

A fiatalok bűnelkövetői és erőszakos viselkedése: Kutatási eredmények és prevenciós meg- közelítések

Albert Fruzsina & Tóth Olga

YouPrev

1 Bevezetés	4
2 Háttér	5
3 A fiatalkori bűnelkövetés megelőzésének és kezelésének megközelítésmódjai Magyarországon: Az országos intézményi és szakértői felmérés	8
3.1 A felmérés célja, a minta	8
3.2 A prevenció célcsoportjai és súlypontjai	9
3.3 A prevenció aktorai	11
3.4 Prevenciós stratégiák és a programok értékelése	12
4 A Delphi vizsgálat	13
4.1 A Delphi vizsgálat célja és módszerei	13
4.2 Eredmények: Várható társadalmi változások 2025-ig	14
4.3 A fiatalkori bűnözés és erőszakos viselkedés terén várható fejlemények	24
4.4 Infokommunikációs technológiák és a fiatalkori bűnelkövetés	27
4.5 Vitatott kérdések	28
4.6 A prevenció aktorai	30
4.7. A prevenció lehetőségei néhány kiemelt területen	33
4.8. A Delphi felmérés összegzése	34
5 Helyi interjúk kutatás	35
6 Iskolai kutatás 14-17 éves fiatalok körében	36
6.1 Az iskolai kutatás célkitűzései	36
6.2 Mintavétel és a kérdezés lebonyolítása	38
6.3 Alkoholfogyasztás	41
6.3.1 Az alkoholfogyasztás, mint szabadidős tevékenység	41
6.3.2 Lerészegedés	43
6.4. Illegális szerek fogyasztása	45
6.3.3 A drogfogyasztás, mint szabadidős tevékenység	45
6.3.4 A marihuána fogyasztása	47
6.3.5 Egyéb tiltott szerek fogyasztása	48
6.4 Áldozattá válás	52
6.4.1 Lopás	54
6.4.2 Rablás	55
6.4.3 Sérüléssel járó bántalmazás	55
6.4.4 Etnikai bántalmazás	56
6.4.5 Internetes zaklatás	57
6.4.6 Párkapcsolati erőszak	58

6.5 Tiltott dolgok, szabálysértések a szabadidő eltöltésében	59
6.5.1Csellengés	59
6.5.2Szórakozásból mások ijesztgetése	60
6.5.3Verekedés, mint szabadidő eltöltés	61
6.5.4Szándékosan valamilyen tiltott dolgot csinál	62
6.6 Szabálysértések, bűnelkövetések	64
6.7 A bűncselekményekbe involváltság foka	65
6.8 Megelőzés	67
6.8.1Alkohol-és drogprevenció	70
6.8.2Iskola az erőszak ellen – különbségek	76
6.9 A szakemberek véleménye a fiatalkori bűnmegelőzést célzó intézkedések hatásairól, hatékonyságáról	82
7 Összefoglalás	84
a. A fiatalok szerfogyasztásának és bűnelkövetésének okai	84
b. Az elkövetett szabálysértések/ bűncselekmények száma, formái	85
c. Szerhasználat	86
d. A szakellátások helyzete	88
e. Területi különbségek	88
f. A bűnmegelőzés jelenlegi helyzete	89
g. Projektmenedzselés	90
h. Intézményi együttműködés	91
8 Prevenciós javaslatok	92
9 Hivatkozások	95

1 Bevezetés

Az Európai Bizottság Daphne III programjának támogatásával (lásd a további részletekért: http://ec.europa.eu/justice/funding/daphne3/funding_daphne3_en.htm), hat egyetem és kutatóintézet végzett egy nemzetközi összehasonlító vizsgálatot annak érdekében, hogy képet kapjon a fiatalok szerfogyasztásáról, bűnelkövetői magatartásáról és az ezekkel kapcsolatos prevencióról. A projekt célja volt az is, hogy a prevenció területén a legjobb gyakorlatokat összegyűjtse, feldolgozza és terjessze. A kutatásban résztvevő intézmények:

- German Police University, Münster, Németország;
- Vrije Universiteit Brussel, Belgium;
- Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet, Budapest, Magyarország;
- Centro de Estudos para a Intervenção Social, Lisszabon, Portugália;
- University of Maribor, Szlovénia;
- University of Zaragoza, Spanyolország;
- Társult partner: CEPOL European Police College (EU szervezet, székhelye Bramshill, UK).

A kutatás több elemet tartalmazott, amelyek főbb eredményeit az alábbiakban bemutatjuk. Ezek a következők:

- Országos intézményi és szakértői felmérés a fiatalok szerfogyasztásával, bűnelkövetői viselkedésével és ezek prevenciójával kapcsolatosan.
- Delphi I-II és nemzetközi Delphi felmérés, melyek célja szakértők véleményének összegyűjtése a társadalom különféle szegmenseiben és kiemelten a fiatalkorúak bűnelkövetése terén 2025-ig feltételezhetően bekövetkező változásokról.

- Az ISRD3 kérdőíven alapuló iskolai vizsgálat 2000 fő 14-17 éves körében (1000 fő Budapesten és 1000 fő Veszprém megyében) 10-10 helyi szakértői interjúval, illetve szakértői műhelybeszélgetéssel kiegészítve.
- Képzési anyagok kidolgozása.

2 Háttér

Jól ismert, hogy a társadalmi-gazdasági háttér és a deviáns viselkedés összefüggnek egymással. A társadalmi-gazdasági háttér egyik legjelentősebb összetevője napjainkban az anyagi helyzet és elsősorban a szegénység. Jelenleg a szegénység legjelentősebb meghatározói a háztartásfő gazdasági aktivitása és iskolázottsági szintje. Az etnikai hovatartozás, kor, háztartás-összetétel, településtípus, területi szegregáció mind jelentős, egymással is összefüggő hatással bírnak a szegénységre nézve. 2007 és 2009 között tovább nőtt a háztartásfő munkanélküliségének vagy inaktivitásának, korának, a lakóhely településtípusának, a Roma etnikumhoz tartozásnak és az életkornak a szerepe a háztartás szegénységi rizikójának meghatározásában. (Gábos - Szívós, 2010: 68-69). A rendszerváltás előtt a szegénység leginkább az időseket fenyegette, de azóta egyre növekszik a gyerekszegénység, míg az idősek szegénységi aránya csökken. 2009-ben a szegények profilja a következő volt: csaknem harmaduk 0-17 év közötti, és csak 5% 65 év feletti. A szegények fele teljesen inaktív vagy munkanélküli háztartásban él, melynek a munkaintenzitása nulla.

Miközben a teljes népesség harmada lakik falvakban, addig a szegények több mint 53%-a (Gábos - Szívós, 2010: 74). Jelenleg a gyermeket nevelő háztartások szegénységi rátája csaknem 50%-al magasabb a teljes lakosságénál, és csaknem kétszerese a gyermektelen háztartásokénál. A munka nélkül levő háztartásokban élő gyerekek aránya az EU-ban a második legmagasabb (Gábos, Szívós, 2010: 73) és a munkaerőpiaci lehetőségekben is jelentős területi különbségek vannak. A lakóhely fontossága a szegénységet előidéző tényezők között a kilencvenes években drámaian megemelkedett, noha korábban is

számított, ki milyen típusú és méretű településen lakik. Jelenleg a legmagasabb szegénységi kockázatú, a tartós társadalmi kirekesztés által legérintettebb területek az ország észak-keleti részei (Vukovich, 2008). A nagyvárosokban mérhető szegénység átlag alatti, a kisvárosokban átlagos mértékű, azonban a falvak a többi településtípusnál jobban érintettek. (Gábos - Szívós, 2010: 71). A településtípusok közti különbségek 2007-2009 között tovább növekedtek: míg a budapestiek 2%-a, a falvakban lakók 20%-a szegény. Az alacsonyabb ingatlanárak miatt olcsóbb lakáshoz jutni a falvakban illetve a fejletlenebb régiókban, ugyanakkor ezeken a helyeken az elhelyezkedési és jövedelemszerzési lehetőségek is korlátozottabbak. Így a városi szegénység elől falvakba menekülő családok egy részének helyzete egyáltalán nem javul, sőt, hosszú távon romolhat is.

A lakóhely és a munkahely térbeli eltávolodása miatt keletkező ingázás az ötvenes évek erőszakos iparosítási folyamatai óta jelentős mértékben létezik Magyarországon. A rendszerváltás óta azonban jelentősége a helyi foglalkoztatási alkalmak beszűkülése miatt tovább fokozódott, 2001-re a foglalkoztatottak 30%-a nem a lakóhelyén dolgozott (Lakatos - Váradi, 2009: 793). Az ingázás a gyerekeket is érinti, hiszen a csökkenő gyereklétszám miatt egyre gyakoribb, hogy akár már az óvodások, vagy az általános iskolások a helyi buszjáratokkal másik településre járnak. A középfokú oktatási intézmények még koncentráltabban helyezkednek el. Ezek az intézmények többnyire városokban találhatók, így a fiatalok vagy minden nap beutaznak az iskolába, vagy kollégiumban laknak a hét folyamán. Akár az ingázás, akár a kollégiumi tartózkodás a szülői felügyelet és gondoskodás mértékét csökkenti, ezzel növelve a fiatalok veszélyeztetettségét.

A közoktatás magyarországi struktúrája és állapota szintén erőteljesen hat a fiatalok egyes csoportjaiban kialakuló devianciákra. A magyar iskolarendszer nemzetközi viszonylatban is igen szegregált, a gyerekeket szülői-családi háttér szerint túl korán szétválasztó, és a családi kulturális tőke eltéréseit tovább növelő. A közoktatási reform több eleme határozottan hozzájárul a hátrányos helyzetű diákok lehetőségeinek további kor-

látozásához. 1 2012. szeptember 1-től a tankötelezettséget 18-ról 16 évre csökkentették, ami sok szakember szerint a hátrányos helyzetű gyerekeket negatívan érinti², illetve az a javaslat, miszerint az iskola helyett a munkaerőpiacon kellene elhelyezkedniük, a jelen helyzetben nem látszik reálisan megvalósítható alternatívának. A szakképzés rendszerének átalakítása abból a célból, hogy gyakorlatiasabb ismeretekhez jussanak a diákok, szintén ahhoz vezethet, hogy a túlzottan specializált, korlátozott képzés illetve az alapkészségek korlátozott fejlesztése a későbbiekben nem teszi majd lehetővé, hogy a fiatalok új elvárásokhoz tudjanak alkalmazkodni.

A felsőoktatás átalakítása miatt jelentősen csökken a felsőoktatásba járók száma, ami teljes mértékben ellentétes az európai törekvésekkel és tendenciákkal. Ráadásul valószínűsíthető, hogy a hátrányos helyzetű családokból származó diákok fokozottabban szorulnak ki a felsőoktatásból, mivel a diákhitel elérhetősége ellenére sem merik megkockáztatni ezt a fajta befektetést. A diákhitel majdani visszafizetése a jelenlegi kezdő fizetések szintje és a munkanélküliségi ráta ismeretében sokak számára vállalhatatlannak tűnik, a lakhatási és családalapítási költségeket számba véve különösen. Mindez ahhoz vezet, hogy a 16-18 éves korosztály egy része mindenféle intézményes (oktatás vagy munkaerőpiac) kötődés nélkül, elszegényedő családjakkal esetleg csak illegális módszerekkel juthat majd megélhetéshez. Fontos még kiemelni, hogy a jelenlegi oktatási rendszer kevés figyelmet fordít a nevelésre, csupán az oktatás kap prioritást. Az iskolák általában nem elég befogadók és a gyerekek egyszerűen nem érzik jól magukat az iskolában.

¹ Ld. például a korábbi államtitkár, Szüdi János véleményét: http://hvg.hu/itthon/20120507_romak_Szell_Kalman_terv_2#utm_source=hvg_daily&utm_medium=email&utm_campaign=newsletter2012_05_08&utm_content=normal

² Lásd többek között például: Ennél nagyobb kárt nehéz elképzelni Népszabadság 2012 Jan. 22., http://hazaeshaladas.blog.hu/2011/11/03/privat_sarok_a_tankotelezettsegi_korhatar_leszallitasanak_varhato_hatasairol, <http://eduline.hu/cimke/tank%C3%B6telezetts%C3%A9g+korhat%C3%A1r>, <http://www.tanszabadsag.hu/blog/teteles-valaszok-vi-tankotelezettseg-korhatara-hat-allaspont/>, http://nol.hu/lap/forum/20120328-az_underclass_fele

A fiatalok szerfogyasztásával, bűnelkövetői magatartásával és ezek prevenciójával kapcsolatos vizsgálatunk során igyekeztünk ezeknek a veszélyeztető tényezőknek hatását figyelembe venni.

3 A fiataalkori bűnelkövetés megelőzésének és kezelésének megközelítésmódjai Magyarországon: Az országos intézményi és szakértői felmérés

3.1 A felmérés célja, a minta

A kutatásunk első elemeként elvégzett felmérés célja az volt, hogy összegyűjtsük azokat a módszereket, amelyeket a deviáns, erőszakos és bűnelkövetői magatartás megelőzése és csökkentése érdekében országszerte és a megkérdezett szakemberek által ismert települése(ke)n használnak. Azt is szeretnénk volna megtudni, hogy ezen módszerek mennyire működnek jól, mennyire hatékonyak.

Az országos intézményi és szakértői felmérést, a vizsgálatban résztvevő többi országhoz hasonlóan online, web-alapú kérdőíves felmérésként próbáltuk megvalósítani. A rendkívül alacsony válaszadói hajlandóság (270 kiküldött felkérésre 41 választ kaptunk) és bizonyos szakmák képviselőinek teljes hiánya miatt azonban további kérdőíveket küldünk ki emailen Word csatolmányként, postán válaszborítékkal, illetve kérdeztünk le személyesen 2011. 05.18. és 12.20. között, de így is a felmérés legfőbb hiányosságának az alacsony válaszadási arányt tartjuk. Ismét bebizonyosodott az a gyakran tapasztalt jelenség, hogy Magyarországon igen nehézkes a postai önkitöltős kérdezés. A szakemberek túlterheltek, sokféle kimutatást, kérdőívet kell kitölteniük és ezeknek nem mindig látják az értelmét. Ezért projektünkben kiemelt fontosságúnak tartjuk azt, hogy a vizsgálatban valamilyen formában részt vevő szakemberekhez visszacsatolódjanak az eredmények. Kérdőívünkre igen sokféle szakmájú szakember válaszolt a kérdőívre az érintett célcsoporttal foglalkozók közül, de szembeötlő volt a szociális szférában dolgo-

zók dominanciája, míg a jogalkalmazók: bírók, ügyészek egyáltalán nem, a rendőrség munkatársai pedig nagyon alacsony számban töltötték ki ezt a kérdőívet.

3.2 A prevenció célcsoportjai és súlypontjai

A szakértőket megkérdeztük arról, hogy tapasztalataik alapján milyen célcsoportokat érnek el manapság leginkább és legkevésbé a fiatalkori deviancia/erőszak megelőzésére és visszaszorítására szolgáló programok?

1. Táblázat. A jelenlegi prevenciós programok

kitüntetett célcsoportjai:	által legkevésbé elért csoportok:
drog- és alkoholhasználó fiatalok	<i>18-24 évesek</i>
lakóotthonokban/állami gondozásban élő fiatalok	<i>hajléktalan fiatalok</i>
roma/cigány fiatalok.	<i>tanúk</i>
	<i>a lelki terror áldozatai</i>
	<i>az állami gondoskodásból már kikerült fiatalok</i>
	<i>a párfogói felügyelet alatt állók</i>

Figyelemre méltó, hogy mind a kiemelt célcsoportok, mind az elhanyagoltnak ítélt célcsoportokba tartozó fiatalok (a 18-24 évesek csoportját leszámítva) már valamilyen szempontból veszélyeztetettek, vagy belekerültek a gyermekvédelem látóterébe. A prevenciónak arra a formájára, ami a devianciától, erőszaktól még nem érintett fiatalokat célozná, meg kevés figyelem marad. Már itt érdemes tehát kutatásunk egyik fontos tanulságát kiemelni: **a mainál lényegesen nagyobb hangsúlyt kellene fektetni az elsődleges prevencióra.**

A kérdőívben felsoroltunk néhány problémacsoportot és a szakemberektől azt tudakoltuk, hogy szerintük melyekre vonatkozóan léteznek prevenciós programok. A szakértők szerint jelenleg a prevenciós tevékenység legfőképpen az illegális illetve a legális szerhasználatra irányul. Sokkal kisebb hangsúlyt kap általában véve a fiatalkori és különösen az iskolai erőszak, a legkisebbet pedig a késelés, fegyverhasználat, az erőszakosságot támogató normák illetve a politikai/vallási szélsőségeség és a randi erőszak megelőzése. Úgy tűnik, a prevenciót végzők legtöbb energiáját a leginkább szem előtt lévő (és a felnőtt társadalomban is legtöbb aggodalmat okozó) szerfogyasztás visszaszorítására összpontosul. Pedig, mint a 14-17 éves tanulók körében végzett vizsgálatunk adatai bizonyítják, hogy a többi problémás viselkedés sem ritka ebben a korosztályban.

Markáns példa erre a gyűlölet-bűncselekmények helyzete. Az iskolai vizsgálat adatait nemzetközi összehasonlításban elemezve azt láthatjuk, hogy a gyűlölet-bűncselekmények, melyek a többi az országon belül vizsgált bűnelkövetési fajtahoz képest nem tűnnek a leginkább beavatkozást igénylőnek, nemzetközi viszonylatban a legmagasabb prevalenciával Magyarországon bírnak, előfordulásuk a fiúk körében 7% felett van, míg vizsgálatban résztvevő többi országban 1-2%, a második legmagasabb érték a spanyol vidéki régióban a fiúk körében mért 5,6%.

Az iskolából való hiányzás csökkentésére a probléma elterjedtsége és súlyossága ellenére nemigen irányulnak programok, pedig a szakmunkásképzőkben, ahol nagyon magasak a lemorzsolódási arányok, erre igen nagy szükség lenne. Ez a probléma a hátrányos helyzetű illetve roma tanulók körében fokozottan elterjedt. A prevenció helyett a represszió dominanciájára utal az a tény, hogy "megoldásként" jogszabályi változtatásokat vezettek be, részben azt, hogy az 50 óránál igazolatlanul többet hiányzó diákok családjától megvonják a családi pótlék folyósítását, illetve az iskolai időben utcán csellengők rendőri ellenőrzését. A szigorítás hatékonyságát mind az általunk megkérdezett szakemberek, mind a fiatalok elég alacsony fokúnak ítélik, mint erre későbbiekben visszatérünk.

A fiatalkori bűnelkövetés területén a főbb prevenciós megközelítések leginkább csak a bűnelkövetésre fókuszálnak illetve a büntetésre és elrettentésre alapulnak. Kevésbé elterjedtek a helyzeti megközelítések, amelyek a bűnelkövetés alkalmainak csökkentését, a hatékonyabb felderítést, az elkövetők vád alá helyezését célozzák. Legkevésbé az áldozat-központú, a védőfaktorok megerősítését célzó, illetve a lakosság (ezen belül a fiatalok) teljes körére kiterjedő megközelítések elterjedtek.

3.3 A prevenció aktorai

A fiatalkori devianciák, bűnözés és erőszak megelőzésében és visszaszorításában **leginkább a rendőrség, kisebb mértékben a szociális munkások és a javító-nevelő intézetek vesznek jelenleg részt.** A megkérdezett szakemberek véleménye szerint legkevésbé az iskolák, a bíróságok/ ügyészek illetve az egészségügyi rendszerben dolgozó szakemberek végeznek prevenciós tevékenységet. Arra is rákérdeztünk, hogy vajon optimális esetben mely intézményeknek és szakembereknek kellene részt venni a fiatalkori devianciák, bűnözés és erőszak megelőzésében és visszaszorításában. A két fenti kérdésre adott válasz legnagyobb ellentmondása az oktatási rendszert érinti. A vizsgált korosztály esetében a szakemberek elvárásai alapján az **iskolának** kellene ebben a legnagyobb szerepet játszania, míg a valóságban szerepük meglehetősen csekély. Ugyanakkor a most legaktívabbnak ítélt rendőrségnek sokkal kisebb szerepet szánának a szakemberek a prevenció területén. Az oktatási rendszer mellett fokozottabb szerepet kellene játszaniuk a pszichológusok, nevelési tanácsadók szakemberei is a megelőzésben. Ezeket az elvárásokat érdemes lesz összevetni a tanulók elvárásaival, amire az iskolai vizsgálat adatai utalnak majd.

A szakemberek szinte kivétel nélkül nagyon fontosnak tartanak a különféle szervezetek/intézmények közti együttműködést illetve a multi-professzionális megközelítéseket a fiatalkori deviáns viselkedés kezelésében, de ezek sajnos véleményük szerint manapság nem eléggé gyakoriak. A prevenciós tevékenységek fő finanszírozójának az Európai

Uniót tartják, kisebb mértékben a civil szektort és csak harmadsorban a mindenkori kormányt. A finanszírozás tekintetében a legkevésbé a profitorientált cégek támogatására lehet számítani. A prevenciós tevékenységekre rendelkezésre álló pénzzel a legfőbb baj, hogy kevés a forrás, ráadásul meglehetősen kiszámíthatatlan is.

3.4 Prevenciós stratégiák és a programok értékelése

A szakemberek csaknem fele szerint egyáltalán nincs olyan átfogó politikai stratégia, ami a fiatalkori devianciákkal/bűnözéssel/erőszakkal foglalkozik. A megkérdezettek másik fele szerint csak részben van ilyen. A csaknem egy évtizedes, átfogó, Országos Bűnmegelőzési Stratégiát vagy nem ismerik a szakemberek, vagy pedig nem tartják ilyen stratégiának. Azok, akik ismerik a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiáját (2003) általában pozitívan nyilatkoznak tartalmáról. A szakemberek szerint széleskörű és alapos helyzetelemzés jellemzi, multi-szektoriális és több intézmény együttműködésén alapuló megközelítés és együttműködés előtérbe helyezése, mely többek között a fiatalkori bűnelkövetéssel és erőszakos viselkedéssel is foglalkozik. Megvalósításához szükség lenne a rendőrség, az oktatási rendszer, a civil szféra és több más aktor együttműködésére. Néhány szakember jelezte azt is, hogy a stratégia sajnos a gyakorlatban nem valósult meg, és a közelmúltban a háttérül szolgáló intézményrendszert is jelentősen módosították, ami kétségeket ébreszt a megvalósulás lehetőségei tekintetében. A helyi, kisebb, regionális stratégiák esetében az önkormányzatok és szociális intézményeik felelősek a kitűzött célok megvalósításáért.

A megvalósult prevenciós programok értékelését a szakemberek nagyon fontosnak tartanák. Ugyanakkor ez az értékelés a megkérdezettek 40%-a szerint nem létezik vagy nagyon gyenge, további 30%-uk szerint pedig meglehetősen gyenge. A jelenlegi programértékelések többségét hektikusnak, nem professzionálisnak, formálisnak látják. Valójában a jó minőségű programértékelés szakmai standardjairól sincsenek ismereteik, többek szerint ilyenek az EU-ban sem léteznek. Mások szerint nem is lehetséges igazából

értékelni a prevenciós programokat, különös tekintettel arra, hogy a hatás általában nem azonnal jelentkezik. Emellett a programértékelés túlságosan drága lenne. Kérdés az is, hogy kinek kellene finanszíroznia ezt? A szakemberek szerint az EU, civil szervezetek, a különféle minisztériumok és háttérintézményeik illetve önkormányzatok és az Országos Kriminológia Intézet finanszírozhatná ezeket a vizsgálatokat. Többek szerint, kiváltképp az Európai Unió által finanszírozott projektek esetében lenne fontos a programértékelés, hiszen ennek megléte általában a támogatás alapvető feltétele. Ugyanakkor néhány szakember komoly kétségét fejezte ki az értékelések hatékonyságát illetően.

4 A Delphi vizsgálat

4.1 A Delphi vizsgálat célja és módszerei

Mindenféle stratégiai tervezéshez szükség van a jövőt illető információkra. Természetesen a jövő társadalmi változásai csak becslésszerűen ismerhetők meg, ugyanakkor a jelen tendenciái bizonyos mértékig előre jelzik ezeket. Az általunk alkalmazott egyik vizsgálati módszerrel, a Delphi vizsgálattal az volt a célunk, hogy fiatalokkal hivatásszerűen foglalkozó szakemberek vélekedését és tudását szisztematikus és strukturált formában egybegyűjtsük azzal kapcsolatosan, hogy ők milyen társadalmi változásokat várnak a közeli jövőben és ezek a változások szerintük hogyan hatnak a fiatalok problémás viselkedésére és a prevenció lehetőségeire. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy ez a vizsgálati módszer legalább olyan mértékben szól a jelenről, mint a jövőről. Ha a szakemberek pozitív irányú változásokat feltételeznek, ebben a társadalom „jó működésével” kapcsolatos optimizmus, a társadalmi intézményekbe vetett bizalom nyilvánul meg. A negatív változások feltételezése – különösen, ha nem látható ezek befolyásolásának lehetősége – arra utalhat, hogy a megkérdezettek úgy érzik, a társadalmi változások irányíthatatlanul, vagy éppen tudatosan rossz irányba térítve következnek be.

A Delphi technika többlépcsős, interaktív survey módszer, amelyben szakértői paneleket használnak fel (Armstrong, 2006a; Powell, 2003; Rowe, 2007; Rowe & Wright, 1999; 2001); az első felmérés eredményeit beszélük meg további körökben ugyanazokkal a válaszadókkal. A felmérés első körében a 2025-ig várható főbb társadalmi változásokat próbáltuk összegyűjteni, valamint azt, hogy ezek hogyan hatnak a fiatalok bűnelkövetésére. A második körben az első rész eredményeit és kérdéseit összegeztük a résztvevők számára és figyelmüket a várható változások fényében bevezetendő intézkedésekkel kapcsolatos kérdésekre irányítottuk. Végül nemzetközi szinten is sor került egy szakértői megbeszélésre az egyes országok főbb eredményeinek megvitatása céljából.

A felmérés válaszadói köre részben átfedett a korábban már bemutatott országos intézményi és szakértői felmérés válaszadóival, de megpróbáltuk újabb csatornákon olyan szakemberekhez is eljuttatni a kérdőívet, akiket kevésbé értünk el korábban (különös tekintettel a rendvédelemben, igazságszolgáltatásban dolgozókra). 300 lehetséges válaszadót kerestünk meg emailen, és azonnal felajánlottuk a telefonos vagy személyes válaszadás lehetőségét is, így végül 50 szakember véleményét ismerhettük meg. A második fordulóban (Delphi 2) 100 embernek küldtünk kérdőívet: mindenkinek, aki válaszolt az első körben, illetve újabb szakembereknek is, így sikerült elérnünk 27 %-os válaszadói arányt.

4.2 Eredmények: Várható társadalmi változások 2025-ig

Összességében **egyöntetűen negatív jövőkép** bontakozott ki a válaszokból, ami valószínűleg a jelenlegi közhangulatnak egyfajta lenyomata, napjaink gazdasági, társadalmi és politikai helyzetének jövőbe vetülése. Vegyük sorra azokat a legfontosabb tényezőket, melyek a megkérdezettek szerint 2025-ben jellemzik társadalmunkat. A szakemberek szerint erőteljes **társadalmi polarizáció** várható: a gazdagok és szegények közti szakadék erőteljes növekedése, **fokozódó elszegényedés**, és a szolidaritás további csökkenése. **A vándorlás** (mind a kivándorlás, mind a bevándorlás) **felerősödik** majd. A

kormányzat egyre központosítottabbá válik majd, viszont több területről, főként a finanszírozás elégtelensége miatt, kivonul majd az állam. A szélsőségek is fokozódnak majd.

„Munkanélküliség, korai halálozás, cigány kisebbség arányának emelkedése, erőszakos jellegű bűncselekmények számának emelkedése, elszegényedés, kilátástalan munkaerőpiaci viszonyok.”

„A tankötelezettség módosításával sok olyan 16-18 éves fiatal lesz, aki már nem tartozik egyik oktatási intézmény látókörébe sem, és munkát sem tud vállalni. A családok folyamatos elszegényedése nem teszi lehetővé ezen fiatalok családi ellátását, ezért egy részük biztosan az úgynevezett „megélhetési bűnözés” útját választja majd. A technikai fejlődés mindennapossá és széles réteg számára elérhetővé teszi a „cyberbűnözést”.

„A társadalomban lesz egy véglegesen lecsúszott és szegregálódott 15-20%-os réteg, amelyik gyakorlatilag a többségi társadalmon kívül önálló életet fog élni. A köztörvényes bűncselekmények jelentős részét ez a réteg fogja elkövetni.”

A demográfiai folyamatokat illetően az **előregedés** problémakörét sokan említették. Elsősorban a rosszabbodó eltartottsági rátára utaltak, illetve arra, hogy az előregedő lakosság miatt, ennek ellensúlyozására, munkaerő utánpótlás céljából erősödő bevándorlásra lesz szükség az. A bevándorlás ugyanakkor az **etnikai alapú feszültségek** növekedésével és a bevándorlókhoz kapcsolódó szocio-kulturális problémák fokozódásával jár együtt. Az előregedő társadalomhoz kötődően az idősök fokozottabb áldozattá válását feltételezik a megkérdezettek. A fiatalok száma illetve népességbeli aránya csökken, sőt, közülük sokan mennek majd külföldre is a jobb életlehetőségek reményében. A fiatalok arányának csökkenése miatt a fiatalkori bűnelkövetés csökkenése is várható, azonban **az elkövetett bűncselekmények erőszakosabbak lesznek**, valamint **egyre fiatalabb életkorban** is előfordulnak majd. Sokan említették, hogy a népességfogyással párhuzamosan a **roma lakosság aránya emelkedik** majd. Emellett úgy vélik,

hogy a tehetősebb, magasabb státuszú rétegeknek még kevesebb gyermeke születik majd, a szegényeknek ellenben több, mivel egyrészt nem ismerik, másrészt nem tudják megfizetni a modern fogamzásgátló eszközöket.

Minden szakember szerint intenzív, dinamikus technikai fejlődés várható, ami azonban a társadalmi egyenlőtlenségek újabb dimenziójaként is megjelenik és új feszültségeket generál majd.

“Vízióm szerint a társadalom szétszakadása fokozódni fog, ezt erősíti a technikai fejlődés. Akihez a világháló „nem ér el”, az kiírja magát a társadalomból.”

Vannak, akik szerint a technikai fejlődés kvalifikáltabb munkaerőt igényel majd, viszont a lecsökkent személyközi kommunikáció miatt elszemélytelenednek a kapcsolatok. A legtöbben a **cyberbűnözés fokozódását**, új bűncselekményszakmák megjelenését prognosztizálják. Néhányan aggódnak a technikai fejlődés negatív pszichés hatásai miatt. Mások szerint azonban a technikai fejlődés pozitív hatásaként a zöld technológiák felértékelődnek majd.

“Az idegrendszerünk nem tud megbirkózni a drámai technológiai fejlődéssel, ez sebezhetővé tesz minket.”

A szakemberek többsége a közeljövőben gazdasági összeomlást jósol, amiből azonban talán kilábal az ország 2025-re. Noha az **alacsony foglalkoztatottság** jelenleg is Magyarország egyik legégetőbb problémája, e tekintetben véleményük szerint nem várható jelentős javulás. Ugyanez vonatkozik az **alacsony jövedelemszintre** is. Valószínűleg még nehezebb lesz munkát találni, a végzettség még fontosabbá válik, de nem a formális, hanem a valós tudás és kompetenciák lesznek egyre fontosabbak.

"Munkanélküliség, kényszervállalkozások, kőolaj válság, megszorítások, magasabb adók."

"Az általános GDP növekedés nem jelenti a társadalom általános jólétét. Az abszolút és a relatív szegénység is növekvő tendenciát mutat. A hagyományos munkaerőpiac felbomlik, a képzés elengedhetetlen feltétele a munkavállalásnak, de nem elegendő garancia. A munkanélküliség növekszik, de hagyományos foglalkoztatási formák is változnak, pl. napi teljes munkavégzés aránya."

„A jelenlegi folyamatokból beláthatatlan számomra, hogy 14 év múlva milyen módon fog alakulni a gazdaság, a munka területe. A pesszimista jóslatok (teljes válság-összeomlás), és az idealista várakozások (a gazdaság irányítói jobb belátásra térnek, és teret nyer egy igazságosabb gazdasági rendszer, melyben az alapvető emberi értékek mentén szerveződik a gazdaság) között hintázom. Ha sokan vagyunk így ezzel, a fiatalok számára is reménytelenné teszi a boldogulást. Egyre inkább a tisztességtelen utak felé tolja őket."

Tehát a negatív gazdasági és munkaerőpiaci tendenciák miatt a fiatalok még nehezebben fognak tudni elhelyezkedni, így nőhet az általuk elkövetett vagyon elleni bűncselekmények aránya is. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők még inkább kiszorulhatnak a munkaerőpiacról, így egyetlen megélhetési esélyük a bűnözés lehet.

Mivel a szakemberek többsége szerint a társadalom további elszegényedése várható, különösen aggasztó, hogy ezzel párhuzamosan azt gondolják, hogy a szociális ellátások egyre szűkebb kör számára lesznek biztosítva. Előtérbe kerül az „érdemes” illetve „érdemtelen” szegények megkülönböztetése, **a kirekesztettek kriminalizálásával** és korlátozásával együtt.

"A jóléti állam illúziójának vége, az öngondoskodás előtérbe helyezése."

"A rászorultsági elv előretörése és a jóléti állam szociálpolitikájának teljes eltűnése."

"A szociálpolitika a szegénypolitika irányába mozdul, dominánsabb lesz a segélyezés, mint az univerzális ellátási formák."

„A leszakadókkal, hátrányos helyzetűekkel, önhibájukon kívül bajbajutottakkal szemben türelmetlen, az ilyen társadalmi csoportokat akár kollektíve is kriminalizáló szociálpolitikai törekvések további erősödése várható. Ez a fiatalkorúakat is komoly kockázatokkal fogja szembesíteni, mert még nehezebbé válik a sikeres társadalmi integrációt ígérő életpálya kialakítása. A rosszabb családi-szociális körülmények közül érkezők esélyei hatványozottan romlani fognak, a bűnelkövetővé válók társadalmi reintegrációja nemcsak ellehetetlenül, de még igényként sem fogalmazódik meg a köz- és szakpolitikák szintjén."

„Jelenleg az öngondoskodás fontosságának ellehetetlenítése zajlik, de 2025-re kényszerűségből be kell majd látni, hogy az állam és az egyház önmagában nem tudja a feladatot megoldani. Bízom abban, hogy egyre több ember fogja ezt mihamarabb észrevenni, és több oldalról biztosítja a saját megélhetését, betegség, idős-kor stb. esetére a biztonságát. A fiatalok közül egyre többen már ezt a mintát tanulhatják el szüleiktől. A felelősségvállalást önmagunkért, biztonságunkért, jövőnkért. Ha az országban erre nem lesz addig lehetőség, a határon túli lehetőségeket is keresni fogják. Ha az állam erre nem reagál, nem nyit meg ilyen lehetőségeket, elveszik jelentős bevételektől, és a szociálpolitikai intézkedéseknek egyre inkább majd azokra a célcsoportokra kell fókuszálniuk, akik ilyen lehetőségekkel nem tudnak élni (pl. idősek, fogyatékkal élők, generációsan mélyszegénységben élők, alacsony az iskolázottságuk). Különösen fontosnak tartanám a civil szféra erősítését, akár pozitív diszkriminációs támogatási rendszerrel. A felelősségvállalás önmagunkért, tetteinkért, döntéseinkért, mint társadalmi és egyéni pozitív példa, csökkenteni fogja a bűnözést, erőszakot."

A megkérdezettek között kisebbségben levő optimista szakemberek ellenben úgy vélik, hogy a helyzet annyira rossz lesz, hogy ez rákényszeríti majd az államot, hogy komolyan foglalkozzanak a szociálpolitika átgondolásával, hatékonyabbá tételével. Ha nem így tennének, az állam szembe menne az európai normákkal, amit nem fog megtenni. E fenti polémiára a második Delphi fordulóban is visszatértünk, és ott is a negatív várakozások kerültek többségbe. A többség szerint olyan súlyos szociális gondok jelentkeznek 2025-ben, hogy az állam nem fogja tudni kezelni azokat, így a segélyek feltételekhez kötése, az "érdemesség" koncepciója domináns lesz, és a segítség még korlátozottabban lesz elérhető, mint napjainkban.

A rendvédelem területén többen a **paramilitáris csoportok** előretörésétől tartanak. A büntetőtörvénykönyvben további szigorítások lesznek, több börtönt is építenek majd. Többen tartanak attól, hogy a fiatalkori devianciákat is pusztán bűncselekményként kezelik – szerintük az egész rendszer efelé megy, nem pedig a helyreállító igazságszolgáltatás, a mediáció és a megelőzés felé.

"Az igazság kiderítése helyett szinte kizárólag a jogszabályok érvényesítése kerül előtérbe. A multidiszciplinaritás helyett még inkább a széttagoaltság, a szakmai „sovinizmus” válik jellemzővé. Ez a túlszabályozottság éppen az ellenkező hatást éri el: kaotikus állapotot eredményez. A büntetőeljárások emelkedő száma mellett a látencia is növekednek fog."

„A bűnüldözés és általában a rendészet nem egyszerűen megőrzi a diktatúra idejéből átörökölt nem-jogállami hagyományait, de jóformán egyedül azokat fogja továbbfejleszteni. Továbbra is jellemző, sőt meghatározó elemmé válik a civil közigazgatásból kiszakított, a joguralom elvének nem alávetett szervezeti modell. Olyannyira, hogy magát a civil közigazgatást is ebbe a rendvédelmi irányba tolják el. A rendvédelem, a bűnüldözés erősíteni fogja az autoriter mintákat a működésében,

külső kapcsolataiban továbbterjednek a represszív elemek. A fiatalkorúak deviáns viselkedését egyedül, mint kriminális jelenséget és ekként, mint kriminális választ, megoldást igénylő egyéni bűnt fogják felfogni. Ez az igazságszolgáltatásra is igaz lesz, illetve ezt a bűnüldözői felfogást, az ilyen szempontból nagyon is fogékony igazságszolgáltatás vissza fogja igazolni. A kriminális szigor mennyiségi kiterjesztése, a türelmetlenség, a látszatintézkedések és a látványtervezés lesznek a büntetőjogi beavatkozások tervezésének és szervezésének a vezérgondolatai. Ezáltal Magyarország tartósan áthelyezi magát Közép-Európából Dél-Kelet-Európába.”

Néhányan azonban a jelenleg érzékelt tendenciák ellenére is bizakodóak, a gyorsan változó jövőben fordulatot remélnék e téren:

„2025-re egyre inkább teret fog nyerni a „segítés büntetés helyett” elv, a rendvédelem átrendeződését eredményezheti egyre több segítő szakember alkalmazásával. A büntetés bár visszatartó erő, de a visszaesés nem ettől függ. A segítő szakemberek a szocializációs minták, pszichés problémák feldolgoztatásával lehetőséget teremthetnek arra, hogy a visszaesés minél kisebb esélyű legyen. A megfelelő preventív működés, felvilágosítás már gyermekkortól, szintén segíthet a bűnözés, erőszak csökkentésében. Bár most még nem nagyon látom ezeket a tendenciákat, de a változások jelenleg annyira gyorsak, hogy bízom ezen elvek térhódításában.”

Néhány szakértő a súlyos bűncselekmények hatékonyabb felderítését reméli, ugyanakkor minden bizonnyal a bűnelkövetők is felkészültebbek lesznek technikailag. A szakértők többsége szerint többféle bűncselekménytípus lesz, és a jogkövető magatartás viszszaesésére lehet számítani.

A rendőrségre vonatkozóan a megkérdezettek közül kevesen remélik, hogy a rendőröknek magasabb fizetés, több erőforrás és felszerelés áll majd rendelkezésére, hogy a nő-

vekvő feszültségekkel megküzdjenek. Mások egy "impotens, a politikacsinálók által irányított" rendőrség képét vizionálják, amely az USA kemény kéz politikáját követi. Vannak olyanok is, akik remélik, hogy az önkormányzati rendőrségi modell válik meghatározóbá.

Az oktatást illetően további polarizálódást várnak a jól képzett illetve a hátrányos helyzetű fiatalok csoportjai között. A szakadék várhatóan mélyül a tanulni vágyók és az azt elhanyagolók között. Néhány szakember szerint **az iskolarendszer további szegregációjával** egyre fontosabbá válhatnak a magániskolák. A szakemberek határozott véleménye, hogy az iskola jelenleg is sok esetben hozzájárul a gyerekek lelkiállapotának romlásához, a fiatalok marginalizálódásához, és ebben nemigen várnak javulást.

„Az iskolarendszer állandó változása – nem a korszerűsítési folyamatokra kell gondolni – nem nyújt biztonságos nevelési területet a gyermeknek. Különösen az átlagtól eltérő személyiségű gyermekekkel nem tud hatékonyan dolgozni az iskola! Az iskola nem befogadó, sokkal inkább taszító, riasztó sok gyermek számára. Sajnos egyre kevesebben érik el a középfokú iskolai képzést, szakmaszerzést, nagy a lemorzsolódás, mely gyakran a fiatalkori bűnözés előiskolája! Nem működik hatékonyan az iskola – szülő - gyermek kapcsolati „háromszög”.”

„Hiányoznak az iskolából – kis településeken az iskolán kívüli intézményekből is – a speciális szakemberek pl.: pszichológus, szociális munkás, fejlesztőpedagógus logopédus stb.! Ennek is a következménye, hogy az iskola nem képes a hátrányokat csökkenteni, sőt az eleve problémás gyerekek esetében növeli azt. Várhatóan az „elit” iskolák létrejötte tovább növelheti a szakadékot, ezzel a feszültséget, és a konfliktusokat!”

„Létszámcsökkentés, leépítés, adminisztrációs, és munkaterhek növekedése. Egyre több szakanyag, kevesebb figyelem a gyerekre. Az iskola is hozzájárul a gyerekek mentális romlásához.”

„Ha továbbra is emelik az osztálylétszámokat és az alapellátást szűkítik az iskolákban, a felnövekvő fiatalság tudásban sem tudja felvenni a versenyt más országokéval.”

„A rendszer jelenleg egyre inkább azt mutatja, hogy a régi poroszos oktatási modell csődöt mond a mai fiatalok oktatásában. Mindenképpen komoly átalakításra lesz szükség, amit ha halogatnak, a fiatalok maguk fogják a rendszert felrúgni (ami akár igen erőszakos is lehet). Fontosnak tartanám annak belátását, hogy a fiatalok magatartása tünet, lázadás az elavult rendszer ellen. Az iskolai erőszakkal kommunikálják, hogy a tanár-diák hierarchia rendszer helyett a partneri viszonyban tanulás/fejlődés rendszerére vágnak. Az oktatás együttműködés alapú struktúrája a kreatív felnőtté válás záloga. Azok a fiatalok, akik ilyen rendszerben tudnak tanulni, nem az ellenállásban, hanem az együttműködésben gondolkodnak, sikerélményeik vannak, értékesnek tartják magukat, így szükségtelenné válik az erőszak és bűnözés, mint célteljesítő eszköz alkalmazása.”

A közelmúlt (2012) oktatási reformjai minden bizonnyal tovább rontják a helyzetet, legalábbis a megkérdezettek szerint: a felsőoktatás reformja és az állami finanszírozás csökkenése miatt csökken a hallgatói létszám, a felsőoktatásban, és a felsőoktatásra felkészítő középiskolákban való részvétel egyre inkább a tehetők privilégiumává válik. Ha a tanulás nem lesz az előrelépés egyik eszköze, lehet, hogy a fiatalok egy része a bűnözésben keres majd kiutat. Itt érdemes utalni a később bemutatandó iskolai vizsgálat eredményeire, ahol a megkérdezett 14-17 éves fiatalok pontosan ugyanezt fogalmazták meg.

„Amennyiben az oktatás végén a fiatalokat jól fizető foglalkozás, biztos egzisztencia várja, úgy a bűnelkövetések valószínűsége csökkenhet”.

Az iskolák finanszírozásának csökkentése a **tanárok terhelésének növekedésével**, helyzetük rosszabbodásával jár majd. Míg a szakemberek túlnyomó többsége szerint az iskolákban multidiszciplináris teameknek kellene segíteniük a munkát (szociális munkások, pszichológusok, pedagógiai asszisztensek stb.), a folyamatok nem ebbe az irányba mutatnak.

Noha az összes szakember szerint a megelőzés legfőbb és leghatékonyabb társadalmi intézménye a **család** kellene, hogy legyen, mivel a normakövető magatartást a gyermekek a szocializáció során a családban kellene, hogy elsajátítsák, jelenleg e tekintetben is polarizálódást érzlelnek. Bizonyos esetekben a **családi kapcsolatok megerősödése** figyelhető meg, de a leszakadó rétegekben inkább ezek **bomlása** érhető tetten. A családon belüli devianciák növekedése várható, a család intézményének fokozódó diszfunkcionalitása, és a működésképtelenség újratermelődése. Néhányan azt remélik, hogy a növekvő veszélyek hatására mintegy védekező mechanizmusként újra megerősödnek a családok, a szülők gyerekvédő ösztönei aktiválódnak. De a legtöbb szakember azt tapasztalja, hogy a válság hatására a mindennapi megélhetésért való küzdelem felerősödött, és a szülők egyre inkább képtelenek jól ellátni szülői feladataikat. Több szakember is megemlítette a növekvő válási arányszámokat, a családon belüli erőszakot és a családi kommunikáció rossz működését. Néhányan utaltak a társadalom amerikanizálódására is abban az értelemben, hogy lazábbá válnak a személyközi és családi kapcsolatok, egocentrikus, önző, extravagáns életstílus válik dominánssá. Vannak, akik szerint pozitív fejleményként nagyobb lesz az országban a kulturális sokszínűség. Többben vannak azonban olyanok, akik szerint a fiatalkori bűnelkövetés egyre kevésbé társadalmi státuszhoz kötődik majd, hanem inkább kulturális, életmódbeli elemekhez, bizonyos családtípusokhoz és közösségekhez (azaz finoman utaltak bizonyos roma

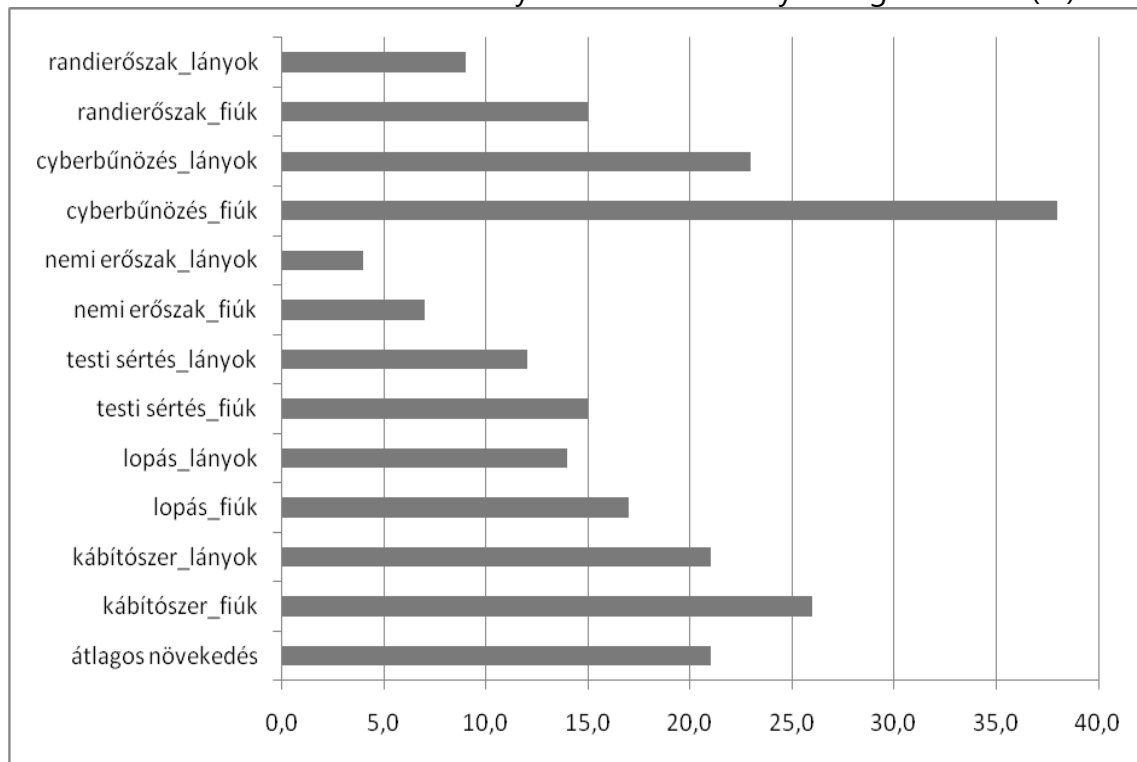
közösségekre). Mások a kultúrában is a nacionalizmus növekvő térnyerését prognosztizálják.

4.3 A fiatalkori bűnözés és erőszakos viselkedés terén várható fejlemények

A vizsgálatunkban résztvevő szakemberek szerint a rendőrségi nyilvántartásban szereplő, fiatalok által elkövetett bűncselekmények aránya 2025-re a következőképpen változik majd: 6%, főként a fiatal korosztály létszámcsökkenése miatt, csökkenést vár, a megkérdezettek ötöde szerint nem lesz változás, de **a többség, csaknem a válaszadók háromnegyede, a bűncselekmények számának növekedését jósolja**, és minden negyedik szakember szerint ez a növekedés legalább 20%-os lesz. Volt, aki rámutatott arra, hogy nemcsak a fiatalkorúak száma csökken, de a büntethetőség határa is csökkenni fog. A fiatalkorúak által elkövetett egyes bűncselekmény-kategóriák alakulására részletesen, nemi bontásban is rákérdezett a vizsgálat. A helyzet a legoptimistább várakozások szerint is maximum a maihoz hasonlóan alakul majd 2025-ben, de a legtöbb bűncselekmény-kategóriában a szakemberek nagy része a nyilvántartott bűncselekmények növekedésére számít. Minden vizsgált kategóriában a lányok által elkövetett bűncselekmények várható aránya alacsonyabb a fiúkénál.

Az szakértők több mint 90 %-a a **cyberbűnözés** területén vár jelentős emelkedést. Úgy gondolják, hogy ez a növekedés a fiúk esetében 38%-os, a lányok esetében 23%-os lesz. A második legdinamikusabban növekvő területnek a **kábítószer használatot** feltételezi a szakértők 85%-a. Az emelkedést 26%-osnak feltételezik a fiúk és 21%-osnak a lányok esetében. A kábítószer használat növekedése összefügg a könnyen és olcsón elérhető új szerek piacra dobásával. A harmadik leginkább rosszabbodónak várt terület a **testi sértések** területe. A szakértők 80 %-a vár emelkedést a fiúk által elkövetett testi sértések számában, 44%-uk pedig a lányok által elkövetett testi sértések számát is növekvőnek becsli. Szaporodhat még a **lopások** száma is a feltevések szerint.

1. ábra. A fiatalok által elkövetett bűncselekmények **várható változása** 2010-2025 között általában véve és bizonyos bűncselekmény-kategóriákként (%)

A vizsgálatban kiemelt bűncselekmény-kategóriákon kívül három további kategória (a hivatalos személy ellen elkövetett erőszak, a rablás és tulajdon elleni erőszak) emelkedését is várják néhányan.

A Delphi vizsgálat első szakaszában a szakértők is kiemelték a Bevezetőben már említett társadalmi problémákat, melyek befolyással lehetnek a fiatalkori bűnelkövetés alakulására. Ilyenek például a szegénységgel, az alacsony iskolázottsági szinttel, az új technológiákkal, munkanélküliséggel és a család működésének zavaaraival kapcsolatos fejlemények. A legtöbb szakember úgy véli, hogy a fiatalkori bűnelkövetés fokozottabban érinti majd a szegényebb társadalmi csoportokat, nagyobb létszámban, és többek szerint egyre fiatalabb életkorban. Az új - a több mint harminc éve hatályos és nagyjából százszor módosított jelenlegi Btk.-t 2013. július 1-jén felváltó -

törvénykönyv szerint a büntethetőség korhatára továbbra is 14 év, de az emberölést, életveszélyt vagy halált okozó testi sértést, rablást, illetve kifosztást elkövető, a tizenkettedik évüket betöltő gyermekek is büntethetők lesznek ezután, ha képesek belátni tettük következményeit. Valószínűleg emelkedni fog a bűnelkövető lányok száma is. Az állami gondoskodásban élő gyerekek mind az elkövetői, mind az áldozati oldalon növekvő mértékben lesznek megtalálhatók.

Széles körű egyetértést tapasztalhattunk abban, hogy a bűncselekmények egyre erőszakosabbá válnak majd, az elkövetők kábítószeres befolyásoltsága is gyakoribb lesz. A legnagyobb növekedés a "megélhetési bűnözés", a cyberbűnözés (zaklatás, rablás, lopás az interneten), rablások, testi sértés és kábítószerrel kapcsolatos bűnözés, valamint szexuális bűncselekmények terén várható. Nemcsak a kábítószer hatása alatt, hanem a kábítószer megszerzéséért elkövetett bűncselekmények is terjednek majd várhatóan. A szakemberek új bűncselekményfajták megjelenésére számítanak, és szervezettebb bűnelkövetésre. Néhány szakember szerint több lesz a befejezett bűncselekmény, akár gyilkosság árán is, illetve az élvezetből elkövetett bűncselekmények, kínzások is növekedhetnek. Többen tartanak a növekvő faji/etnikai feszültségek miatti bűncselekmények terjedésétől. Mások a gyermekprostitúció növekedését prognosztizálják.

A szakemberek véleménye nagyban eltér tekintetben, vajon a jövőben inkább a csoportos vagy a magányosan elkövetett, tervezett vagy spontán cselekmények lesznek-e jellemzőbbek. Többen várják a tervezett bűnelkövetések növekedését, de mások szerint a helyzet teremtette spontán bűncselekmények lesznek tipikusak. Néhányan a bandák által elkövetett bűncselekmények terjedését várják és fokozottabb fegyverhasználatot (nem lőfegyvert, hanem kés, vipera, boxer használatát). Néhányan megemlítették a bandák egymás elleni bűncselekményeit, illetve a bandán belüli pozíciókért vívott küzdelmeket is.

Széleskörű egyetértést tapasztalhattunk abban, hogy sok bűncselekményt a kortárs-csoport tagjai, ezen belül is a fiatalabb, sérülékenyebb, esetleg 14 év alatti gyerekek illetve idős emberek és nők sérelmére követik majd el. A kortárcsoporton belül nem feltétlenül a nagyon gazdagok, hanem az elkövetőnél jobb helyzetűek sérelmére követnek el bűncselekményeket.

4.4 Infokommunikációs technológiák és a fiatalkori bűnelkövetés

Szinte az összes válaszadó szakember (92%) úgy véli, növekedni fog az interneten/az internet segítségével mások sérelmére elkövetett bűncselekmények száma, pl. az internetes zaklatás (cyberbullying), csalás, vásárlások, lopások, magánszféra megsértése, pornográfia, pedofília, zsarolás, bankkártyával való visszaélés, adatbázisokba való behatolás, személyek, cégek vagy állami szervezetek adatainak jogosulatlan megszerzése. Újfajta bűncselekményként említették az emberi személyiséggel/identitással való visszaélést.

Felhívták a figyelmet arra, hogy ezen a területen a mainál lényegesen nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a megelőzésre. Meg kellene ismertetni a felhasználókkal a rájuk leselkedő veszélyeket, illetve hogy hogyan tudják magukat megvédeni ezekkel szemben. A cyberbűnözés területén kiemelkedően fontos a harmonizált nemzetközi jogi háttér és együttműködés.

A cyberbűnözés okaként a szakemberek a szülői iránymutatás hiányát, a növekvő elmagányosodást, a családon belüli kommunikáció csökkenését említik. A szülői ellenőrzés szükségességét többen kiemelték: a szülőknek ellenőrizniük kellene, kikkel barátkozik a gyerekük az interneten, milyen weboldalt látogat. A szülőknek és az iskolának kellene a szükséges információkat eljuttatni a gyerekek részére, de ha realisták akarunk lenni, beláthatjuk, hogy a legtöbb esetben a szülők és a tanárok kevésbé érte-

nek a számítógépekhez, mint a gyerekek. A rendőröket is tovább kellene képezni ezen a területen.

4.5 Vitatott kérdések

A Delphi vizsgálat első fázisában nagyon erőteljesen merült fel a társadalmi egyenlőtlenségek jelentős növekedésének témaköre, ami negatívan befolyásolja majd a fiatalkori bűnelkövetést is. A Delphi vizsgálat második fordulójában megkérdezett szakemberek is egyetértettek ezzel az állítással, és különösen a tulajdon elleni valamint erőszakos bűncselekmények illetve az iskolai erőszak terén várnak növekedést. A fiatalkorú bűnelkövetők csoportján belül a gyermekkorúak számának növekedését is valószínűnek tartják. Néhányan a büntető törvénykönyv további szigorításától is tartanak. Mások arra mutatnak rá, hogy a fiatalkori bűnelkövetés felnőttkorban is folytatódik majd.

A szociálpolitika alakulásával kapcsolatban a második felmérés inkább a „dezintegrációs hipotézist” erősítette meg (a válaszadók 80%-a), azaz hogy a jóléti állam visszaszorul. Hasonló jelenséget vélnek felfedezni napjainkban az egészségügyi rendszerben is. Mivel mindenki a társadalmi problémák felerősödésétől tart, néhányan a civil szféra gyengülését és a negatív gazdasági hatások növekedését is feltételezi.

A vizsgálat első részében felmerült, hogy elképzelhető az önvédelmi igény növekedésével párhuzamosan a paramilitáris csoportokhoz tartozók számának növekedése is. A második vizsgálati szakaszban megkérdezett szakemberek 70%-a osztja ezt a félelmet. Ugyanakkor többek szerint az ilyen csoportokhoz tartozás egyik hajtóereje nem feltétlenül az önvédelem, hanem sokkal inkább a közösséghez tartozás iránt vágy.

„Ha lennének olyan szervezetek, amelyek céljaival és értékeivel azonosulni tudnának a fiatalok, jelentősen csökkenne a veszélye annak, hogy paramilitáris csoportokhoz csatlakozzanak”.

Mások szerint a jelenség eredője az, hogy az emberek nem bíznak abban, hogy az erre hivatott társadalmi intézmények megvédik őket. Felmerült, hogy a rendőrség tevékenysége többdimenziós, a szabályok változását nehéz követni, a rendőrök túlterheltek és alacsony a presztízszük. A jogi procedúrák túlságosan hosszadalmasak, bonyolultak, és sok esetben nem objektívek. Mások viszont, akik nem osztják a fenti félelmeket, úgy vélik, hogy noha az önvédelem iránti igény jelenleg is növekszik, ez nem a félkatonai szervezetekhez való csatlakozásban fog testet ölteni, mivel ezek léte az államot is veszélyezteti, így csírájukban el fogják fojtani ezeket.

Voltak olyan vélemények is, miszerint a kötelező sorkatonai szolgálatot kellene újra bevezetni, mivel *„a kötelező katonai szolgálat kielégíthetné az igényt, a közösség iránti militáns érdeklődést, az önvédelem tömeges kereteinek elsajátítását”* és erkölcsi nevelést is biztosítana.

A legnagyobb eltérés a szakértői véleményekben azzal kapcsolatban volt, hogy a fiatalkori bűnelkövetés és deviáns viselkedés hatékony kezelésére melyik igazságszolgáltatási rendszer a legalkalmasabb, és melyik előre törése várható 2025-re. A válaszadók **35%-a szerint csak a büntetés és elrettentés** lehet hatékony eszköz, míg a szakemberek **másik harmada a represszív és resztoratív technikák** megfelelő **elegyében** látná a megoldást. A megkérdezettek csaknem **40%-a szerint** azonban hosszútávon csak **a helyreállító szemlélet lehet hatékony**, a szankciók pedig különösképp az érintett fiatal korosztályban hatástalanok. Felvetik azt is, hogy a resztoratív szemlélet jelenleg nem eléggé széles körben ismert, ezért nem eléggé elfogadott/preferált.

*“A helyreállító szemléletnek kellene előtérben lennie, mivel a büntetés nem szembe-
besíti a fiatalokat tettük következményeivel. Vagy csak a rá háramló következmé-
nyeket érzékeli, de nem tapasztalja meg tettének hatását az áldozatra vagy az
érintett közösségre nézve.”*

A témával kapcsolatban még a megkérdezett rendőrök is jelezték, hogy szerintük sem feltétlenül a rendőrség feladata kellene, hogy legyen elsősorban a bűnmegelőzés, illetve, hogy nem a rendőrségnek kellene a kapcsolatot keresnie az állampolgárokkal, civil szervezetekkel, iskolákkal stb., hanem fordítva, ezen szervezeteknek kellene a rendőrséget partnernek tekintenie, és nem csak akkor hívni őket, amikor már baj van. Néhányan megjegyezték, hogy ugyan a törvények elég szigorúak, a jogérvényesítés bizonyos esetekben, mint például a családon belüli erőszak, nem elégséges szintű.

4.6 A prevenció aktorai

A Delphi vizsgálat második szakaszában a fiatalok problémás viselkedésének néhány területére vonatkozóan arról is kérdeztük a szakembereket, hogy különféle intézményeknek mekkora szerepet kellene játszania egy-egy adott probléma megelőzésében, kezelésében, illetve, hogy milyen megközelítésmódok működnek az adott területen hatékonyan.

A szakemberek egyértelműen a **családot** tartják a bűnmegelőzés legalapvetőbb/elsődleges színhelyének valamennyi bűncselekményfajta (erőszakos bűncselekmények, gyűlöletbűncselekmények, iskolai erőszak, kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények) esetében. Egyetértettek tehát abban, hogy a családokat kellene segíteni, hogy el tudják látni ezeket a feladataikat, ugyanakkor a korábbiakban jelezték, hogy sok család erre manapság sem képes, és a jövőre nézve rosszabbodás várható e téren. A családnak biztonságos, szeretetteljes környezetet kellene biztosítania. A családtagok

közi kommunikáció, érzelemkifejezés alapvető fontosságú lenne: a szülőknek beszélgetni kellene gyerekeikkel és magatartásukkal példát mutatni számukra, amely a jogkövető magatartást erősíti meg. Ugyanakkor igen kevés gyakorlati ötlet, vélemény fogalmazódott meg, ami napjaink társadalmi-gazdasági problémái közepette segíthetné a családok jobb működését.

„Minél kiegyensúlyozottabb a család működése, annál kisebb az esély arra, hogy a gyerek deviáns módon viselkedik. Ez a legjobb prevenció.”

„A családoknak fontosabb szerepet kellene játszaniuk az elsődleges prevencióban. Segíteni lehetne őket ebben információs anyagokkal, brosúrákkal.”

Kevésbé egyöntetűek a szakértői vélemények azzal kapcsolatban, hogy a különféle problémák kezelésében a családon kívüli intézmények, szervezetek közül melyik lenne a leginkább kompetens. A család után a második legfontosabb intézménynek **az iskolai erőszak esetében magát az iskolát**, a **kábítószerrel** kapcsolatos cselekmények esetében pedig az erre szakosodott **civil szervezeteket** tartják legfontosabbnak a szakemberek. A **rendőrségnek az erőszakos bűncselekmények** esetében tulajdonítanak kitüntetett szerepet.

Mint korábban is említettük, a projekt minden vizsgálati elemében és fázisában, így a Delphi vizsgálat mindkét szakaszában is felmerült, hogy az **iskolának** a jelenleginél sokkal fontosabb szerepet kellene felvállalnia a gyerekek, fiatalok nevelésében. A módszereket illetően azonban a maitól igencsak eltérő iskolákat képzelnek el a szakemberek. Kihangsúlyozzák a pozitív élmények biztosítását, az értékátadást, a tanár-diák kapcsolat elmélyítését, a szülők számára gyermekvédelmi programok szervezését, a gyerekek számára sikerélmények, pozitív énmegerősítés nyújtását. Több szakember is úgy gondolta, hogy a prevenciós tevékenységeknek rendszerszerűen be kellene épülniük a

tananyagba, többek között például az erőszakmentes konfliktusmegoldás, a problémamegoldó képességek fejlesztése területein. Az iskolákban alkalmazni kellene a mediációs technikákat, pszichológust és a családokat is bele kellene vonni a programokba. Itt tehát nem egyszerűen a prevenció információk, vagy valamiféle elvont „erkölc” átadását, hanem sokkal gyerek-központúbb iskolai működést tartanának helyesnek a szakértők.

A **jóléti és szociális intézmények** fő szerepét a megelőző tevékenységek szervezésében, a családok támogatásában, az egészséges életmód hangsúlyozásában, az erőforrások feltérképezésében, válsághelyzetekben való segítségnyújtásban és a jelzőrendszer működtetésében látják. A jóléti intézményrendszernek egységben kellene kezelni a gyereket és családját és hatékonyabban kellene beavatkozni, például településközpontú szociális munka keretében. A jóléti rendszer azzal mozdíthatná leginkább elő a megelőzés ügyét, hogy a jelzőrendszer tagjai közti hatékony együttműködést biztosítja. A családokkal végzett szociális munka hatékonyságát is növelni kellene.

A **civil szervezetek** fő szerepét a közösségek létrehozásában és fenntartásában látják. A civil szervezetek tudnák a családokat is támogatni feladataik elvégzésében. Emellett fontos szerepet játszhatnak intézményfenntartóként, programszervezőként, illetve intézményközi együttműködések kialakítóiként is.

A szakértők többsége egyetért abban, hogy a **rendőrség** beavatkozására bizonyos cselekmények esetén van csak szükség, és nem a rendőrségnek kellene a megelőzés főszereplőjének lennie. Ugyanakkor néhány szakember szerint a rendőrség feladata lenne egy még szigorúbb szankcionáló rendszer működtetése, gyorsabb, hatékonyabb ítélkezés. A rendőrség tarthatna (ahogy tart is) előadásokat az iskolákban a különféle bűncselekmények következményeiről. Mások szerint már a fokozottabb rendőri jelenlét is megoldást jelenthetne bizonyos problémákra.

“Legyen több rendőr az utcán, ellenőrzések, kamerák.”

4.7. A prevenció lehetőségei néhány kiemelt területen

A **gyűlölet-bűncselekmények** megelőzésében az iskolának lenne nagy szerepe a toleranciára neveléssel, a másság elfogadásának megtanulásával. A tanároknak a tolerancia tekintetében (is) szerepmoddellként kellene működniük diákjaik számára. Célzott filmvetítéseket majd ennek apropójából beszélgetéseket vagy más programokat lehetne szervezni. A civil szervezetek is célzott programok szervezésével vehetnének részt a gyűlöletcselekmények megelőzésében. E tekintetben a vallásos nevelés is pozitív szerepet játszhat. A rendőrség feladata ezen bűncselekmények szankcionálása, de ehhez a megfelelő jogi háttérre és a jelenlegi jogalkalmazási gyakorlat felülvizsgálatára is szükség van.

Az **iskolai erőszak** megelőzésében a civil szervezetek, az iskola és a család egyaránt szerepet játszhat az erőszakmentes konfliktuskezelés és problémamegoldás közvetítésével. A gyermekjóléti szolgálatok, a pszichológusok feladata lenne a gyerekek agressziójának hátterében meghúzódó okok feltérképezése. Mindezen intézményeknek részt kellene venniük olyan központok, programok, támogató hálózatok működtetésében, amelyek tanácsokkal, értelmes szabadidős programokkal támogatnák a gyerekeket. A rendőrség az iskolai erőszak esetében csak akkor jutna szerephez, miután az összes többi módszert már felhasználták. Másrészt jó lenne, ha a probléma felmerülése esetén az iskola már értesítené a rendőrséget, és nem csak akkor, amikor a dolgok kicsúsztak az ellenőrzésük alól. Az „Iskola rendőre” program, amennyiben valóban működne, jó megoldás lenne a fokozottabb iskolai jelenlétnek köszönhetően. A konfliktuskezelési technikák oktatása során a tanároknak különösen figyelnie kellene a diákok közti kommunikációra és a diákok mentális állapotára. Az iskolai ifjúságvédelmi felelősök hálózatát ki kellene terjeszteni és ezáltal hatékonyabban lehetne működtetni a gyermekvédelmi jelzőrendszert. A civil szervezetek segíthetnék az iskolákat a konfliktuskezelési és egyéb technikák tanításában, előadások és programok szervezésében.

A **kábítószerrel való visszaélésekkel** kapcsolatosan a rendőröknek is szüksége lenne további szakmai továbbképzésekre, például azon a téren, hogy hogyan ismerhetőek fel a kábítószeres befolyásoltság alatti vezetés jelei. Néhány szakember szerint az ellenőrzés és a szankciók is segíthetnek a kábítószerrel való visszaélés visszaszorításában. Mások szerint a kínálati oldalt kellene csökkenteni. Az iskoláknak más kompetens szakemberek és szervezetek bevonásával kellene kor-és személyiség-specifikus drogmegelőző programokat szervezni. A jóléti rendszernek a családi konfliktusok megoldásában, információ nyújtásában és biztonságos ifjúsági programok szervezésében lehetne szerepe.

4.8. A Delphi felmérés összegzése

Ténylegesen valóban nem lehet a jövőbe látni, ráadásul jelenleg Magyarországon minden annyira instabilnak tűnik, hogy a 2025. évi helyzetet elképzelni sok megkérdezett számára nagy nehézséget okozott. Amint arra korábban is utaltunk, sok előre jelzett probléma gyökerét bizonyos intézmények nem megfelelő működésében és a közelmúlt politikai döntéseiben látják a szakemberek. Azonban, amint annak már korábban is tanúi lehettünk, a soron következő kormányoknak lehet, hogy teljesen eltérő jövőképe lesz majd. A felmérés eredményei ennek ellenére sokatmondóak, mivel számos kérdést illetően a teljesen különböző háttérű szakemberek körében széles körű egyetértést tapasztalhattunk, másrészt viszont úgy tűnik a felmerülő problémákra adott nagyon is eltérő válaszok jelennek meg a begyűjtött adatokban (lásd példának okáért a represszív illetve resztoratív rendszereket illetően).

A magyar társadalom 2025. évi állapotáról festett kép meglehetősen borús és lehangoló, de a közelmúlt változásai és a jelen állapotok vetítik ezt előre. A magyar társadalom további polarizálódása és elszegényedése minden bizonnyal hatással lesz a fiatalkori bűnelkövetés jövőbeli alakulására. A cyberbűnözés, kábítószerrel kapcsolatos és

erőszakos bűncselekmények növekedését meglehetősen magabiztossággal jelzik előre a szakemberek.

Az iskolarendszer (a jelenlegi új közoktatási reformtól eltérő) reformja, illetve a családok fokozottabb segítségét lehetővé tevő beavatkozások a jövőben elkerülhetetlennek látszanak, ha a meg akarjuk előzni a deviáns viselkedést. A represszív megközelítésmód elterjedtségét a hatékony prevenciók technikákra vonatkozó kérdésekre adott válaszok is jelzik, többen a fokozottabb rendőri jelenlétet, nagyobb szigort említették, ugyanakkor sok más szakember egyáltalán nem tartja hatékonynak ezt a megközelítést. A problémák felsorolása és prognosztizálása mellett a szakértők igen kevés működő, tovább vihető, fejleszthető jó gyakorlatot említettek. Ez véleményünk szerint a jelenlegi megelőzési módok gyengeségeire és korlátaira utal.

5 Helyi interjúk kutatás

A helyi interjúk kutatás a következő fejezetben ismertetendő iskolai felmérés kiegészítéseként készült. Célunk az volt, hogy a helyi szakértők véleményével összevethessük a fiataloktól nyert adatokat. Interjúkat és csoportos beszélgetéseket készítettünk, melyekben a fiatalkori bűnelkövetés és deviáns viselkedés helyi sajátosságain kívül a bűnmegelőzés jelenlegi helyzetére, illetve e terület előtt álló kihívásokra is rákérdeztünk. Összesen 20 mélyinterjú készült meghatározott interjúterv alapján, ezeket szakértői- és fiatalokkal készített csoportos beszélgetésekkel is kiegészítettünk.

A szakértői interjúk Budapesten 2012. február-márciusban, Veszprém megyében 2011. december és 2012. április között készültek. A megkérdezetteket a lehető legszélesebb háttérrel próbáltuk kiválasztani. Beszélgettünk a rendőrségek bűnmegelőzési szakembereivel, iskolapszichológussal, pártfogó felügyelőkkel, fiatalokkal foglalkozó és kimondottan fiatalkorú bűnelkövetőkkel foglalkozó civil szervezetek képviselőivel,

drogprevenációs és népegészségügyi szakemberekkel, a BV intézményrendszerének szakembereivel, a családsegítő és gyermekjóléti szolgáltatások munkatársaival, gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátorral. A szakértői csoportos megbeszélésre Budapesten a Fiatalokat Védő Csoport tagjainak részvételével 2012 júniusában, Veszprémben a Veszprém Megyei Bűnmegelőzési és Közbiztonsági Bizottság Család-, Gyermek- és Ifjúságvédelmi Munkacsoportja kibővített ülése keretében 2012 októberében került sor.

A szakértői interjúk nagyban alátámasztották azokat a véleményeket, melyeket a Delphi kutatásban gyűjtöttünk. Ahogy ezt korábban is jeleztük, a Delphi kutatás valójában egy mostani állapot jövőbeli kivetítése. A szakértők éppen azokra a társadalmi problémákra hívták fel a figyelmet, mint amik a jövőben is megoldatlannak látszanak. A prevenció területén azokat a kulcsterületeket emelték ki, mint ma is problematikus és rosszul- vagy legalábbis nem elég hatékonyan működő területeket, melyekről a szakértők egy másik köre a jövőt illetően is igen pesszimistán nyilatkozott. A szakértői interjúk eredményeit részletesebben a 7. Fejezetben mutatjuk be.

6 Iskolai kutatás 14-17 éves fiatalok körében

6.1 Az iskolai kutatás célkitűzései

A vizsgálat ezen részének céljai a következők voltak:

- annak felmérése, hogy a 14-17 éves korosztály körében milyen mértékben elterjedt az alkoholfogyasztás és különféle tiltott szerek fogyasztása,
- annak megismerése, hogy a korosztály milyen mértékben válik különféle bűncselekmények áldozatává,
- illetve közülük mennyien követnek el kisebb-nagyobb szabálysértéseket, bűncselekményeket,

- végül, de nem utolsó sorban annak megismerése, hogy milyen jellegű tapasztalataik és elvárásaik vannak a szerfogyasztás és a bűnelkövetés prevenciójával kapcsolatosan.

A nemzetközi kutatócsoport a korábbi vizsgálatok során már bevált ISRD kérdőívből kiindulva, azt kibővítve készítette el saját kérdőívét. Az ISRD vizsgálatok korábbi hullámain Magyarországon is megkérdezték, így adataink egy része összehasonlítható azok eredményeivel. (ld. Kerezsi-Parti 2008). Az összehasonlítás korlátja, hogy az ISRD adatfelvételek szélesebb életkori sávra: a 12-17 évesekre vonatkoznak. A 2006-os adatfelvételben részt vevő fiatalok átlagéletkora például 14,17 év volt, ami másfél évvel fiatalabb a mi mintánk átlagéletkoránál. Emellett, a mi vizsgálatunk mintája – ellentétben az ISRD vizsgálattal – nem országos volt, hanem csupán Budapestre, és Veszprém megyére korlátozódott. Ugyanakkor úgy gondoljuk, hogy az összehasonlítások még ezen korlátok között is fontosak, ugyanis a tendenciák felvázolására mindenképpen alkalmasak.

Adataink összehasonlíthatók még a Magyarországon is rendszeresen felvett ESPAD vizsgálatok adataival (Elekes, 2005; Hibell et.al., 2012).

A YouPrev projekt alapvető hipotézise volt, hogy a nagyvárosi és a vidéki környezet eltérő veszélyeztetettséget jelent a fiatalok számára. Valamennyi országban egy (nagy)városi és egy rurális területet választottunk tehát ki a kutatás céljára. Magyarországon az iskolai vizsgálatot Budapesten és Veszprém megyében³ végeztük el. Veszprém megye kiválasztását annak „átlagos” jellege indokolta, tehát sem különösebben leszakadó, sem pedig különösebben fejlett megyéről van szó. Úgy gondoltuk, hogy a megye adottságai azért is alkalmasak a vizsgálat lebonyolítására, mert sokféle preventív program létezik itt, tehát megfelelő lehetőség kínálkozik a fiatalok és a szakértők tapasztalatainak összevetésére.

³ Veszprém megye lakossága 358807 fő, akik 212 településen élnek. A megyében 6 olyan város van, melynek lakossága tízezer főnél több. Veszprém közel 65 ezer fő él, tehát a lakosság többsége kisebb lélekszámú településen él.

6.2 Mintavétel és a kérdezés lebonyolítása⁴

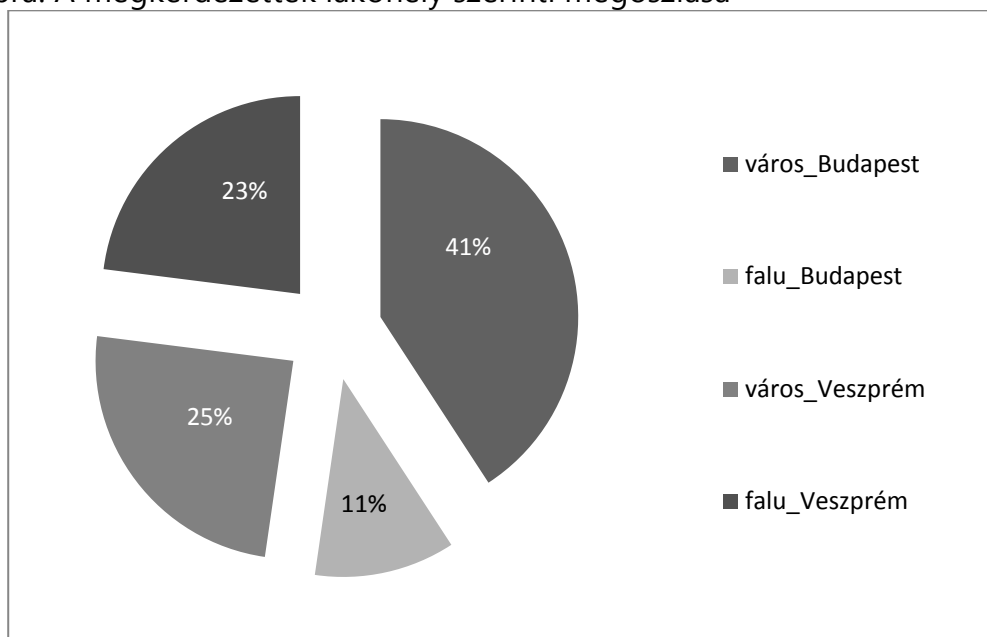
A minta kialakítása többszörös rétegzett mintavétellel történt. 8-9-10. osztályba járó fiatalokat kérdeztünk, ezért listába vettük a budapesti és a Veszprém megyei általános iskolákat és középiskolákat. A kutatócsoport közös megállapodása alapján arra törekedtünk, hogy a megkérdezettek átlagéletkora 15-16 év közé essen (ez az ESPAD vizsgálatokkal való összehasonlítás jó lehetőségét kínálja), ezért a nyolcadikosok arányát a minta negyed részében, a kilencedikesek és tízedikesek arányát egyaránt 32-34 % körül állapítottuk meg. Az iskolalistából való véletlenszerű kiválasztás után felkerestük az intézmény igazgatóját. A felmérésre engedélyt kértünk és természetesen a szülők hozzájárulását is kikértük. A kérdőívet a diákok osztálykeretben, önállóan töltötték ki. Az adatfelvétel első körének befejezésekor kiderült, hogy a szakiskolás osztályok egy részében a diákok közül sokan hiányosan, vagy elviccelve töltötték ki a kérdőívet. Helyettük néhány újabb iskola, illetve osztály került a mintába. Végül, az adattisztítás során további kérdőíveket is ki kellett vennünk a mintából, elsősorban komolytalan kitöltésük miatt. Így alakult a következő mintamegoszlás.

⁴ Az adatfelvételt a PSYMA Kft. végezte 2012. március és május között.

2. táblázat. Az iskolai vizsgálat mintájának megoszlása

	Budapest		Veszprém megye		összes	
	N	%	N	%	N	%
ISKOLA						
általános iskola	248	22,5%	259	25,8%	507	24,1%
szakiskola	183	16,6%	185	18,4%	368	17,5%
szakközépiskola	407	37%	268	26,7%	675	32,1%
gimnázium	262	23,9%	292	29,1%	554	26,3%
együtt	1100	100%	1004	100%	2104	100%
NEM						
fiú	633	57,5%	476	47,4%	1109	52,7%
lány	467	42,5%	528	52,6%	995	47,3%
ÉLETKOR						
14 éves	178	16,2%	211	21%	389	18,1%
15 éves	334	30,3%	303	30,2%	637	30,3%
16 éves	401	36,5%	345	34,3%	746	35,7%
17 éves és idősebb	187	17%	145	14,5%	332	15,9%
átlag életkor	15,59		15,46		15,53	
std. Dev.	1,062		1,06		1,063	
ÉVFOLYAM						
8. osztály	248	22,5%	259	25,8%	507	24,1%
9. osztály	424	38,5%	382	38%	806	38,3%
10. osztály	428	39%	363	36,2%	791	37,6%

2. ábra. A megkérdezettek lakóhely szerinti megoszlása

A budapesti megkérdezettek 78 %-a lakik Budapesten, vagy valamelyik környékbeli kisvárosban. 22 %-uk falusias településről jár be az iskolába. A kutatás alapkoncepciójának megfelelő rurális környezetet képviselő Veszprém megyei diákok 51,8 %-a városi lakóhellyel, 48,2 %-a falusi lakóhellyel rendelkezik. Lakóhely településtípus szerinti besorolását maguk a megkérdezettek végezték, hiszen a kérdőív anonimitása folytán a tényleges lakóhely nem került rögzítésre. Úgy gondoltuk azonban, hogy mivel Magyarországon igen magas az ingázó diákok aránya (különösen a középiskolás korosztály esetében), érdemes ezt a csoportosítási szempontot is figyelembe venni. Így az elemzés során, ahol a különbség szignifikánsnak mutatkozik, figyelembe vesszük a lakóhely és az iskola együttes városias-falusias környezetét.

A magyar minta összeállításánál a Budapest – vidék megkülönböztetés mellett a különféle iskolatípusokba járó gyerekek összehasonlíthatóságát tartottuk kiemelten fontosnak. Mint ezt kutatások sora igazolja (Róbert 2004) Magyarországon az egyes középiskola típusokba igen eltérő szülői háttérrel rendelkező fiatalok kerülnek. Az iskolai életutak igen korai életkorban szétválnak, de legkésőbb a nyolcadik osztály befejezésekor a szülők társadalmi-gazdasági helyzete, ezen belül leginkább iskolai végzettsége

nagymértékben meghatározza, hogy a gyerek milyen iskolatípusba és az iskolatípuson belül milyen színvonalú és státuszú konkrét iskolába kerül. A szakirodalom azt is bizonyítja, hogy az iskolák nem tudják kiegyenlíteni a családok kulturális háttéréből eredő felkészültségbeli különbségeket, sőt azokat tovább növelik. Így ez elemzés során fontosnak tartottuk nem csupán budapesti iskola – vidéki iskola megkülönböztetését, hanem a különféle iskolatípusba járó fiatalok közötti különbségek bemutatását is.

6.3 Alkoholfogyasztás

6.3.1 Az alkoholfogyasztás, mint szabadidős tevékenység

Az alkoholfogyasztás Magyarországon a legelterjedtebb szerfogyasztásnak számít. Becslések szerint 800 ezer – 1 millió alkoholfüggő ember van hazánkban. Számos vizsgálat és adat igazolja, hogy nálunk nem csupán az alkoholfogyasztás mértéke magas, de egyúttal a társadalmi elfogadottsága is. A felnőttkori megbetegedések, a korai halálozás, a családok működési zavarai és széthullása nagymértékben összefügg az alkoholfogyasztással. Ugyanakkor a magyar társadalom lényegesen jobban aggódik a gyerekek marihuána vagy egyéb kábítószer fogyasztása miatt, mint az alkoholfogyasztás miatt. Pedig, mint ezt vizsgálatunk (más hasonló vizsgálatokkal egybehangzóan) igazolja, az alkoholfogyasztás igen korai életkorban megindul. Az alkalmankénti, majd a rendszeres alkoholfogyasztás, mint a szabadidő eltöltéséhez szorosan kapcsolódó tevékenység már az általános iskolás korban elkezdődik, és az életkor növekedésével párhuzamosan egyre több fiatalnál beépül a szabadidős tevékenységek közé. Adataink alapján az alkoholt nem fogyasztók aránya életkor szerint a következőképpen alakul.

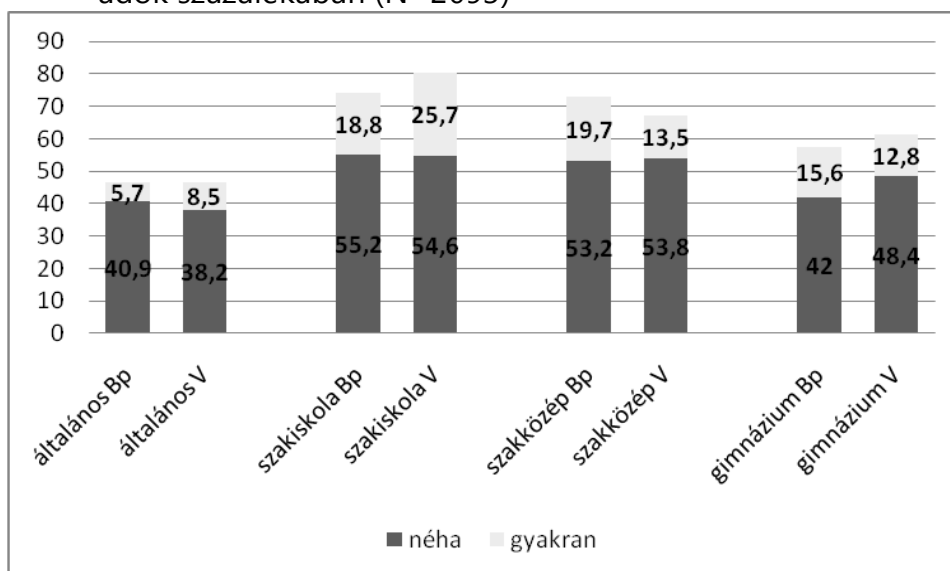
3. táblázat. Szabadidős tevékenységei között NEM szerepel az alkoholfogyasztás, a válaszadók százalékában (N=2093)

14 évesek	15 évesek	16 évesek	17+ évesek	együtt
54,8 %	43,5 %	29 %	20,4 %	36,9 %

Az adatok alátámasztják azt a tényt, hogy Magyarországon az alkoholfogyasztás igen korán elkezdődik. Már az általános iskola utolsó évfolyamára járó gyerekek számára evidens dolog az ivás. 15 éves kor után aztán – párhuzamosan az általános iskola befejezésével és a középiskola megkezdésével – történik meg egy olyan fordulat, amikor a fiatalok között az alkoholfogyasztás nem csupán egy, a választható viselkedésformák közül, hanem egyre inkább a kortárscsoporthoz tartozás elengedhetetlen feltételévé válik. A középiskolába lépés minden tekintetben olyan változás, ami drasztikusan növeli az alkoholfogyasztás gyakoriságát és mértékét is. Ezt támasztja alá az is, hogy míg a nyolcadikosok fele fogyaszt szabadidős tevékenységhez kapcsolódva alkoholt, a kilencedikesek körében ez az arány már 63 %-ra nő. A budapesti és a vidéki iskolákba járó fiatalok viselkedése között nincs eltérés ebben a tekintetben.

A középiskola típusa viszont jelentősen összefügg az alkoholfogyasztás gyakoriságával, ahogy ezt kutatásunk hipotézisében feltételeztük.

3. ábra Szabadidős tevékenységként néha és gyakran alkoholt fogyaszt, a válaszadók százalékában (N=2093)

A vidéki általános iskolába járók körében a gyakori alkoholfogyasztás már a megkérdezettek 8,5 %-ára jellemző. A középiskolába lépéssel nem csupán az alkoholt egyáltalán fogyasztók, hanem a gyakori fogyasztók aránya is megugrik. Különösen magas az

alkoholfogyasztók és ezen belül a gyakran ivók aránya a szakiskolába járók körében. A Veszprém megyei szakiskolások közül minden negyedik gyakran iszik, a budapesti szakiskolások és szakközépiskolások közül „csupán” minden ötödik-hatodik sorolta magát ebbe a csoportba. Mind Budapesten, mind Veszprém megyében a gimnazisták között a legkevesebb az alkoholt fogyasztók aránya. A különféle középiskolák tanulói-nak eltérő fogyasztási viselkedésében szerepet játszhat a tanulók eltérő szocio-demográfiai háttere, de emellett az iskolák tanulóinak nemi összetétele is, hiszen a gimnáziumokba és a szakközépiskolákba több lány jár. A lányok körében mind vidéken, mind Budapesten 10 %-kal kevesebb a szabadidős alkoholfogyasztók aránya, mint a fiúk körében.

6.3.2 Lerészegedés

A szakirodalom felhívja a figyelmet arra a jelenségre, hogy nem csupán maga az alkoholfogyasztás ad okot aggodalomra, hanem az alkalmankénti nagyivás (binge), és a lerészegedés is. (Miller et.al. 2007) A részegség az önkontroll csökkenése miatt növeli a fiatal ön- és közveszélyes viselkedésének lehetőségét, kiszolgáltatottságukat. Kérdőívünkben tehát arra is választ kerestünk, hogy milyen mértékben jellemző ez a 14-17 éves korosztályra.

Vizsgálatunkban az életkor alapján erőteljes lineáris növekedés tapasztalható a nagyivás területén. A 14 éveseknek „csupán” 42,7 %-a volt már valaha részeg, ez az arány a 15 éveseknél 58,6 %, a 16 éveseknél 71,2 és a 17 éveseknél 83,6 %. (A 18 éveseket és idősebbeket az alacsony elemszám miatt itt nem elemezzük, de esetükben tovább nő a szerfogyasztás minden területen.) Ugyanezt a tendenciát tapasztaljuk az elmúlt évre és az elmúlt 30 napra vonatkozóan is. A 14 évesek közül minden negyedik, a 15 évesek közül minden harmadik és a 16 évesek és idősebbek közül minden második volt részeg az elmúlt 30 nap során.

Bár a lányok között is sok az alkoholt fogyasztó, a lerészegedés valamivel kevesebbet érint. Bármilyen időtávra is nézzük, a lányoknak legalább 10 százalékkal kisebb

hányada volt már részeg, mint a fiúknak. A fiúk 69,1 %-a, a lányok 59 %-a volt már részeg életében. Az elmúlt hónapban pedig a fiúk 49,2 és a lányok 36,8 %-a részege-
dett le.

4. táblázat. A válaszadó volt részeg az elmúlt időszakokban, a válaszadók %-ában

	BUDAPEST				VESZPRÉM MEGYE		
Iskolatípus	1 év	1 hó- nap	Az elmúlt hónap- ban 3+ alkalommal		1 év	1 hó- nap	Az elmúlt hónap- ban 3+ alkalommal
általános iskola	43,5%	27,0%	5,2%		44,8%	28,2%	9,7%
szakiskola	72,1%	52,5%	20,2%		80,0%	70,8%	24,3%
szakközépiskola	70,2%	51,7%	16,9%		65,3%	42,9%	13,1%
gimnázium	57,6%	40,5%	13,4%		56,8%	40,1%	8,9%
együtt	60,6%	42,8%	13,8%		60,3%	43,4%	13,0%

A táblázat arról tanúskodik, hogy a lerészegedés egyáltalán nem ismeretlen már az általános iskolába járó közel fele számára sem. A kérdezést megelőző hónapban minden negyedik nyolcadikos volt részeg saját bevallása szerint. Még nagyobb aggodalomra adhat okot az a tény, hogy a budapesti általános iskolások 5,2 %-a a vidékiek 9,7 %-a három vagy több alkalommal részegeedett le a kérdezést megelőző egy hónap során. A szakiskolába járók körében a legmagasabb a magukat részegségig ivók aránya. Különösen jellemző ez a Veszprém megyei fiatalokra. Megfigyelhetjük, hogy a szabadidős tevékenységként gyakran ivók aránya és a legalább háromszor lerészegedők aránya valamennyi kategóriában igen közel van egymáshoz, jelentős mértékben ugyanazok válaszadók kerültek mindkét csoportba. (A két változó közötti szignifikáns a kapcsolat $p<.001$ -es szinten.) A tanulók tényleges lakóhelye is komoly szerepet játszik a lerészegedésben: a falusi környezetben lakók (függetlenül attól, hogy Budapestre, vagy

valamelyik Veszprém megyei iskolába járnak) közül többen isznak és többen voltak már részegek is. Úgy tűnik tehát, hogy a falusi életmód része nem csupán a felnőttek esetében, de a fiatalok körében is az alkoholfogyasztás korai megkezdése, és a gyakori, nagy mennyiségű fogyasztás is.

6.4. Illegális szerek fogyasztása

Az alkoholfogyasztás mellett kiemelt figyelmet fordítottunk a 14-17 éves fiatalok kábítószer fogyasztásának felmérésére is. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban több évre visszamenőleg sok felmérés készült (több esetben is az általunk is használt ISRD kérdőívvel), érdemes tehát összehasonlítani saját adatainkat ezekkel. Az összehasonlításakor érdemes szem előtt tartani a YouPrev vizsgálatban részt vevő fiatalok átlag életkorát, valamint azt, hogy a minta nem országosan reprezentatív.

6.3.3 A drogfogyasztás, mint szabadidős tevékenység

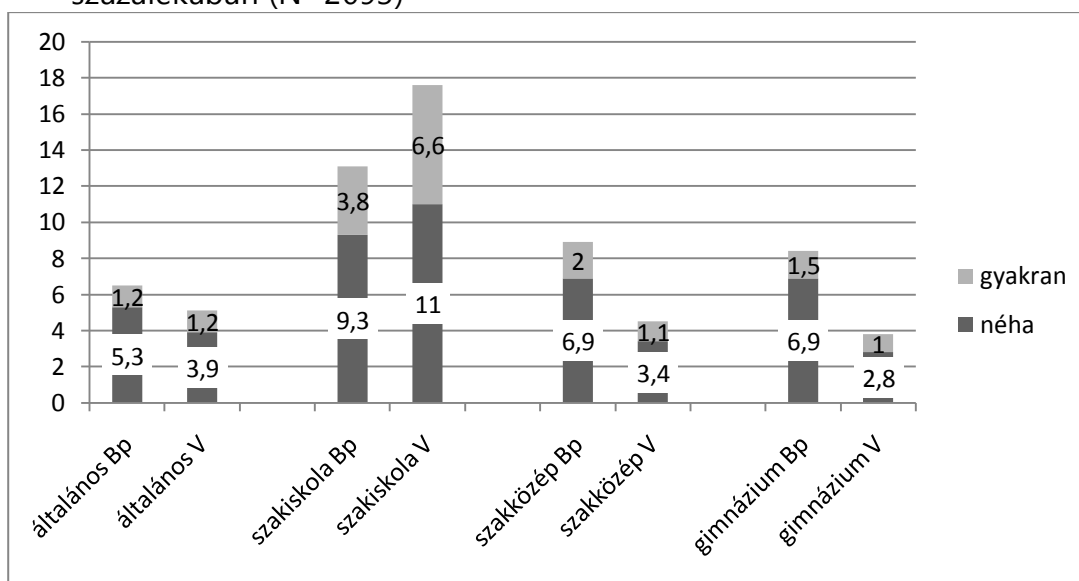
A kérdőívben elsőként arra kérdeztünk rá, hogy előfordul-e a fiatal szabadidős tevékenységei között az, hogy egyedül vagy barátokkal (itt konkrétan meg nem nevezett) drogot fogyaszt. Szignifikáns különbség van a fiúk és lányok között ebben a tekintetben: a fiúk 10 %-a, a lányok 4 %-a állította, hogy szabadidős tevékenységei között ritkábban vagy gyakrabban előfordul a drogfogyasztás. A vidéki és a budapesti környezet a fiúk esetében egyáltalán nem játszik szerepet, tehát hasonló arányban drogoznak a fiúk Budapesten és Veszprém megyében. Ugyanakkor a budapesti lányok között több a drogfogyasztó, mint a Veszprém megyeiek között.

5. táblázat. Szabadidős tevékenységei között NEM szerepel a drogfogyasztás, a válaszadók százalékában (N=2093)

14 évesek	15 évesek	16 évesek	17+ évesek	együtt
95,6	93,7	91,3	86,7	92,1

A szabadidős tevékenységek között a drogfogyasztás az életkor növekedésével egyre inkább megjelenik. A 14 évesek kevesebb, mint 5 %-a, a 17 évesek és idősebbek közül már minden nyolcadik jelezte, hogy fogyaszt drogot szabadidős tevékenységként. Ebben a tekintetben a középiskolába lépés nem jelent olyan nagyságrendi ugrást, mint az alkoholfogyasztás tekintetében. Ugyanakkor az egyes iskolatípusba járó fiatalok fogyasztási szokásai között jelentős eltéréseket találunk.

4. ábra. Szabadidős tevékenységként néha és gyakran drogot fogyaszt, a válaszadók százalékában (N=2093)

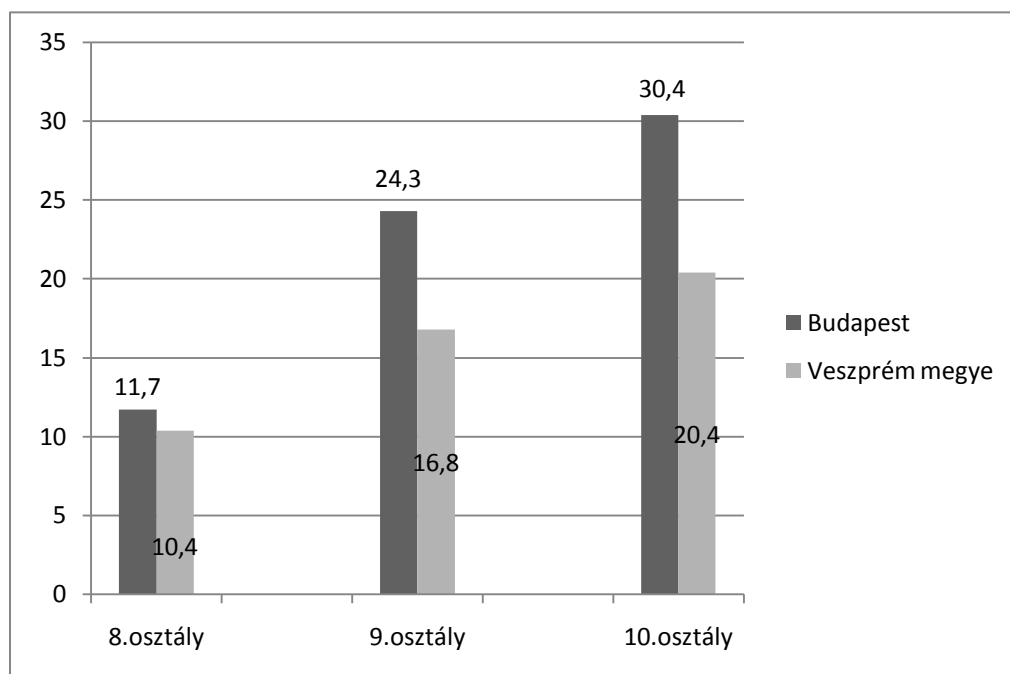
A gimnáziumba járók és a Veszprém megyei szakközépiskolások körében a drogfogyasztás bevonulása a szabadidős tevékenységek közé kis mértékben változik az általános iskolai használathoz képest. Ugyanakkor a budapesti szakközépiskolások és még inkább valamennyi településen a szakiskolába járók körében ugrásszerűen megnő az alkalmi és rendszeres drogfogyasztók száma. Különösen feltűnő ez a Veszprém megyei szakiskolások körében. Szeretnénk visszautalni arra a tényre, hogy az alkoholizálás is az ő körükben volt kiemelkedően magas, így veszélyeztetettségük valamennyi szerhasználat esetében kiemelkedő.

6.3.4 A marihuána fogyasztása

A fiatalok szerfogyasztásával kapcsolatos vizsgálatok rendszeresen mérik, a tiltott szerek életprevalenciáját, azaz azt, hogy a különféle életkorú vagy státuszú fiatalok közül hányan próbálták már ki az adott szert és/vagy általában a tiltott szereket. A 2007-es ESPAD vizsgálat eredményei szerint például (Elekes-Nádas 2009) a marihuána életprevalencia értéke a nyolcadikosok körében 6,6 %, a tízedikesek körében már 21,6 % volt. Ugyanezen vizsgálat adatai igazolják azt is, hogy a tiltott szerek használata elterjedtebb Budapesten és a nagyobb városokban, mint vidéken. A YouPrev kutatás adatai hasonló tendenciákat mutatnak.

Adataink egyrészt alátámasztják az ESPAD kutatás eredményét, mely szerint a budapesti fiatalok körében elterjedtebb a marihuána fogyasztása. Figyelemre méltó, hogy míg az általános iskolások körében az eltérés csekély, a középiskolás korosztályban a különbség évfolyamról évfolyamra nagyobb. Ugyanakkor érdemes arra felfigyelni, hogy a 2007-es ESPAD adatokhoz képest valamennyi évfolyamon nőtt azok aránya, akik kipróbálták már a marihuánát.

5. ábra. A marihuána fogyasztásának életprevalenciája

6.3.5 Egyéb tiltott szerek fogyasztása

A megkérdezett fiatalok 82,3 százaléka állította, hogy nem próbált még ki a cannabison kívül egyéb illegális szert. Másik oldalról megfogalmazva: 17,7 %-uk legalább egy, de számos esetben több, a vizsgálatban felsorolt szert is kipróbált életében legalább egyszer. A legtöbben egy plusz anyag kipróbálásáról számoltak be, de vannak olyanok is, akik az összes felsorolt szerről azt állították, hogy már kipróbálták. Úgy gondoljuk, hogy az ilyen állításokat nem vehetjük teljesen komolyan, ezért a továbbiakban egységes csoportként kezeljük azokat, akik a marihuánán kívül egy vagy több szert is fogyasztottak.

6. táblázat. A megkérdezettek között azok aránya, akik a marihuánát nem számítva valamilyen drogot kipróbáltak már (%)

	BUDAPEST	VESZPRÉM MEGYE
általános iskola	12,5	12,4
szakiskola	24,0	30,3
szakközépiskola	20,2	16,0
gimnázium	14,9	13,7
együtt	17,4	17,0

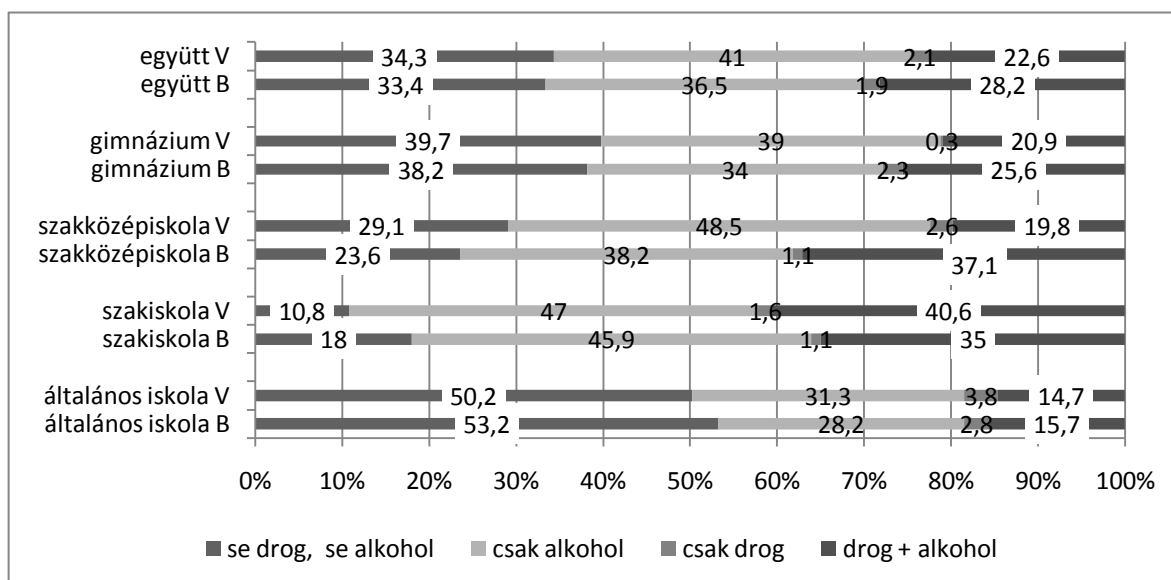
Ha az egész mintát nézzük, nem található szignifikáns eltérés a Budapesten és a Veszprém megyében megkérdezettek között. Ha azonban az iskolatípust is figyelembe vesszük, szignifikáns az eltéréseket tapasztalunk. Kiugróan veszélyeztetettek a szakiskolások, akik közül a budapestiek 24, a Veszprém megyeiek 30,3 %-a próbált már ki a kérdőívben felsorolt szerek közül egyet vagy többet. A szakközépiskolások esetében a budapestiek a veszélyeztetettebbek, közülük 20,2 %, a vidékiek közül 16 % fogyasztott már a marihuánán kívül más kábítószer. Életkor alapján szignifikáns eltérés tapasztalható (csakúgy, mint a nagyivás és a cannabis fogyasztás esetében): minél idősebb a megkérdezett, annál valószínűbb, hogy kipróbált már valamilyen szert. A 14 évesek 10,7 %-a, a 17 évesek 23,5 %-a és a 18 évesek és idősebbek 30,7 %-a állította magáról, hogy fogyasztott már illegális szert.

Az egyes konkrétan megnevezett szerek használata meglehetősen hasonló mintázatot mutat. Valamennyi drog esetében a szakiskolások és a 17 évesek vagy idősebbek körében a legelterjedtebb a fogyasztás. Általában az életkor emelkedése a szerhasználat gyakoriságát hozza magával. A lányok valamelyest több nyugtatót szednek, mint a fiúk, de egyébként nem szignifikáns a nemek közti különbség. A ragasztó leginkább a 8 osztályt, vagy kevesebbet végzett anyák gyerekeinek szere. A szteroid és a heroin a legjobb anyagi helyzetű fiatalok által használt. **Fontos megállapítás, hogy nincs szig-**

nifikáns különbség a budapesti és Veszprém megyei fiatalok között tekintetben, hogy milyen szereket használnak. Sem a vidéki iskola, sem a falusi lakókörnyezet nem jelent nagyobb védelmet. Tehát valamennyi szer elérhető a fiatalok számára, akár Budapesten, akár egyéb városban, akár faluban laknak.

A legális és illegális szerek együttesen

6. ábra. A budapesti (jelölés B) és Veszprém megyei (jelölés V) iskolákba járó fiatalok megoszlása aszerint, hogy fogyasztanak-e alkoholt és/ vagy drogot (%)

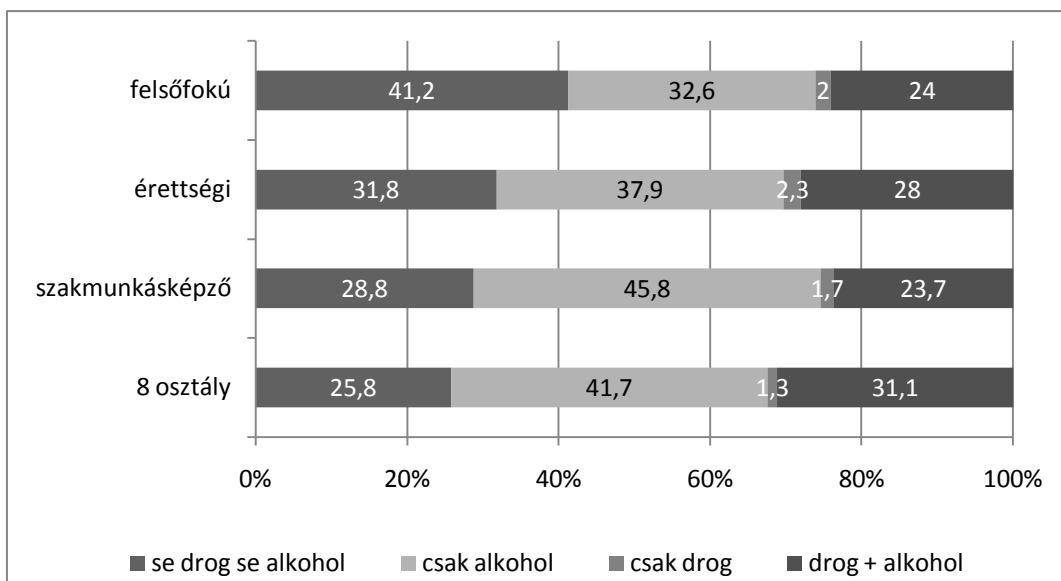
Ez az összefoglaló ábra pontosan megmutatja, hogy a 14-17 évesek milyen mértékben használói a legális és illegális drogoknak. Összességében a korosztály mindössze egyharmada tartja távol magát ezek fogyasztásától. A budapesti iskolások között szignifikánsan magasabb az alkoholt és drogot is fogyasztók aránya, Veszprém megyében viszont a csak alkoholt fogyasztók vannak többen. A csak drogot fogyasztók jellemzően szipuzók, vagy orvosi rendelvény nélkül gyógyszert fogyasztók.

Iskolatípus szerint óriási különbségeket találunk az összevont szerfogyasztás terén. Az általános iskolások csupán fele állítja, hogy sem drogot, sem alkoholt nem szokott fo-

gyasztani. A vidéki gyerekek körében ez az arány alacsonyabb, ők – ahogy ezt már az alkoholfogyasztás adatainál bemutattuk – korábban elkezdik az alkoholfogyasztást és körükben a legmagasabb a csak illegális szert fogyasztók aránya is. Általános iskolás korban tehát még a budapestiek a védettebbek.

A középiskolák presztízs rangsora megjelenik az oda járó fiatalok szerfogyasztásában is. A középiskolások közül a gimnazisták a viszonylag legkevésbé szerhasználók, utánuk a szakközépiskolások és végül a szakiskolások következnek. A budapesti és vidéki gimnazisták között hasonló (38-40 %-os) a magukat absztinensnek vallók aránya. A valamilyen szert fogyasztók azonban már eltérőek terület szerint: a csak alkoholizálók között több a Veszprém megyei, és a csak drogot, illetve drogot és alkoholt is fogyasztók között több a budapesti. A szakközépiskolások viselkedése már lényegesen nagyobb különbségeket mutat. A vidéki szakközépiskolások közel fele alkoholfogyasztónak vallja magát, ami jelentősen (10 %-kal) több mint a budapesti szakközépiskolások adata. Másrészt a budapesti szakközépiskolások több mint harmada egyaránt fogyaszt drogot és alkoholt is. Ahogy ezt a korábbi adatok is valószínűsítették, a szakiskolások körében a legtöbb a legális és/ vagy illegális szert fogyasztó. A vidéki szakiskolások közül csupán tizből egy olyan van, aki saját bevallása szerint nem használ sem drogot, sem alkoholt. Ezzel szemben minden második szokott alkoholt inni és 41 %-uk keveri az alkoholt és a drogokat. A budapesti szakiskolások körében kissé kedvezőbb a helyzet, elsősorban abban a tekintetben, hogy „csupán” egyharmaduk fogyaszt drogot is és alkoholt is. Összességében elmondható, hogy a szakiskolába járó fiatalok olyan nagy számban rendelkeznek egészségkárosító szokásokkal, hogy ez előre jelzi egészségi állapotuk korai romlását. Másrészt pedig utal arra a kilátástalannak érzett helyzetre és jövőtlenségre, ami ezt a viselkedést táplálja. Erre a kérdésre a későbbiekben visszatérünk.

A szerfogyasztás elemzésénél még egy tényező játszik fontos szerepet.

7. ábra. Alkohol és drogfogyasztás előfordulása az anya iskolai végzettsége szerint (%)

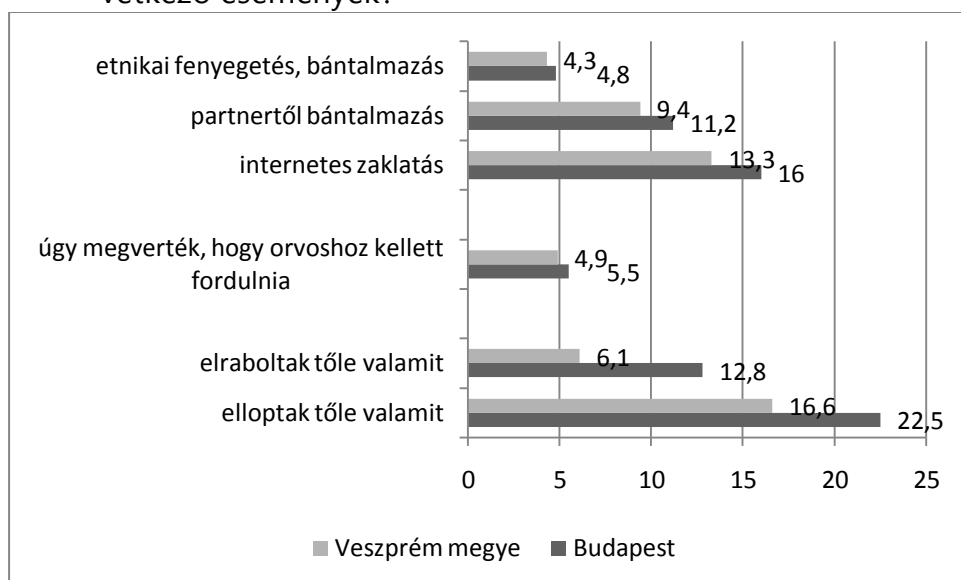
A fiatalok családi háttere jelentős szerepet játszik a drog- és alkoholfogyasztásban. Az elemzés jelen részében az anya iskolai végzettségével a megkérdezett fiatal kulturális háttérét vontuk be az elemzésbe. Az anya iskolai végzettsége igen erős összefüggésben van a 14-17 évesek szerfogyasztásával. Az ábra adatai alapján látható, hogy minél magasabb az anya iskolai végzettsége, annál magasabb a semmilyen szert nem fogyasztók aránya. A szakmunkás anyák gyerekei körében a legmagasabb a csak alkoholt fogyasztók aránya, bár ettől nem marad el sokkal a 8 osztály végzett anyák gyerekeinek adata. Az alkoholt is és drogot is fogyasztók aránya a 8 osztályt végzett anyák gyerekei körében a legmagasabb. Ezek az adatok a leghatározottabban alátámasztják, hogy az oktatás, a felnövekvő generációk iskoláztatása nem csupán a saját életüket, de gyerekeik életét is jelentősen befolyásolja.

6.4 Áldozattá válás

A megkérdezett fiatalok meglepően magas aránya vált már élete során különféle bántalmazások, szabálysértések, bűncselekmények áldozatává. Ezek az esetek a legritkábban válnak ismertté, a fiatalok sem szüleiknek, sem tanáraiknak, sem egyéb felnőtteknek nem

mondják el az esetek többségében ezeket. Az áldozattá válás megélése sokaknak igen hamar beépül a mindennapjaiba. Úgy gondoljuk, az áldozattá válás lehetséges elkerülése, illetve az átélt traumák feldolgozása a mainál sokkal nagyobb szerepet kellene, hogy kapjon a prevenciós programokban, és általában a fiataloknak szóló foglalkozásokban, programokban. Fontos lenne azt elérni, hogy a fiatalok megtanulják felismerni azokat a helyzeteket, amikor áldozattá válhatnak és megtanulják azt is, hogy hogyan lehet veszélyes helyzetekből kikerülni, hogyan lehet segítséget kérni.

8. ábra. A megkérdezettek hány százalékával fordultak elő már élete során a következő események?

A 8. ábra adatai jelzik, hogy a Budapesten tanuló fiatalok valamennyi kategóriában nagyobb veszélynek vannak kitéve, mint a Veszprém megyeiek. A kutatás alaphipotézise tehát ebben a kérdésben igazolódott: a kisebb, rurális jellegű településeken valamelyest védettebbek a fiatalok. A legjelentősebb különbség Budapest és vidék között a lopás és a rablás átélésében található. Figyelmeztető jel azonban, hogy a súlyos fizikai bántalmazás, a partnertől jövő érzelmi bántalmazás, az etnikai fenyegetés és az internetes zaklatás kérdésköreiben alig marad el az áldozattá válás aránya vidéken a budapesti mértékhez képest.

6.4.1 Lopás

7. táblázat. Azok aránya, akiktől elloptak valamit (pl. könyvet, pénzt, mobiltelefont stb.)

	Budapest	Veszprém megye	együtt
fiúk	18,2%	13,4%	16,1%
lányok	28,4%	19,5%	23,7%
együtt	22,5%	16,6%	19,7%

Minden ötödik fiatallal előfordult, hogy elloptak tőle valamit. Ugyanakkor a lopás tényén kívül további részleteket sajnos nem tudunk meg a kérdőívből. Például azt, hogy a lopás az iskolában, tömegközlekedési eszközön vagy szórakozóhelyen történt-e, illetve azt sem, hogy lett-e a dolognak valamiféle következménye. A lopás áldozatává váló fiatalok jelentős része lány. Különösen magas ez az arány a Budapesten lakó és budapesti iskolába járó lányok körében (minden harmadikkal előfordult már), de a Budapesten lakó és budapesti iskolába járó fiúk is szinte a lányokkal azonos mértékben veszélyeztetettek. A megkérdezett családjának anyagi helyzete nem játszik szerepet abban, hogy loptak-e már valamit a fiattól. Figyelemre méltó, hogy minél fiatalabb korosztályt kérdeztünk, annál többen állították, hogy már előfordult, hogy elloptak tőlük valamit. Elképzelhető, hogy ez a tény az ilyen esetek szaporodására utal, ami a növekvő jövedelmi egyenlőtlenségek közepette nem lenne meglepő.

6.4.2 Rablás

8. Táblázat Azok aránya, akikkel előfordult, hogy valaki erőszakkal, vagy fenyegetéssel vett el tőle pénzt, értéktárgyat

	Budapest	Veszprém megye	együtt
fiúk	16,3%	7,6%	12,6%
lányok	8,0%	4,7%	6,3%
együtt	12,8%	6,1%	9,6%

Minden tizedik fiatal vált már rablás áldozatává, közöttük jellemzően magasabb arányban vannak a fiúk. Úgy tűnik, ők könnyebben keverednek olyan helyzetekbe, amikor erőszakkal, fenyegetéssel vesznek el tőlük valamit. Életkor és iskolatípus szerint ebben a kérdésben nincs szignifikáns különbség. Figyelmeztető jelnek tartjuk azonban, hogy az átlagnál jobb anyagi helyzetben lévő fiatalok szignifikánsan magasabb arányban lettek rablás, vagy rablással fenyegetés áldozataivá, mint a többiek. A Delphi vizsgálatban a szakértők azt feltételezték, hogy a növekvő anyagi egyenlőtlenségek a jövőben tovább növelik az ilyen jellegű bűncselekmények arányát.

6.4.3 Sérüléssel járó bántalmazás

Aggasztó, hogy a megkérdezettek 5 %-át bántalmazták már úgy, hogy sérüléseivel orvoshoz kellett fordulnia. Ez inkább a fiúkkal és inkább a budapestiekkel fordult elő, de a különbségek nem szignifikánsak. Budapesten a fiatalabbak, vidéken az idősebbek körében magasabb a súlyosan bántalmazottak aránya. Természetesen nem tudjuk, hogy ezt a sérülést kortárstól, családtagtól, vagy idegentől szenvedte el a fiatal, így arra sincs bizonyítékunk, hogy a kortárs csoportban megjelenő erőszak gyakorisága nő, vagy a családon belüli erőszak áldozatai ők. Mindenesetre a Delphi felmérésben megkérdezett szakértők úgy vélték, hogy a fiatalkori- és különösen az iskolai erőszak növekedése várható a jövőben. Érdeemes ehhez hozzátenni, hogy az erőszakosság társadalmi elfo-

gadottsága eközben egyre szélesebb körben növekszik, természetesen nem elválaszthatóan a társadalmi egyenlőtlenségek növekedésétől és az elszegényedési tendenciáktól. A családon belüli erőszak létének elhallgatása, a jogi szabályozás hiányosságai szintén ezt a tendenciát erősítik.

6.4.4 Etnikai bántalmazás

A társadalmi szintű erőszak meglétére utal az etnikai okokból bekövetkező fenyegetések, bántalmazások száma.

9. Táblázat Azok aránya, akikkel előfordult már, hogy valaki megfenyegette, vagy ténylegesen bántalmazta vallása, bőrszíne, etnikai háttere miatt.

	Budapest	Veszprém megye	együtt
fiúk	4,7%	6,3%	5,4%
lányok	4,9%	2,5%	3,6%
együtt	4,8%	4,3%	4,6%

Számos vizsgálatból, de a mindennapi tapasztalatokból is tudjuk, hogy Magyarországon az utóbbi évtizedben emelkedett az etnikai feszültségek mértéke, különösen a cigányság elleni előítéletek tapinthatóak. Adataink is ezt támasztják alá. Nemzetközi összehasonlításban kiemelkedően magas volt nálunk azon fiatalok aránya, akik bőrszínük, vallásuk, etnikai hovatartozásuk miatt bántást éltek át. Az összes megkérdezett 4,6 %-a állította ezt és másik oldalról, 5 % állította, hogy ő elkövetett ilyet valakivel szemben. Mind Budapesten, mind vidéken a szakiskolások körében a legmagasabb az ilyen bántalmazást átéltek aránya, meghaladja a 7 %-ot. Mivel ebben az iskolatípusban található a legtöbb roma tanuló, így nem meglepő ez az érték. Az előítéletekről, a romák és nem romák közötti együttélésről, a feszültségek csökkentésének lehetőségeiről minden

életkorban, minden iskolatípusban szükség lenne beszélni, már csak azért is, mert mint korábbi fejezetekben is jeleztük, a megkérdezett szakértők ezen a téren jelentős rosszabbodást várnak a jövőben.

6.4.5 Internetes zaklatás

10. táblázat. Azok aránya a megkérdezettek között, akikkel előfordult már, hogy interneten, emailben, vagy telefonon zaklatták, bántalmazták, megalázták

	Budapest	Veszprém megye	együtt
fiúk	11,4%	9,5%	10,6%
lányok	22,2%	16,7%	19,2%
együtt	16,0%	13,3%	14,7%

Napjainkban mind Magyarországon, mind a többi európai országban egyre nő az elektronikus média használatával kapcsolatos bűnelkövetések száma. A fiatalok körében intenzív az internet használata, és egyre népszerűbbek az okostelefonok. Többfajta olyan normasértő viselkedési forma fordul elő ezen a terepen, melyek elsősorban a fiatalok körében gyakoriak, viszont társadalmilag nagymértékben elfogadottak és erkölcsi vagy jogi szankciók nem sújtják – például a szerzői jog megsértése. Ugyanakkor az elektronikus média egyre gyakrabban válik a bántalmazás, zaklatás eszközévé. Az iskolai vizsgálatban megkérdezett fiatalok közel 15 %-a élte már át, hogy az internetre bántó, gúnyolódó, megalázó tartalmak kerültek fel róla. A lányok a fiúknál lényegesen gyakrabban válnak ilyen zaklatás céltábláivá. Az egyes iskolatípusokba járók között nincs jelentős eltérés, ugyanakkor szignifikáns összefüggés van az anya iskolai végzettsége és a gyerek internetes, telefonos zaklatása között. Minél alacsonyabb az anya iskolai végzettsége, annál nagyobb az esélye annak, hogy a gyerek már átélte ilyesfajta bántalmazást. A fiatalok ezekről az esetekről általában nem szólnak szüleiknek, vagy

más felnőtteknek, ugyanakkor hosszú távú- és időnként igen súlyos következményekkel járó lelki hatás éri őket.

6.4.6 Párkapcsolati erőszak

11. táblázat. Azok aránya a megkérdezettek között, akikkel előfordult, hogy akivel járt, vagy randizott megalázta vagy rosszul bánt vele

	Budapest	Veszprém megye	együtt
fiúk	7,8%	5,9%	7,0%
lányok	15,8%	12,5%	14,0%
együtt	11,2%	9,4%	10,3%

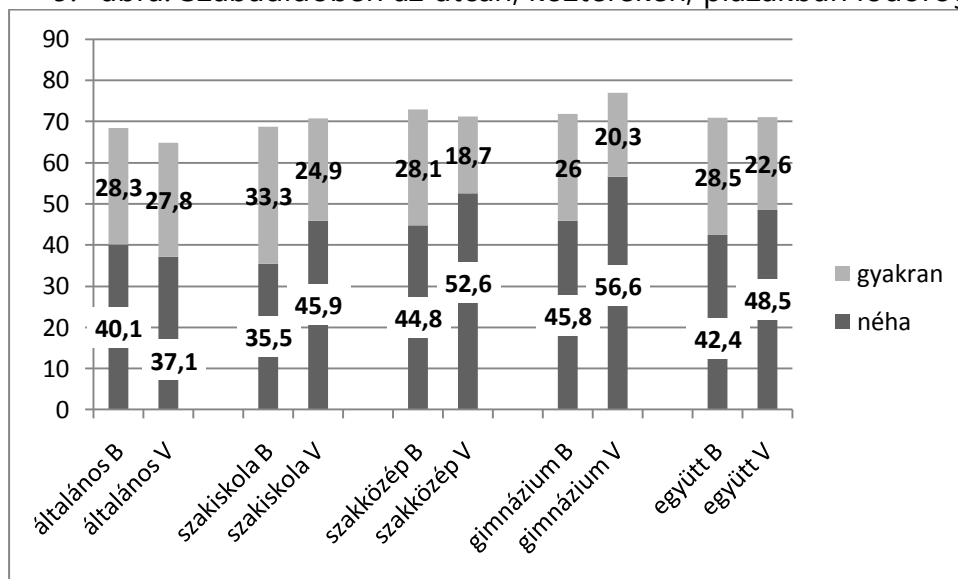
Az intim partnerek közötti bántalmazás valamilyen formája már a megkérdezett 14-17 éves fiatalok között is előfordul. A lányok kétszer akkora gyakorisággal éltek át ilyesmit, mint a fiúk. A budapesti iskolába járó lányok 15,8 %-a, a Veszprém megyeiek 12,5 %-a élte már át, hogy az, akivel együtt járt vagy randizott, megalázta, vagy egyéb módon bánt nem megfelelően vele. A leggyakrabban a szakiskolába járó fiatalokkal, ezen belül is a lányokkal fordul elő leggyakrabban. Minden ötödik szakiskolás lány beszámolt ilyen jellegű bántalmazásról. Óriási szükség lenne arra, hogy mind a kamasz fiúk, mind a lányok megismerkedjenek a partnerek közti erőszak veszélyeivel, egyáltalán az intim partnerek közti erőszak formáival, a felismerés lehetőségeivel és azzal, hogy a bántalmazás semmilyen formája sem normális része a párkapcsolatnak. Mivel ez a téma Magyarországon tabunak számít, a felnőtt társadalom egy része is úgy tesz, mintha ez a jelenség nem is létezne, vagy különlegesen ritka lenne. Kétségbe ejtő, hogy a párkapcsolatot még csak próbálgató fiatalok is belenőnek ebbe a helyzetbe.

6.5 Tiltott dolgok, szabálysértések a szabadidő eltöltésében

Mint ezt korábban bemutattuk, az illegális szerek és az alkohol fogyasztása a fiatalok szabadidő eltöltésének szerves részévé vált. Emellett olyan szabadidő eltöltési formák is gyakoriak, melyek növelik a fiatalok veszélyeztetettségét, vagy éppenséggel már a kisebb súlyú bűnelkövetést is magukban foglalják. Elsőként az utcákon, plázákban, köztereken való céltalan csellengést emeljük ki.

6.5.1 Csellengés

9. ábra. Szabadidőben az utcán, köztereken, plázákban lődörög (%)

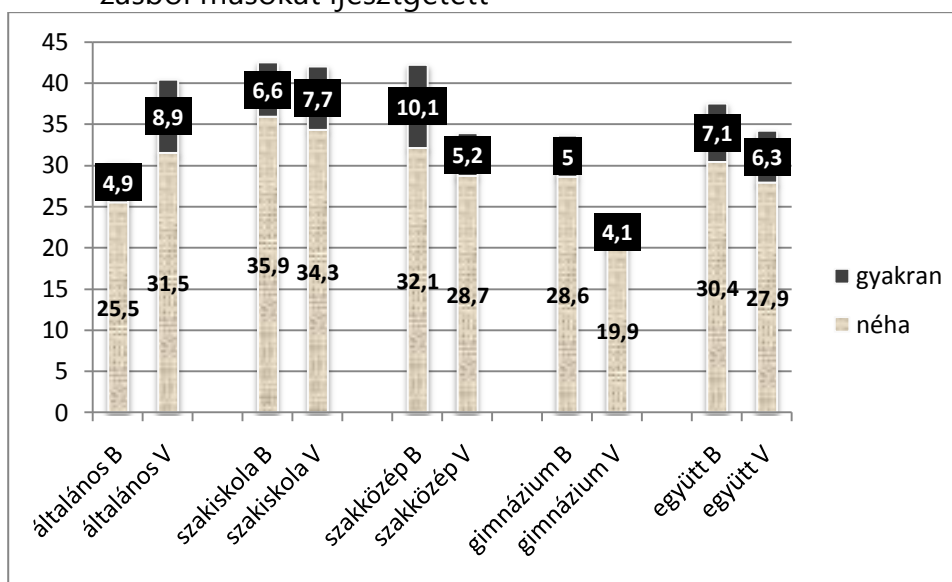

A plázákban, utcákon való lődörögés igen elterjedt tevékenység mind a budapesti, mind a Veszprém megyei fiatalok körében. Mint adataink mutatják a fiatalok negyede gyakran, közel fele időnként ezzel tölti szabadidejét. Legnagyobb arányban a Veszprém megyei gimnazisták körében fordul elő ez az időtöltés, és főleg a lányokra jellemző (a lányok 77 %-a, a fiúk 65 %-a állította, hogy ritkábban vagy gyakrabban tölti ezzel az idejét). Sajnos nincs arról részletesebb adatunk, hogy pontosan mik a lődörögés helyszínei, csak feltételezhetjük, hogy a nagyobb városok iskoláiba járók körében gyakoribb a plá-

zalátogatás, egyszerűen a plázák könnyebb elérhetősége miatt, a kisebb településeken viszont maradnak a közterek, az utcák. Mint szakértőink is nyomatékosították, a közösségi helyek, ifjúsági klubok hiánya miatt a fiatalok jobb híján az utcán, a plázákban lődörögnek, így könnyen keverednek kisebb-nagyobb balhékba. Meggyőződésünk, hogy szükség lenne minél több olyan helyre, ahol a fiatalok értelmesen tölthetnék az idejüket.

6.5.2 Szórakozásból mások ijesztgetése

10. ábra. A megkérdezettek között azok aránya, akikkel előfordult, hogy szórakozásból másokat ijesztgetett

Mások ijesztgetése még egyáltalán nem nevezhető kriminális tevékenységnek, ugyanakkor úgy véljük, magában hordozza az erőszak, a bántalmazás lehetőségét. Az a fiatal, aki örömet leli abban, hogy más emberek megrémülnek tőle és társaitól (hiszen ez a tevékenység tipikusan csoportban zajlik), olyasfajta empátia hiányról tesz tanúbizonyságot, ami közel viszi ahhoz a határhoz, hogy komolyabb bántást is elkövessen. Az ijesztgetés meglehetősen elterjedt tevékenység a megkérdezettek körében. Gyakoribb Budapesten, mint Veszprém megyében, de mindkét helyen a fiatalok egyharmada szórakozik így időnként. A leginkább elterjedt ez a viselkedés a szakiskolások között mind Budapesten, mind Veszprém megyében, valamint a Budapesti szakközépiskolások között. Inkább jel-

lemző a fiúkra, mint a lányokra, hiszen a fiúk 42,1 %-a, a lányoknak pedig 29,1 %-a több-kevesebb rendszerességgel vesz részt ilyen szórakozásban. Nem derül ki kérdőívünkben, hogy az ijesztgetés kortársak, kisebb gyerekek, vagy éppen idős emberek ellen irányul, de bárki is a kiszemelt célpont, vélhető, hogy gyengébb, kiszolgáltatottabb személyről van szó.

6.5.3 Verekedés, mint szabadidő eltöltés

12. táblázat. A megkérdezettek megoszlása aszerint, hogy szabadidejükben részt vesznek-e verekedésben (%)

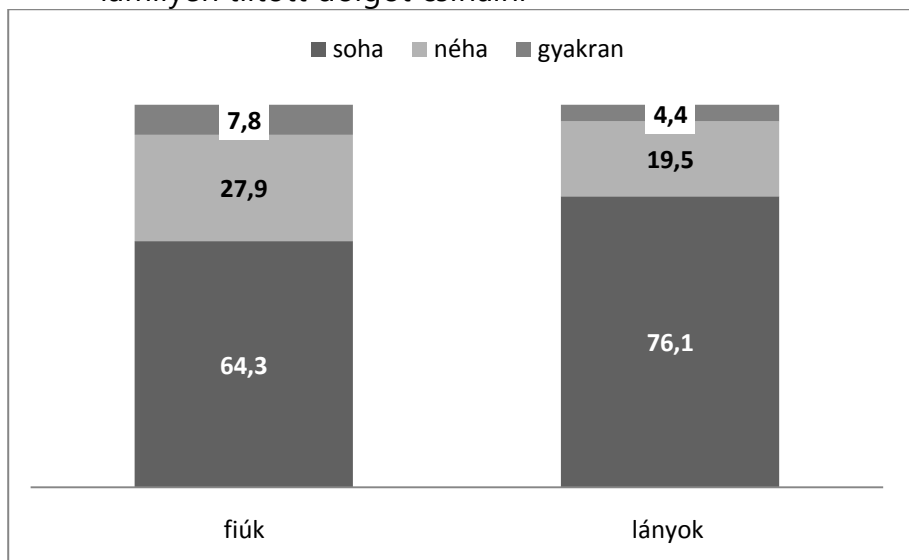
	BUDAPEST			VESZPRÉM MEGYE		
	soha	néha	gyakran	soha	néha	gyakran
általános iskola	81,2	15,5	3,3	78,7	18,6	2,7
szakiskola	69,4	21,1	9,4	64,1	29,3	6,6
szakközépiskola	74,1	20,5	5,4	79,3	18,8	1,9
gimnázium	87,7	11,5	0,8	91,7	7,3	1
együtt	78,8	16,9	4,2	80	17,3	2,7

A verekedés tradicionálisan a fiúk viselkedése. Az általunk megkérdezett fiatalok között is a fiúk több mint 25 %-a részt vett már ilyesmiben. A leginkább a Veszprém megyei szakiskolásokra jellemző ez a viselkedés, közülük minden harmadik szabadidős tevékenységében előfordult ilyesmi. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a lányok 12 %-a is azt állította, hogy verekedett már valakivel. Úgy tűnik Magyarországon is megjelent, illetve megerősödött az a tendencia, hogy a lányok is részt vesznek erőszakos cselekményekben.

6.5.4 Szándékosan valamilyen tiltott dolgot csinál

Ebben a vonatkozásban a legfontosabb különbség a fiúk és a lányok viselkedésében van. Bár a lányok közül is minden negyedik tett már ilyet, a fiúk körében ez az arány 35,7 %.

11. ábra. A megkérdezettek megoszlása aszerint, hogy szoktak-e szórakozásból valamilyen tiltott dolgot csinálni

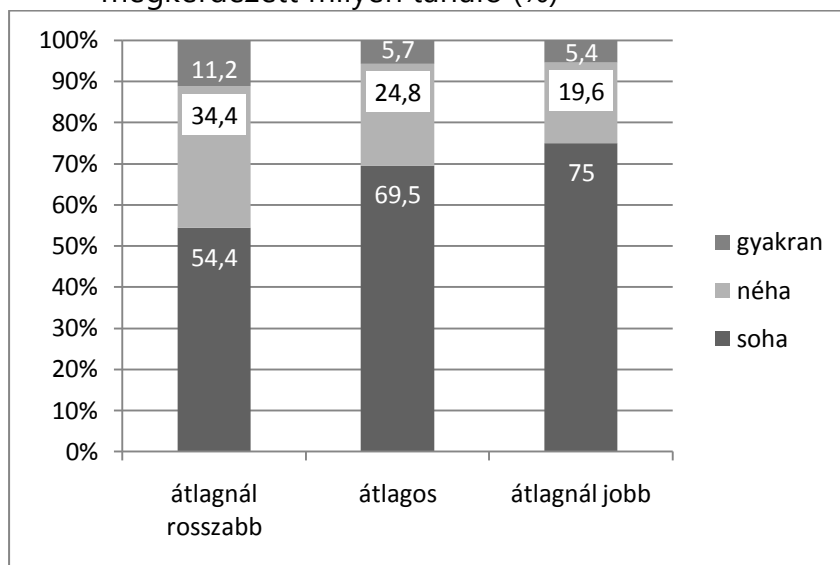

Az anya iskolai végzettsége ebben a kérdésben nem játszik szerepet, tehát mindenféle kulturális háttérű gyerekekkel hasonló arányban fordul ez elő. Szerepet játszik azonban a gyerek szubjektív anyagi helyzete. A kérdőívben egy 7 fokú skálán értékeltettük a fiatalokkal családjuk anyagi helyzetét. Végül, az elemzés során három kategóriába osztottuk őket. A megkérdezettek 16 %-a tartja mélyen az átlag alattinak családjának anyagi helyzetét, 17 % átlag felettinek, és a maradék 64 % átlagosnak. A különféle anyagi helyzetű gyerekek közül egyaránt 30-32 % szokott szórakozásból tiltott dolgot csinálni, a legjobb anyagi helyzetűek körében a gyakran ilyesmit csinálók aránya a legmagasabb, 12 %.

Kérdőívünkben nem derül ki, hogy ez a tiltott dolog milyen jellegű és milyen súlyú cselekmény. Azért tartjuk mégis fontosnak ezt a kérdést, mert számos vizsgálat igazolja, hogy a céltalanság, az eleinte szórakozásból elkövetett kisebb balhék könnyen átvezet-

nek a szabálysértések, bűncselekmények elkövetésének világába. A következő táblázat megmutatja, hogy a szórakozásból tiltott dolgok elkövetése milyen erősen összefügg az iskolai sikertelenséggel.

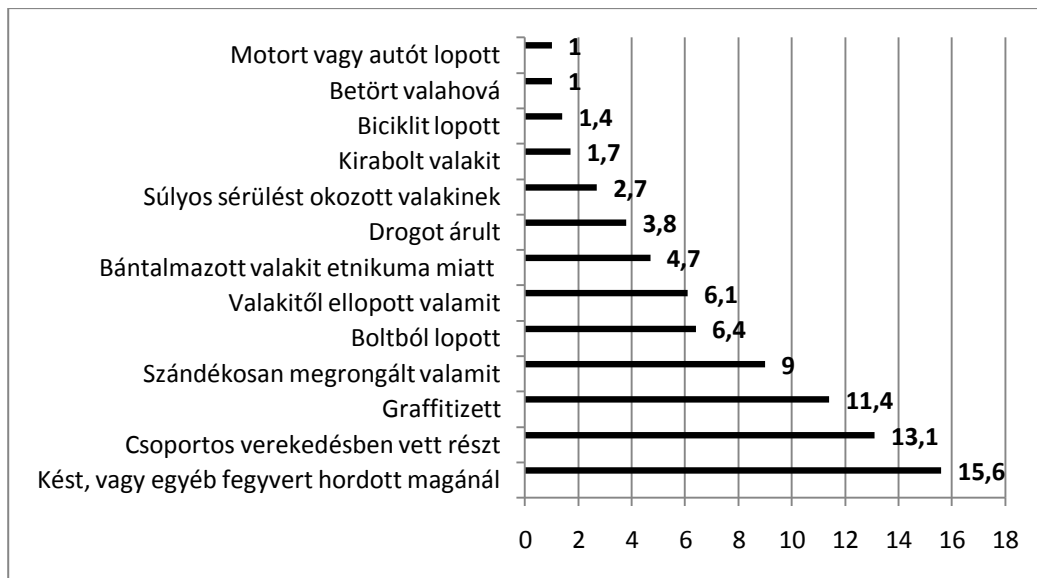
12. ábra. A szórakozásból tiltott dolgot elkövetők megoszlása aszerint, hogy a megkérdezett milyen tanuló (%)

Az átlagnál rosszabb tanulmányi eredmény, az iskolai sikertelenség a fiatalok számára sokkal fontosabbá teszi az iskolán kívül eltöltött időt és azt, hogy az élet más területein próbáljanak meg sikerhez, élményekhez jutni. Ez a terület pedig nagyon könnyen a tiltott dolgok, majd a szabálysértések és bűncselekmények világába vezethet.

6.6 Szabálysértések, bűnelkövetések

13. ábra. Különféle szabálysértések, bűncselekmények elkövetésének gyakorisága %

A megkérdezett fiatalok meglepően magas aránya követett már el élete során különféle kisebb-nagyobb szabálysértést, vagy bűncselekményt. A fiatalok 15,5 %-a hordott már magával kést, vagy egyéb fegyverként használható tárgyat. Ez természetesen önmagában még semmiféle szabálysértést nem jelent, de összekapcsolva a magyar társadalmat átható erőszakossággal, számos veszélyt rejt magában. Minél idősebb volt a megkérdezett, annál jellemzőbb volt rá ez a viselkedés. A várttól eltérő módon a budapesti iskolások körében a Veszprém megyeiekhez képest (18,5 % és 12,4 %) szignifikánsan magasabb volt a késsel járkálók aránya.

A megkérdezett fiatalok 13 %-a vett már részt csoportos verekedésben foci pályán vagy egyéb nyilvános helyen. Nem meglepő módon, ez a viselkedés a fiúkra sokkal inkább jellemző, mint a lányokra (fiúk 18,7%-os érték, lányok 6,9%). A szakiskolás és szakközépiskolás fiúk körében a csoportos verekedés megközelíti a 25 %-ot. A lányok csoportjában kiugróan magas értéket érnek el a szakiskolások, akiknek 19 %-a állította, hogy részt vett csoportos verekedésben. Az életkor emelkedésével együtt emelkedik a verekedés-

ben részt vevők aránya is. A 14 évesek körében 6,9 %, a 17 évesek körében 18,9 % és a 18 évesek és idősebbek körében 26,4 % ez az érték.

A graffitizés és a szándékos rongálás is viszonylag gyakran elkövetett szabálysértés. Ahogy ezt feltételezni lehetett, a graffitizés inkább a budapesti, a szándékos rongálás pedig inkább a vidéki fiatalokra volt jellemző. Különösen kiugró értéket mutat a szándékos rongálás a Veszprém megyei szakiskolások körében, közülük minden ötödik tett már ilyet.

6.7 A bűncselekményekbe involváltság foka

A különféle kisebb-nagyobb szabálysértések és bűncselekmények, melyekre a kérdőívben rákérdeztünk, három jellegzetes csoportba oszthatók.

1. A szabálysértések első csoportjába a következő tevékenységeket soroltuk: *graffitizés, szándékos rongálás, bolti lopás, valakitől valami ellopása és fegyverként is használható tárgy hordása*. Úgy gondoljuk, és a szakirodalom is azt támasztja alá, hogy ezeket a cselekményeket a gyerekek és kamaszok viszonylag jelentős része elköveti, de felnőtt korukra tipikusan „kinövik” a deviáns viselkedést, és később nem követnek el semmilyen törvénytörtést.
2. A következő csoportba soroltuk *a kerékpár- vagy gépjárműlopást, az autófeltörést és a betörést*. Ezek a viselkedésformák már egyáltalán nem tekinthetők csínytevésnek, vagy unalomból, szórakozásból elkövetett tettnek, adott esetben komoly büntetőjogi következményei is lehetnek. Ugyanakkor személyi sérüléssel nem járnak, „csupán” vagyoni kárt okoznak.
3. A harmadik csoportba soroltuk *a rablást, a csoportos verekedést, az etnikai bűncselekmény elkövetését, a szándékos, sérüléssel járó bántalmazást és a kábítószer árusítást*. Úgy ítéltük meg, hogy ezek a bűncselekmények egyrészt a másik embernek okozott sérülés miatt, másrészt a társadalomra való veszélyességük miatt érdemlik meg a legsúlyosabb minősítést.

Az volt a célunk, hogy ne csupán egyenként vegyük számba azt, hogy a 14-17 éves fiatalok hány százaléka követte már el ezeket a cselekményeket, hanem megpróbáljunk olyan csoportokat képezni a megkérdezettek közül, akik a bűnelkövetés különféle fokozataiba belekerültek már. Mindezek alapján a fiatalok a következő csoportokba sorolhatók:

13. táblázat A megkérdezettek megoszlása aszerint, hogy elkövettek-e már valamilyen súlyú szabálysértést, bűncselekményt életük során (%)

	Budapest	Veszprém megye	Együtt
Semmilyen szabálysértést/ bűncselekményt sem követett el	59,2	70,8	64,7
Csak a legenyhébb, 1. csoportba sorolt szabálysértések közül követett el egyet vagy többet	20,7	14,1	17,6
A 2. és 3. csoportba sorolt szabálysértési/ bűncselekménycsoportba tartozó cselekményt elkövetett már	5,4	4,1	5,5 %
Mindhárom szabálysértési/ bűncselekménycsoportba tartozó cselekményt elkövetett már	14,7	8,7	12,2

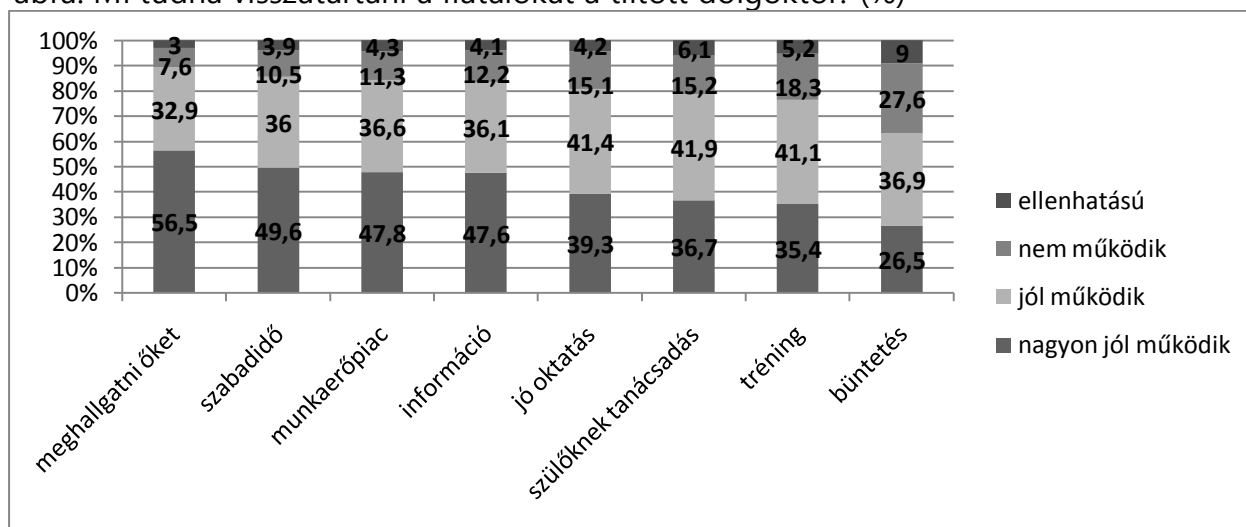
A vizsgált kérdésben jelentős különbséget találtunk a budapesti és a Veszprém megyei iskolába járó fiatalok között. Budapesten lényegesen magasabb azok aránya, akik valamilyen szabálysértést/ bűncselekményt elkövettek már életükben. A vidéki életforma úgy tűnik, valóban egyfajta védőfaktorként működik a bűnelkövetői magatartás terén. A budapestiek fiatalok körében magasabb azok aránya is, akik enyhébb szabálysértéseket követtek el, de azok aránya is, akik súlyosabb bűncselekményekben is részt vettek. A budapesti és a vidéki környezet más változókon keresztül is érezteti hatását. Budapesten mindegyik iskolatípusban magasabb a szabálysértéseket elkövető fiatalok aránya, mint vidéken. Ugyanakkor az iskolatípusok közötti különbség igen jelentős. A szakiskolába járók nagymértékben érintettek a szabálysértések/ bűncselekmények elkövetésében. A budapesti szakiskolások 20 %-a, a Veszprém megyei szakiskolások 19 %-a elkövetett már mindhárom csoportba tartozó szabálysértést/ bűncselekményt.

A családi háttér nyilvánvalóan nagyon fontos szerepet játszik abban, hogy valaki milyen mértékben involválódik a különféle bűncselekményekbe. Tipikus feltevés, hogy az egy szülővel együtt élő gyerek jóval veszélyeztetettebb, mint a teljes családban élő. Ezt a feltevést adataink csak részben támasztották alá. Az apával és anyával is együtt élő, illetve csak anyával élő gyermekek viselkedése között nincs különbség. Ugyanakkor az anya nélkül, csak apjával, illetve a szülők nélkül (intézményekben, vagy zűrzavaros családi viszonyok között) élő gyermekek sokkal gyakrabban keverednek mindenféle, és különösen a legsúlyosabb kategóriába sorolható bűncselekményekbe.

6.8 Megelőzés

Mivel a YOUPREV projekt a fiatalkori erőszak és bűnelkövetés területét a megelőzésre fókuszálva vizsgálta, az iskolakutatásban is több kérdés foglalkozott a fiatalok megelőzéssel kapcsolatos véleményének, tapasztalatainak a feltérképezésére. Először is kíváncsiak voltunk, hogy mik azok a dolgok, és kik azok a személyek/szereplők, akik a fiatalok szerint fontos szerepet játszanak abban, hogy visszatartsák a tizenéveseket a tiltott dolgoktól.

14. ábra. Mi tudná visszatartani a fiatalokat a tiltott dolgoktól? (%)

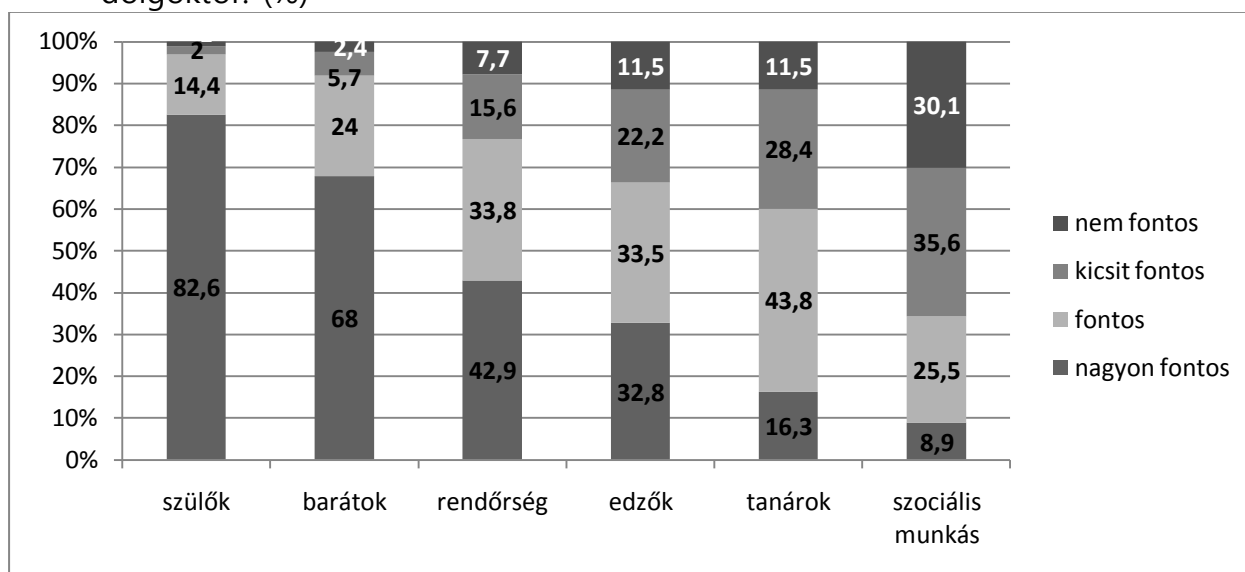

A megkérdezett diákok szerint a leghatékonyabb módja annak, hogy a fiatalokat visszatartsuk a tiltott dolgoktól, az, hogy **meghallgatjuk bajaikat, problémáikat**. Emellett a **jó szabadidő eltöltési lehetőségeknek** és a mostaninál jobb **munkaerőpiaci esélyeknek** tulajdonítanak kiemelkedő jelentőséget. Szeretnénk különösképp hangsúlyozni, hogy a megkérdezett fiatalok a legkisebb mértékben a **büntetésnek** tulajdonítanak visszatartó erőt.

A különböző iskolatípusokba járó fiatalok között szignifikáns különbségek vannak. A büntetést például mindkét nem esetén a szakiskolás tanulók a gimnazistákhoz képest kétszer nagyobb arányban tartják hatékonnak (v.ö.: szakiskolás fiúk 40%, szakközépiskolás fiúk 30%, gimnazista fiúk 20%, szakiskolás lányok 34,4%, szakközépiskolás lányok 22%, gimnazista lányok 14,8%). A munkahelyi elhelyezkedési esélyeket is jelentősen fontosabb tényezőnek tartják a szakiskolások, mint a gimnazisták (fiúk 56,8% vs 41,8%, lányok 59,1% vs 46,8%). Ennek két oka is lehet: egyrészt a szakmunkástanulók a képzés jellegéből adódóan sokkal közelebb vannak ahhoz a pillanathoz, mikor a munkaerőpiacon helyet kell maguknak találniuk, illetve a szülők és gyerekeik iskolázottságának nagymértékű összefüggése, illetve az elhelyezkedési esélyek iskolai végzettség szerinti jelentős eltérései miatt minden bizonnyal a munkanélküliség élménye is sokkal fokozottabban érinti a szakiskolások családját.

Kiemelnénk viszont azt, hogy a problémák meghallgatásának fontosságát illetően az iskolatípusok szerint nincs különbség a fiatalok véleményében. A lányok mindazonáltal a fiúkhoz képest mintegy 10%-al magasabb arányban tartják ezt nagyon hatékonnak a tiltott dolgoktól való visszatartás szempontjából.

15. ábra. Kinek mekkora szerepe van abban, hogy a fiatalokat visszatartsa a tiltott dolgoktól? (%)

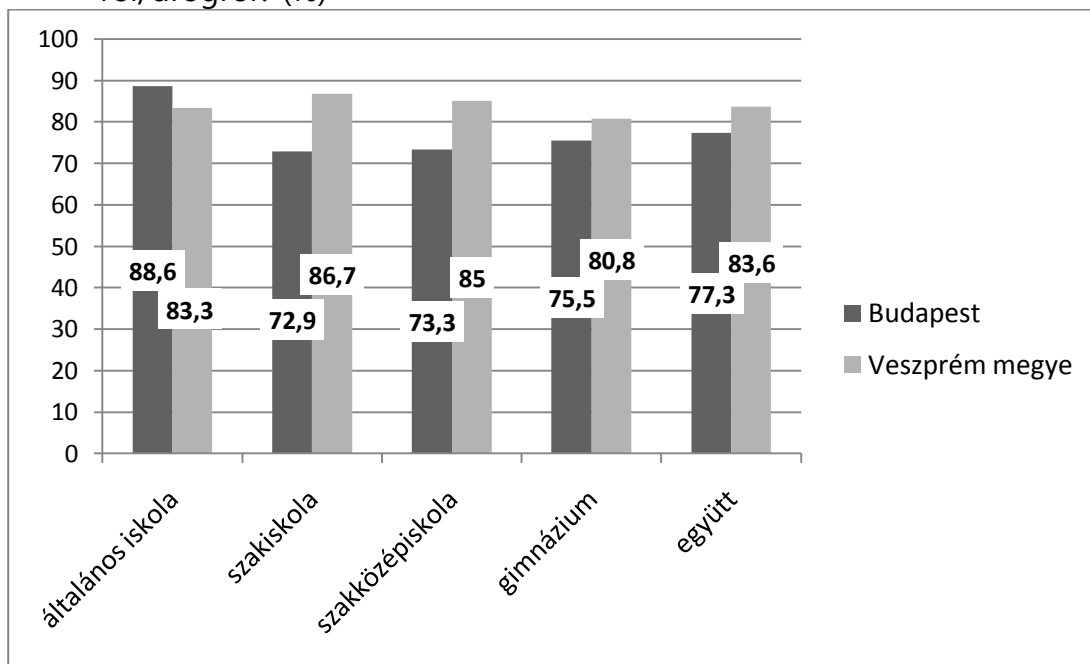
A fiatalok tiltott dolgoktól való távoltartásában nemcsak a szakemberek szerint van a **családnak** a legfontosabb szerepe, hanem a megkérdezett fiatalok szerint is. Nem meglepő módon a második leghangsúlyosabb szerep a kortárscsoporté, a **barátoké**. A harmadik legfontosabbnak a **rendőrség** szerepét tartják, míg mind a tanároknak, mind a szociális munkásoknak minimális jelentőséget tulajdonítanak e tekintetben. Ez utóbbi eredmény tükrözi azt a tényt, hogy mind a szakértőktől származó információ, mind az iskoláktól kapott információ szerint napjainkban valóban a rendőrség szerepe a legnagyobb a bűnmegelőzésben, valamint az alkohol- és drogprevencióban az intézményes szereplők közül.

Az iskolavizsgálat a prevenció tevékenységet két speciális területen részletesebben is górcső alá vette, nevezetesen a szerhasználat (alkohol és kábítószer), valamint az erőszakos viselkedés megelőzésének területein. Információt gyűjtöttünk arról, vajon a fiatalok mekkora hányada vett részt ilyen programokban, hogyan értékelik ezeket, mekkora szerepe van az iskolának az ilyen tevékenységekben, illetve a fiatalok maguk milyen eszközöket tartanak hatékonyak.

6.8.1 Alkohol-és drogprevenció

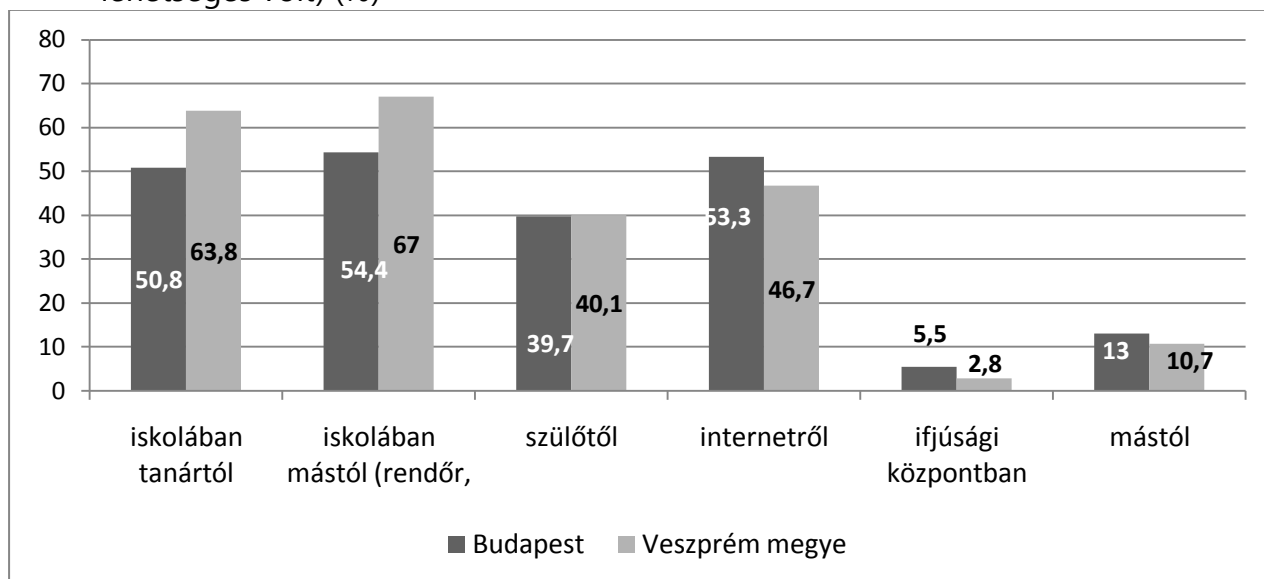
Az alábbiakban a kérdések az adatfelvételt megelőző 12 hónapra vonatkoztak.

16. ábra. Hányan kaptak/szereztek az elmúlt 12 hónapban információt az alkohol-ról/drogról? (%)

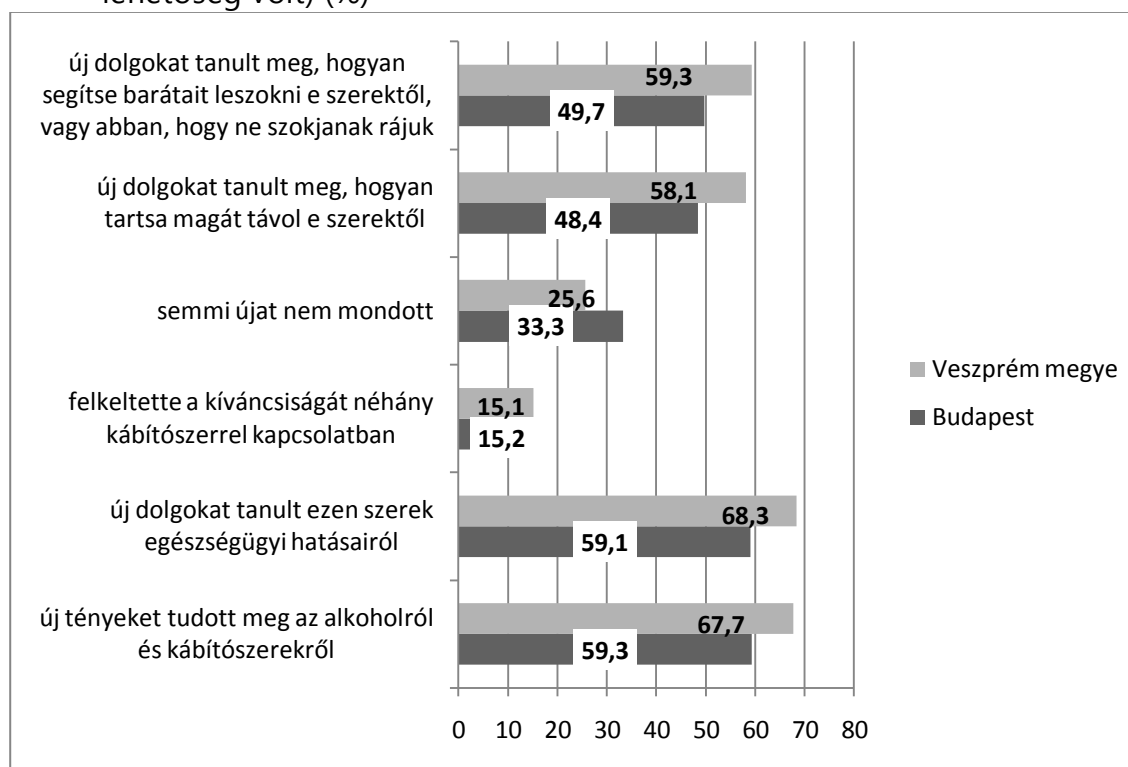
Úgy tűnik, hogy az alkohol-illetve drogprevenciós programok a diákok jelentős részét elérik, kiváltképp az általános iskolások esetében. A Veszprém megyei diákok nagyobb arányban vettek részt ilyen programokon, mint a Budapestiek.

17. ábra Kitől kaptak/szereztek információt az alkoholról/drogról? (több válasz is lehetséges volt) (%)

Mint a 17. ábra is mutatja, Veszprém megyében magasabb arányban vesznek részt a diákok az iskolában megelőző programokban, akár a tanár, akár más szakember közreműködésével. A budapestiek nagyobb arányban informálódtak az internetről illetve ifjúsági központokban (ami adott esetben lehet olyan civil szervezet, ahol a drogot már használók segítséget kaphatnak). Ez utóbbi intézmények máshol már említett, korlátozott elérhetőségét jól tükrözik adataink is. A „mástól” kategória főként egyéb családtagokat, illetve barátokat takar.

18. ábra. Mit gondolnak az alkoholról/drogról kapott információról? (több válaszlehetőség volt) (%)

A 18. ábra tanúsága szerint Veszprém megyében nemcsak többen vesznek részt preventív programokban illetve kapnak információt a szerhasználatról iskolájukban, de ezen megszerzett információt is pozitívabban értékelik a diákok. A budapesti egyharmaddal szemben csupán egynegyedük szerint nem kaptak számukra új információt, viszont mintegy 10 százalékkal többen jelezték, hogy új dolgokat, információkat hallottak az alkohol illetve a drogok egészségügyi hatásairól, jellemzőiről, a szerhasználatról való megszabadulást vagy távolmaradást illetően. A prevenció tevékenység nem szándékolt, negatív hatása lehet, hogy még inkább felkelti a fiatalok érdeklődését bizonyos szerekkel kapcsolatban: ez a jelenség a megkérdezettek 15%-át érintette, e tekintetben nem találhatunk különbséget a vizsgálati helyszínek szerint.

14. Táblázat. Mekkora hatása van az iskolának a fiatalok alkohol/drogfogyasztására? (%)

	semmi hatás		csekély hatás		nagy hatás	
	Budapest	Veszprém megye	Budapest	Veszprém megye	Budapest	Veszprém megye
általános iskola	26,6	25,5	61,1	57,1	12,3	17,4
szakiskola	38,7	40,8	55,2	52,5	6,1	6,7
szakközépiskola	34,8	29,9	57,6	65	7,5	5,7
gimnázium	31,1	23,9	59,1	67,1	9,7	9
együtt	32,6	28,8	58,4	61,3	8,9	9,9

A minél korábbi életkorban megkezdett prevenciós tevékenység hatékonyságát annyiban alátámasztja a fenti táblázat, hogy az iskola hatását a fiatalok szerfogyasztására a legnagyobb az általános iskolások értékelték, ugyanakkor közülük a legkisebb azon diákok aránya, akik szerint semmi hatása nincs e tekintetben az iskolának.

Arra a nyitott, projekciós kérdésre, hogy vajon ha a megkérdezett diákok tanárok lennének, mit tennének, hogy tanítványaikat visszatartsák az alkoholtól és kábítószerektől, megdöböntő válaszok születtek. Először is, csak a diákok kis hányada válaszolt egyáltalán erre a kérdésre. Ennek valószínű oka az, hogy– amit egyébként a válaszok egy része is mutat – nem is tudják, illetve nem akarják beleélni magukat a tanár szerepébe. A mások problémáival lehetőség szerint nem akarnak sokan foglalkozni. „Semmit, mivel én, mint tanár nem arra vagyok kiképezve, hogy mások problémáival foglalkozzak, csak ha a tanóráimat zavarja.

A válaszokat a következő nagyobb csoportokba oszthatjuk, melyeket néhány konkrét példával is illusztrálunk:

A szerhasználat nem megszüntethető probléma, mert a tanárnak ez nem feladata, vagy mert nincsenek eszközei, nincs erre ráhatása, hiszen ez a viselkedés az iskolán kívüli életet érinti:

- *Igazából nem tudnék semmit ellene tenni, mert ugyanúgy csinálnák!*
- *Nem lehet őket befolyásolni. Suli után azt csinál, amit akar.*
- *Nem tudnék semmit sem tenni, mert nem érdekelné őket.*
- *Semmit, mert nem szólhatnék bele abba, amit tesznek.*

Egészségügyi kockázatok megismertetése

- *Elmondanám nekik hogy nagyon egészségtelen.*
- *Tájékoztatnám őket a veszélyekről, hogy mennyi kárt tehetnek a kábítószeres és az alkoholok a szervezetükben, és hogy milyen nehéz leszokni, ha az ember egyszer már rászokott.*

Hozzáférést korlátozni

- *Nem árulnám a boltokban az ilyen szereket.*

Prevenció

- *Saját előadást tartanék nekik, hogy miért ne használjanak drogokat.*
- *Felvilágosító órákat és előadásokat tartanék.*

Megbeszélés, elbeszélgetés

- *Én megbeszelném velük a dolgot, hogy miért csinálják, a szülőkkel megbeszelném a gyerekük gondját, hogy megoldjam.*
- *Meghallgatnám őket! És törődnék a gondjaikkal. emellett példa lennék!*
- *Elmondanám a véleményem, ésszerűen próbálnék hatni rájuk, nem tiltásokkal. Ha ezek után akarják: csinálják, az ő bajuk.*
- *Többször beszélgetnék velük hasonló gondokról, megpróbálnék a "barátjuk" lenni.*

Büntetés, elrettentés

- *Szigorú iskolarend, pl. kirúgás, igazgatói.*

- Minden nap szonda, havi 1x-2x kötelező vérvétel.
- Nagyon gyakran hívnék rendőröket és ellenőrizni az egész iskolát.
- Súlyosabb büntetést szabnék ki azoknak, akik fogyasztanak hasonló szereket.
- Intókkal, sokszor felvinném őket az igazgatóhoz.
- Megijeszteném őket, videókat, képeket mutatnék nekik.

Hasznos, élvezetes szabadidő

- Programokat szerveznék, melyek lekötik őket vagy szórakoztatja őket.
- Mindig sok programot szerveznék, hogy ne unatkozzanak, és ne legyen kedvük ilyen szerekhez nyúlni.

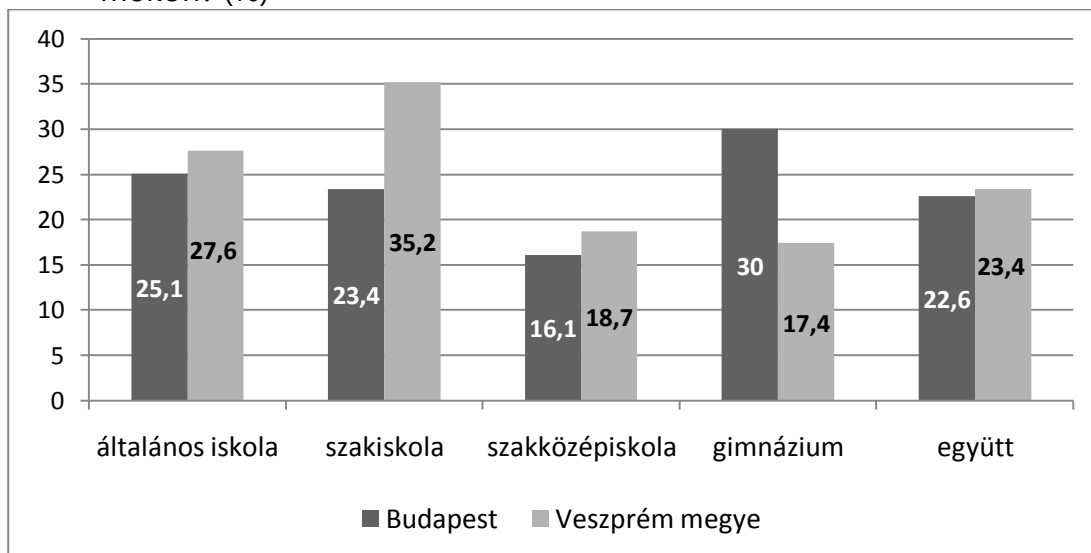
Szülők szerepét erősítené

- Ajánlanám a szülőknek, hogy több időt töltsenek gyermekeikkel és ismerjék meg jobban a már felnőtt gyermekeket.

Fontos megjegyezni, hogy a fiatalok sokkal gyakrabban utaltak a drogfogyasztás megakadályozásának lehetőségére. Ahogy ezt a szerfogyasztásról szóló adatok bemutatásakor láthattuk, igen magas az alkoholfogyasztás körükben, és úgy tűnik, az ezzel kapcsolatos prevenciót kevésbé lényegesnek tartják ők maguk is. Figyelmeztető jel, hogy az elrettentést, a büntetést nagyon sokan tartják adekvát megoldásnak, noha ennek hatékonysága a szakértők által igencsak megkérdőjelezett.

6.8.2 Iskola az erőszak ellen – különbségek

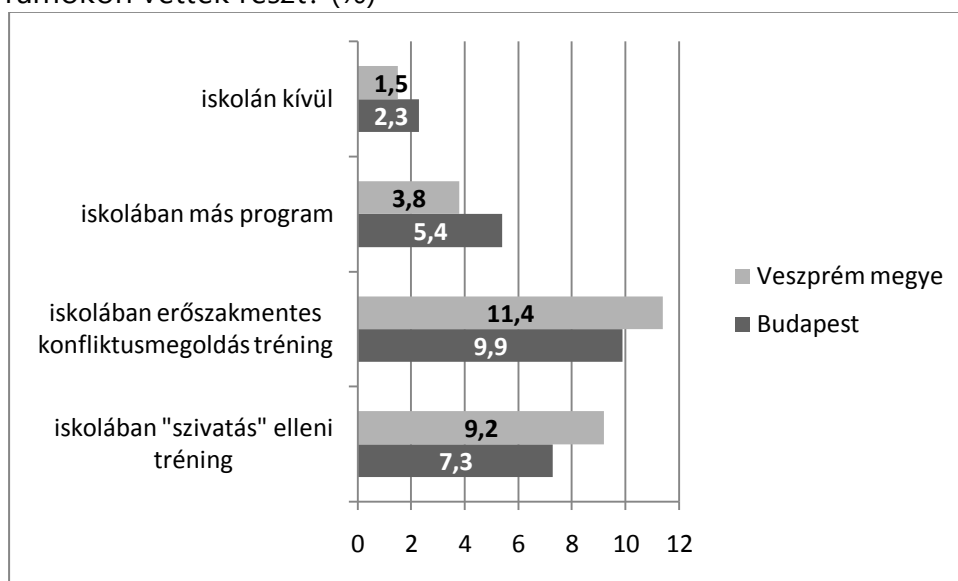
19. ábra. Hányan vettek részt az elmúlt 12 hónapban a fiatalok által vagy sérelmére elkövetett erőszakos cselekedetek elkerülését vagy csökkentését célzó programokon? (%)

Az iskolavizsgálat adatai is alátámasztják azt a szakértői vizsgálatból már ismert tény, hogy az erőszakos viselkedés elleni programok a diákok jelentősen kisebb hányadát érintik, mint a szerhasználat prevencióját célzó programok, noha az erőszakos megoldások elfogadottsága és a bűncselekmények erőszakossága is növekvő tendenciát mutat.

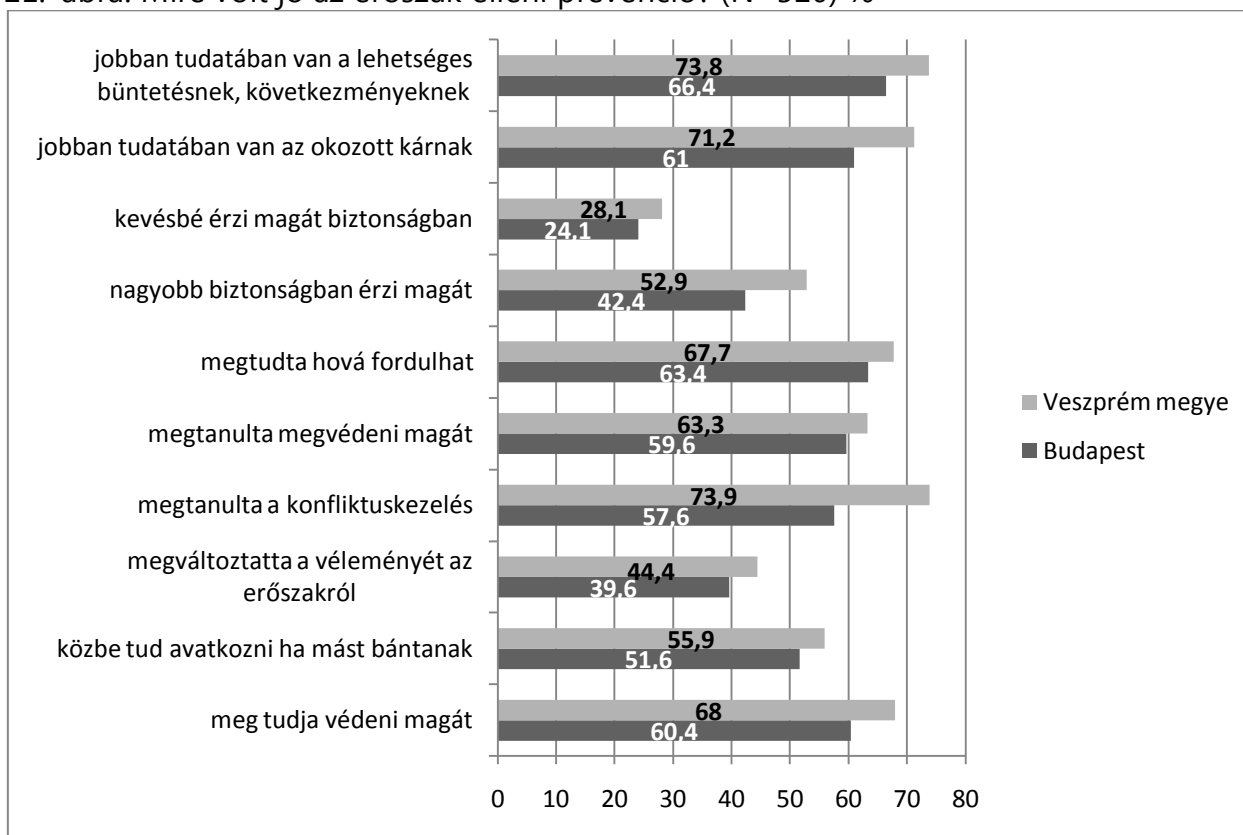
Összességében a Veszprém megyei diákok kissé nagyobb arányban vettek részt ilyen programokon, mint a Budapestiek. Emellett a Veszprém megyei szakemberek munkáját dicséri a célcsoport kiválasztása, hisz Veszprém megyében a legveszélyeztetettebbnek tekinthető szakmunkástanuló populációt érik el legnagyobb mértékben az erőszak elleni programok, míg Budapest éppen a legkevésbé érintettnek tűnő gimnazistákat.

20. ábra. Milyen erőszakos cselekedetek elkerülését vagy csökkentését célzó programokon vettek részt? (%)

A fenti ábrából látható, hogy mindkét vizsgálati helyszínen a legnagyobb számban konfliktuskezelési tréningeken vettek részt a tanulók. Ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy még így is csak mintegy minden tízedik diákot érintette ez a mindennapi életben, általánosságban is elengedhetetlen készségeket fejlesztő tevékenység (amit a megkérdezett szakemberek jelentős része a kötelező tantervbe beletenne). A legmagasabb arányban (15,3%) a budapesti gimnazisták vettek részt ilyen programon. Emellett csupán 10 % alatti arányban találkoztak „szívadás” (bulling) elleni tréningekkel – noha például az internetes zaklatások aránya is jelentős, 10% feletti arányban érinti a fiatalokat. Mindemellett a „szívadás” elleni tréningeken résztvevő általános iskolások illetve szakmunkástanulók aránya Veszprém megyében nagyobb, a szakmunkások esetében több mint kétszerese a Budapesten regisztrált aránynak. Az iskolán kívüli színterek rendkívül alacsony mértékben játszanak szerepet, bár az adatokból is kitűnik Budapest kedvezőbb helyzete a kínálat tekintetében. Mindazonáltal a nyílt kérdésekre adott válaszokból a drogprevencióhoz illetve a rendőrséghez kötődő programokat említették a megkérdezett fiatalok.

21. ábra. Mire volt jó az erőszak elleni prevenció? (N=520) %

Az erőszak elleni prevenció legnagyobb hozadékanak az erőszakmentes problémamegoldás technikáinak elsajátítását illetve a következmények és a büntetés megismerését tartják a fiatalok.

15. táblázat. Mennyiben tudja az iskola csökkenteni a tanulók erőszakos viselkedését? (%)

	semmi hatás		csekély hatás		nagy hatás	
	Budapest	Veszprém megye	Budapest	Veszprém megye	Budapest	Veszprém megye
általános iskola	9,5	10,5	70,2	69,4	20,2	20,2
szakiskola	23	23,7	69,1	66,3	7,9	10,1
szakközépiskola	14,8	10,9	69,6	74,8	15,6	14,3
gimnázium	9,6	4,5	69,6	73	20,8	22,5

Ha a fenti táblázat összehasonlítjuk a szerhasználattal kapcsolatos prevencióra vonatkozó táblázat adataival, láthatjuk, hogy az erőszakos viselkedés csökkentésére irányuló programokat kevesebben tartják teljesen eredménytelennek. Ugyanakkor éppen a szakmunkástanulók azok, akik a legkevésbé tartják hatékonynak ezeket a programokat (szakiskolások 23%-a, az általános iskolások és gimnazisták kevesebb, mint 10 %-a nem tulajdonít hatást ezeknek a tevékenységeknek).

A lányok inkább bíznak az ilyen programokban, mint a fiúk. Egyáltalán nincs különbség a falusi-városi lakóhelyű, illetve a Veszprém megyei-budapesti minta között.

Arra a nyitott, projekciós kérdésre, hogy a megkérdezett diákok mit tennének a tanárok helyében, hogy tanítványaik körében csökkentsék vagy megszüntessék az erőszakot, a szerhasználattal kapcsolatos kérdéshez hasonlóan igen kevesen válaszoltak.

A válaszokat a következő nagyobb csoportokba oszthatjuk, melyeket néhány konkrét példával is illusztrálunk:

Az erőszak nem megszüntethető, az élet velejárója

- *Semmit. Ha olyan van, úgyse lehet elkerülni.*
- *Nagyon semmit nem lehet, az a baj. Erőszak mindig jön, mert nincs rá ellenszer.*

Sportprogramok (úgy vélik, hogy az erőszakoskodik, akinek sok felesleges, levezetetlen energiája van)

- *Sok sporteseményt csinálnék, hogy a feszültséget levezessék, pl. sportbokszt (borszakkal).*
- *Büntetés. A gyerek sportolásra való kényszerítése.*

Retorzió: kirúgná, kicsapná, büntetné (feleltetné)

- *Rossz jegyet adnék magatartásból.*
- *El kell különíteni az erőszakos gyerekeket.*
- *Feleltetném őket, intő és egyéb osztályzatok is segíthetnek ezen.*

- *Bekameráztatnám az osztálytermet, és a verekedőket megbüntetném vagy feleltetném.*
- *Megbüntetném őket, hogy féljenek a következményektől, ha bántalmazzák egymást.*
- *Kirúgatnám rögtön őket.*
- *Kirúgással fenyegetném meg őket.*
- *Addig futtatnám őket az iskola körül, míg vért nem izzadnak.*
- *Kirúgnám őket!!!! Aztán már nem lesznek a diákjaim és csak jó gyerekek járnak a sulimba :-)*

Megbeszélni a problémát (esetleg a szülőkkel is), jó példát mutatni, empátiára sarkallni

- *Elmagyaráznám nekik, hogy nem érnek el vele semmit, és gondoljanak bele, ha ők lennének abban a helyzetben, milyen lenne nekik.*
- *Beszélgetnék velük a gondjaikról és segítenék azok megoldásában.*
- *Ismét példákat hoznék, elmagyaráznám nekik, hogy ők is elég könnyen válhatnak áldozattá.*
- *Nyugtatom, meghallgatom a gondjait!*
- *Megértően kezelném a problémáikat, fiatal fejjel gondolkodva, és megpróbálnám a helyes útra terelni őket.*
- *Próbálnék egy jó osztályközösséget létrehozni, rávenném őket, hogy inkább ésszel, mint erővel rendezzék a problémáikat.*

Az agresszív viselkedést, konfliktust kiváltó okok megszüntetése

- *Megszüntetném a konfliktushelyzeteket a diákok között.*
- *Megmutatnám nekik, hogy milyenek a másik fél érzései.*
- *Az ellenséges kapcsolatokat megpróbálnám kibékíteni.*

Prevenció

- *Megkérném a rendőrséget, hogy tartsanak előadásokat.*
- *Több tréninget tartanék, ami erről szól.*

- *Erőszakos diákoknak kötelezőleg tartanék terápiákat az erőszakkal szemben!!*
- *Szerveznék az iskolában lévő gyerekeknek evvel kapcsolatos programokat.*
- *Nyugodtságra tanítanám őket, hogy tudjanak higgadt fejjel gondolkozni.*

A prevenciós tevékenységek értékelésének elemzését elvégeztük a bűncselekményekben való érintettség alapján kialakított változóval is. Mind a négy csoport tagjai (a szabálysértést sem elkövetőktől a legsúlyosabb bűncselekményeket is elkövetőig) hasonló arányban vettek részt mind az erőszakos viselkedést, mind a szerhasználat megelőzését célzó programokban. A bűncselekményekben legérintettebbek közül a többiekénél kevesebben vettek részt konfliktuskezelő programokon és többen az iskolai „szívátás” megelőzésére irányuló, illetve nem iskolai környezetben szervezett programokon.

A hasonló mennyiségi adatok mögött azonban a programok értékelésében jelentős eltérések találhatók. Az erőszakot megelőző programoknak nincs hatása a semmiféle bűncselekményben nem érintettek 9%-a, a mindhárom típusban érintettek 26%-a szerint. A szerhasználatot érintő program esetében e két szélső érték 26 illetve 47,6%. Tehát azok a fiatalok, akik súlyosabb és többféle szabálysértésbe/ bűncselekménybe involválódtak már életük során, eléggé szkeptikusak a prevenciós programokkal szemben. Saját bevallásuk szerint nemigen jutottak új ismerethez, ellenben a kíváncsiságukat felkeltette némelyik szer iránt a céljában prevenciós program. Ez a negatív értékelés sajnos az eddigi programok sikertelenségére utal éppen azok körében, akik már a bűnelkövetés peremén, vagy épp már a bűnelkövetés területén járnak.

A (többféle) bűncselekményben érintettek a drogokról, alkoholról a többiekhez képest jelentősen nagyobb mértékben szereztek információt az Internetről, ifjúsági központokban illetve valaki mástól, de kevésbé az iskolában egyéb szakembertől. Úgy gondoljuk, ők nem prevenciós céllal, hanem éppen kíváncsiságuk kielégítése céljából, vagy saját, már létező szerfogyasztási problémájuk kezelése céljából keresték az információkat

Mint ezt korábban bemutattuk, a fiatalok túlnyomó többsége úgy véli, hogy a szülőknek van a legjelentősebb szerepe abban, hogy gyerekeiket visszatartsák a bűnelkövetéstől. Azok a fiatalok, akik már elkövettek súlyosabb szabálysértéseket/ bűncselekményeket is, minden más csoportnál lényegesen alacsonyabbnak látják a szülőket, illetve bármilyen más személyt (tanár, szociális munkás, rendőr stb.) bűncselekmények elkövetésétől visszatartó erejét. Sőt, azzal kapcsolatban, hogy minek van a bűnelkövetéstől visszatartó ereje, meglepő módon azt tapasztaljuk, hogy **a bűnelkövetésben leginkább érintett csoportban a legmagasabb azok aránya, akik a büntetést egyáltalán nem tartják hatékony prevenció módszernek** 18,8% (v.ö. 9% mintaátlag). Ugyanakkor, **ők** azok, akik **a legnagyobb arányban tartják nagyon jó módszernek a munkaerőpiaci elhelyezkedés esélyeinek javítását** (54%-ban, míg a mintaátlag 47,8%). A bűnelkövetésben már részt vevő fiatalok tehát ellentétesen a közvélekedéssel, mely a mind szigorúbb büntetésekben látja a kivezető utat, pontosan tudják, hogy a szigorú büntetés átmeneti és látszatszerű megoldás. Ezzel szemben a stabil keresetet biztosító munkalehetőségek visszatartó erejét sokkal fontosabbnak, erősebbnek látják. Csattanós válasz ez tehát arra a feltevésre, hogy a bűnelkövetők nem is akarnak beilleszkedni, valamiféle "eredendő rossz szokásuk" miatt folytatják bűnöző életmódjukat.

6.9 A szakemberek véleménye a fiatalkori bűnmegelőzést célzó intézkedések hatásairól, hatékonyságáról

A jól működő programok között a szakemberek átfogó, országos hatókörű programokat ugyanúgy megneveztek, mint helyi, vagy szűken célzókat. A válaszadó szakemberek által ígéretesnek ítélt programok nagymértékben átfedést mutatnak a működőnek, hatékonynak tartott programokkal. A szakemberek hisznek az integrált oktatásban, a korai fejlesztésben és a tréningekben. A kortárssegítést, különösen a drogmegelőzésben, kiváltképp a veszélyeztetett tinédzser korosztályban, de persze csakis kompetens felnőtt szupervíziója mellett, nagyon hatékonynak tartják. A konfliktuskezelés, agressziómentes kommunikáció, személyiségfejlesztés is nagyon fontos, csakúgy, mint a szabadidő ér-

telmes eltöltésének megszervezése, például klubtevékenység veszélyeztetett fiataloknak. Az agresszió kezelésére, az érzelmek kifejezésének elsajátítására, az önismeret fejlesztésére nagyon alkalmas a drámapedagógia. A helyreállító igazságszolgáltatást is jó gyakorlatnak tartják, habár nem eléggé elterjedt. A fiatal bűnelkövetőket célzó EQUIP programot is ígéretes.

Néhány szakember szerint nem működik a hátrányos helyzetűek esetén a családközpontú intervenció jelenlegi formája, hiszen a rossz családi körülmények nem garantálják a megfelelő feltételeket a gyerekek számára. A 12-14 éves elkövetők esetében a jogi procedúra lezárulta után semmi sem történik. Nem tartják hatékonynak az egyszeri, alkalmoszerű prevenciós tevékenységet sem, ahogy a represszív szemléletet sem.

Néhányan rámutattak, hogy jelenleg mind a családban, mind az oktatási rendszerben gyenge a szocializáció folyamata, ami nagy problémát jelent, mivel valójában a hatékony oktatás egyben bűnmegelőzés is, kezdve a legkorábbi életkortól az egész élet folyamán. Konkrét programok vonatkozásában, a megfelelő számú oktatót, illetve a kissé elavult tananyagot említették.

Emellett probléma az is, hogy a gyermek-vagy tinédzserkorú áldozatok semmiféle hivatalos támogatásban nem részesülnek, és adat is alig áll róluk rendelkezésre.

A pártfogó felügyeletet illetően voltak tanárok, akik megjegyezték, hogy tanítványaik pártfogója sosem kereste meg őket, noha ez a hatékony munkavégzés fontos alapja lenne. Többen meglehetősen pesszimisták a drogprevenció hatékonyságát illetően is.

A prevenciós eszközök értékelésében egyetértés mutatkozik tekintetben, hogy alapvetően fontos a lehető legkorábbi beavatkozás, a veszélyeztető tényezők csökkentése és a kompetenciafejlesztés, mindez multiprofesszionális megközelítésben. Ezzel szemben napjainkban az egyszeri, időszakos programok dominanciáját érzékelik, amelyek ebben a korcsoportban nem eléggé hatékonyak. Néhány megközelítés elnyomó, büntető jellegű és az intézményes elrettentésre helyezett hangsúlyt is többen kritizálják.

7 Összefoglalás

a. A fiatalok szerfogyasztásának és bűnelkövetésének okai

Mind Veszprém megyében, mind Budapesten számos szakember felhívta a figyelmet arra, hogy a mélyülő gazdasági és társadalmi válság hatására megjelenik a fiatalok szerfogyasztásában és bűnelkövető magatartásában is. Egyre több család küzd a legsúlyosabb egzisztenciális problémákkal (például munkanélküliség és/vagy (devizaalapú) hiteladósság vagy közműtartozások miatt) és ennek negatív hatásai vannak a család működésére is: a szülők nem tudják megfelelően támogatni gyerekeiket vagy figyelni rájuk, így a gyerekek is rosszabb állapotban vannak és sérülékenyebbek mind a bűnelkövetővé, mind az áldozattá válás tekintetében. Gyakorta jelzett probléma a családon belüli kommunikáció rossz minősége vagy hiánya: a szülők és gyerekeik egyáltalán nem beszélgetnek egymással, a gyerekek nem tudják kifejezni az érzéseiket, megbeszélni feszültségeiket. A szülőknek nem jut ideje a gyerekekre, nagyon sok a családon belüli feszültség, stressz, konfliktus, az embereknek nincsenek kedvenc időtöltéseik, nem tudják hasznosan eltölteni a szabadidejüket.

“Sok az unatkozó gyerek: ha a szülők sokat dolgoznak, lehet, hogy nincsenek anyagi problémáik, de nem jut idejük a gyerekükre. Ha a szülők munkanélküliek, sokszor nem szolgáltatnak jó példát a gyerekeknek”.

“Az információforrás a kortárscsoport vagy a média, az Internetet is beleértve. A gyerekeket nem tanítja meg senki, hogyan kell válogatni. A televízió elektromos bébiszitter, amit széles körben használnak. Rengeteg szülő bármit megenged a gyerekének, így azok nem tanulnak meg konfliktusokat, stresszes helyzeteket kezelni. A szülőket nehéz megközelíteni. Főként a problémás gyerekek szülei pont azok, akik nem járnak a szülői értekezletekre stb. Csak jogok vannak, nincsenek kötelességek...”

“Nincs tér, hely például sportolásra, csak ha fizetni tudsz érte.”

A szakértői interjúkban is, akárcsak a többi projektelemben, többször felmerült, hogy az iskolarendszer képtelen ellensúlyozni a gyerekek hátrányait, sőt felerősítve termeli újra azokat.⁵ Az iskolai sikertelenség szintén alapvető frusztrációs forrás. Különösen a túlkoros gyerekekkel van sok probléma, nekik valódi esélyük sincs befejezni a tanulmányaikat. Sok olyan fiatal van, aki csak 4-6 osztályt végzett és gyakorlatilag analfabéta, nekik speciális, integrált iskolákra lenne szükségük.⁶ Ugyanakkor megfelelő alapképzettség nélkül nincs mire felépíteni a szakképzést, így ezek a fiatalok megjósolhatóan kiszorulnak a munkaerőpiacról.

„A hátrányos helyzet öröklődik és gyakorlatilag nincs olyan intézmény (család, családsegítő központ, egészségügyi ellátás vagy gyermekotthon), ami meg tudná oldani ezt a problémát, mivel nincsenek meg ehhez a szükséges eszközeik. Az egyetlen eszköz a büntetés, a büntetőjog”.

Szinte meghökkentő, hogy milyen jól látják a 14-17 éves fiatalok saját helyzetüket és perspektíváikat. Arra a kérdésre, hogy szerintük mivel, milyen eszközökkel lehetne csökkenteni a tiltott dolgok elkövetését, legmagasabb arányban a jó általános iskolázást és a munkaerőpiaci lehetőségeket jelölték meg. Még az átlagnál is magasabb arányban látják a deviáns viselkedésből való kiutat azok, akik már komolyabb szabálysértéseket, bűncselekményeket is elkövettek. Jelentős részük készen állna arra, hogy integrálódjon a társadalomba, ha ehhez a legelemibb feltételt: a stabil, megfelelő keresetet biztosító munkát megtalálná.

b. Az elkövetett szabálysértések/ bűncselekmények száma, formái

Veszprém megyei és budapesti szakértőink is felhívták a figyelmet arra, hogy az elmúlt években összességében nem változott a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények

⁵ Lásd a PISA vizsgálat eredményeit, <http://www.oecd.org/pisa/>

⁶ Ilyen iskola kevés van, általában civil szervezetek fenntartásában.

száma, noha a teljes népességen belüli részarányuk csökkent. A vagyon elleni bűncselekmények aránya növekedett, és az erőszakosabb bűncselekmények felé tolódik: lopásból rablás, vandalizmus, súlyos testi sértés lett. A lopások fajtái és minősége is megváltozott, például a színesfémlopás vidéken nagyon elterjedt. Jelentősen emelkedett a kábítószer által érintettek száma. Közhasznú munkavégzésre is egyre több fiatalt ítélnék. Megjelentek újfajta bűncselekmények is, főként az Internethez kapcsolódóan. A zsarolás is egyre gyakoribb (több gyerek zsarol egyet). A graffitizés is egyre elterjedtebb. Dominánsabbak a csoportos rablások, többszörös, ismétlődő bűnelkövetés. Az iskolai erőszak is gyakoribbá vált, gyakran zsarolással egybekötve (például adj pénzt vagy egyéb értékeket, ha nem, megverünk, vagy az Interneten közzé teszünk rólad ezt-azt – például manipulált fényképeket).

„Sok lopás és rablás az iskolában kezdődik, a diákok egymást kényszerítik. A gyilkossági kísérlet is sokszor egy rablás mellékterméke. Gyakran az áldozatból lesz elkövető: valaki ki akarja rabolni, de van nála egy kés, maradandó sérülést okoz, és már mehet is a börtönbe. Az Internettel kapcsolatos bűncselekmények száma nyilvánvalóan emelkedik majd, habár eddig a jogi szabályozás ezt nem tudta utolérni.”
(Budapest)

c. Szerhasználat

A különféle illegális szerek, illetve az alkohol fogyasztása szakértőink megfigyelése szerint egyre szélesebb körben. Úgy gondolják, hogy nemcsak a könnyen hozzáférhető drogok, hanem alkoholt is minden eddigénél korábban kezdik a fiatalok fogyasztani. Vidéken elvileg nehezebb hozzájutni egyes kábítószerhez, így a fiatalok gyakran legálisan is elérhető szereket használják, például szipuznak. A lányok is egyre inkább érintettek a szerfogyasztásban.

„Valamilyen szerhasználat nagyon gyakori. Vagy alkohol, vagy kábítószer.”

„A helyek tele vannak részeg fiatal lányokkal”.

Az iskolai vizsgálat a szakértők véleményét nagyrészt alátámasztotta. Egyrésztől megfigyelhető, hogy már a legfiatalabb vizsgált korosztályban, a 14 évesek körében is megkezdődik mind az alkohol rendszeres fogyasztása, mind pedig a különféle illegális drogok kipróbálása. Az életkor növekedésével párhuzamosan a szerfogyasztók aránya folyamatosan nő. A szabadidő eltöltés szerves része a 14-17 éves korosztály többségénél az alkohol és/vagy drogfogyasztás. Nem ritka a havi többszöri lerészegedés sem. A vidéki iskola és lakóhely ebben a tekintetben nem jelent védelmet. A vidéki fiatalok alkoholfogyasztás terén még meg is előzik a budapesti iskolákba járókat, de a droghasználat terén sem maradnak el tőlük lényegesen. Noha a legtöbb prevenciós program éppen ezen a téren indul, ezek hatékonysága megkérdőjelezhető. Úgy tűnik, társadalmunkban olyan erős az alkoholfogyasztás elfogadottsága, hogy ezen a téren jelentős javulásra nemigen számíthatunk.

Néhány szakember említette, hogy az első bűnelkövetés jelenleg domináns 16-17 éves kori időpontja a 14 évesek felé tolódik el. A fiatalkorú bűnözők többsége halmozottan hátrányos helyzetű családból származik, munkanélküli, szegény, rossz lakáskörülmények között élő családokból, iskolai problémákkal. Legtöbbjük nehezen tudja befejezni az általános iskolát, sokszor több iskolát is megjárnak, és gyakoriak körükben a hiányzások.

“Az elkövetők kb. 10%-a kivétel, akiknek jól működő családi hátterük van, amely majd segíteni tudja őket az első bűnelkövetés után a visszailleszkedésben.”

A legtöbb bűncselekményt lakókörnyezetükben követik el a fiatalok, gyakran csoportosan, számos spontán elemmel. Az áldozatok nagy része szintén a kortárscsoport tagja vagy idős ember. A fiatal bűnelkövetők általában tudják, hogy rosszat cselekednek, de gyakran nincsenek tisztában tetteik súlyosságával és következményeivel, a büntetés mértékével. A Budapesten megkérdezett szakemberek többfajta bűncselekmény kategó-

riát emlegetnek hangsúlyosan: például a prostitúciót, ami ugyan elsődlegesen a szülőket érinti, de követendő példaként jelenik meg a fiatalok előtt is.

“Tavaly nagyon előtérbe került a prostitúció: az anyák gyakran mennek külföldre hetekig, hogy prostituáltként dolgozzanak. A fiatalok sok ilyesmit tapasztalnak a környezetükben, így ez természetessé válik a számukra, az életük része, vonzó lehetőség: 100 000 forintot keresni havonta szakácsként vagy másfél milliót amúgy. A fiúk is normálisnak tartják ezt, látják, hogyan működik.” (iskolapszichológus, Budapest)

d. A szakellátások helyzete

Nagyon fontos probléma, hogy a különféle szakellátásokhoz való hozzáférés eleve jelentős területi eltéréseket mutat az országban, ráadásul a meglévő és működő szolgáltatások is leépülőben vannak a támogatás csökkenése és a prevenció fontosságának háttérbe szorulása miatt. Budapesten is elégtelen színvonalú a pszichiátriai gondozás és a szerhasználat kezelésének intézményes háttere. Igen kevés szakembert foglalkoztat a rendszer. Egy különösen sok hátrányos helyzetű fiatalot oktató szakképző intézményben például egy iskolai pszichológus jut 2000 diákra. Ilyen helyzetben a szakember legfeljebb tovább irányíthatja a problémás gyerekeket, már ha talál megfelelő ellátó helyet számukra. Vidéken azonban még rosszabb a helyzet.

“Veszprém megyében egyetlen gyermekpszichiáter van. A kórházakban nincs gyermekpszichiátriai osztály. A szerhasználat tekintetében sincs megfelelő intézményes háttér”.

e. Területi különbségek

A Veszprém megyei helyzetet a fiatalkori bűnelkövetés és deviáns viselkedés tekintetében a szakemberek az országos átlaghoz hasonlónak ítélik, és mindenképp jobbnak tart-

ják, mint az ország hátrányosabb helyzetű régióiban (pl. Észak-Magyarországon). Ennek okaként a „Nyugat” közelségét, a több pénzt, „kulturáltabb” közeget, jobb előrejutási lehetőségeket jelölték meg. Ugyanakkor a megyén belül vannak olyan kistérségek (például a pápai), ahol a bűnözés tekintetében – a fiataikorú bűnelkövetést is beleértve – rosszabb a helyzetű. Budapest nem csupán nagysága, de heterogenitása miatt is bonyolultabb eset. Igen eltérő az egyes kerületek lakosság szerinti összetétele, az eltérő helyen lévő iskolákba nem csupán a közvetlen lakókörnyezetből, hanem távolabbról is járnak diákok. Az ingázás csökkenti a szülői kontroll mértékét, így a középiskolába lépés minden vizsgált területen a helyzet rosszabbodását hozza magával. A nagyvárosi környezet a vidékinél jóval több lehetőséget kínál mind a szerfogyasztásra, mind a kisebb-nagyobb szabálysértések elkövetésére.

f. A bűnmegelőzés jelenlegi helyzete

Számos szakember szerint alapvető attitűdváltozásra lenne szükség, hogy a prevencióban dolgozók munkájának elismertsége növekedjen, egyáltalán a prevenció fontossága széles körben világosabbá váljon.

„Egyre erőszakosabban és szervezettebbek a bűncselekmények, ma már az utcai rablások 38%-át fiataikorúak követik el. A bírók egyre szigorúbb büntetéseket szabnak ki, a büntethetőség határát lecsökkentik 12 évre, míg a gyermekvédelemben megszüntetnek állásokat, egyetlen koordinátor lesz 5 iskolára”.

„Több kellene” – így lehetne röviden summázni a szakemberek véleményét a megelőzésről mindkét vizsgált helyszínen. Bár több intézmény és szervezet is részt vesz a bűnmegelőzésben, a szakemberek nagy része hiányolja a komplex megközelítésmódokat, a megfelelő mértékű és NEM sporadikus finanszírozást. A megelőzési tevékenység gyakran egyszeri alkalmakat jelent, a rendszeresen végzett megelőző tevékenység nagyon ritka.

Az elsődleges prevenció alapidokumentuma a "Nemzeti Társadalmi Bűnmegelőzési Stratégia", ami meghatározza az állami intézmények ez irányú kötelezettségeit. Az államigazgatásnak együtt kell működnie szakmai és civil szervezetekkel, tudományos intézményekkel a célok elérése érdekében, Egyrészt több országos és helyi pályázati felhívás próbálja lehetővé tenni prevenciós programok működtetését iskolákban, kulturális intézményekben stb. Másrészt az uniós források (pl. TÁMOP 5.6.2) lehetővé teszik komplex modellprogramok végrehajtását is. Több intézményt is létrehozta már a bűnmegelőzési tevékenység koordinálása céljából, elsősorban a közösségi bűnmegelőzési tevékenység szakmai felügyeletére. Noha a Nemzeti Társadalmi Bűnmegelőzési Stratégia a megkérdezett szakértő körben széles körűen elfogadott, az eddig jól működő Országos Bűnmegelőzési Bizottságot a jelenlegi kormány átszervezte még 2011-ben, de az új Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács működéséről egyelőre gyakorlatilag nem lehet tudni.

g. Projektmenedzselés

A jó projektekkel kapcsolatban többféle probléma merül fel: általában ezen projektek menedzselése óriási, csaknem elviselhetetlen adminisztratív terhet ró a főpályázó szervezetre. Ugyanakkor gyakran nem rendelkeznek egy ilyen projekt menedzseléséhez szükséges személyi és pénzügyi erőforrásokkal. Így akár egy nagyon sikeres projekt végrehajtásakor is úgy ítélik meg, hogy az mindennapi „normál” működésüket is veszélybe sodorta.

"Még egy ilyen projektet nem élnénk túl."

"Extra erőforrás kellene a projekttervek elkészítéséhez és a nyertes projektek menedzseléséhez".

Ezek az alkalmankénti, sikeres, több szektor együttműködésében uniós forrásból megvalósított programoknak modellprogramokká kellene válniuk. Azonban a finanszírozás megszűnte után szinte sosem folytatódik a projekt, mert nem sikerül helyi, vagy központi normatív finanszírozást találni hozzá. Így csak azok a programelemek (ha egyáltalán

vannak ilyenek) tudnak fennmaradni, amelyeket valahogy sikerül az adott szervezet napi rutintevékenységei közé külső finanszírozás nélkül beilleszteni. Például a korábban viszonylag sok forrás felhasználásával létrehozott, hatékonyan működő, és a szektorok közti együttműködést elősegítő kábítószerügyi egyeztető fórumok manapság inkább csak papíron léteznek. Ez jól példázza, hogy az idő (és pénz) múlásával hogyan szűnnek meg jó kezdeményezések.

"Dolgok elméletben léteznek, de a gyakorlatban nem működik a rendszer".

h. Intézményi együttműködés

A magyarországi megelőző tevékenységek másik jellegzetessége, hogy több intézmény is „kijánl” ilyen programokat (rendőrség, civil szervezetek, népegészségügyi szolgálat, stb.) az oktatási intézményeknek, de az iskolák önkéntes alapon eldöntik, hogy igénybe szeretnék-e venni ezeket. (Valójában minden bizonnyal nem is lenne elegendő erőforrás az összes intézmény számára végzett tevékenységre.) Azonban ez azt jelenti, hogy azokban az intézményekben, ahol az iskola vezetése (az igazgató) nem érdeklődik a prevenció iránt, nem tartja azt fontosnak nincs semmilyen megelőzés. Mind Budapesten, mind Veszprém megyében a prevenciós programokat nyújtó szervezetek gyakran személyes, informális kapcsolataikat felhasználva „jutnak be” bizonyos iskolákba. Vidéken kisebb településekre még korlátozottabban jutnak el megelőző programok.

A szakemberek világosan látják az intézményközi együttműködés fontosságát. Ennek megvalósulása azonban sokszor személyes kapcsolatokon keresztül, eseti jelleggel történik. Ha egy településen, vagy nagyobb területi egységben van valamiféle központilag koordinált együttműködés és információ csere a prevencióban érintett szervezetek és szakemberek között, maga a tevékenység jóval sikeresebb. Ezt bizonyítják vizsgálatunk adatai is. Úgy gondoljuk, hogy a Veszprém megyei fiatalok budapestinél alacsonyabb fokú bűnelkövetői magatartásában nem csupán a vidéki környezet, hanem a megyében jól működő intézményközi munkacsoport tevékenysége is szerepet játszik. A Veszprém

Megyei Bűnmegelőzési és Közbiztonsági Bizottság Család-, Gyermek- és Ifjúságvédelmi Munkacsoportját a Veszprém Megyei Kormányhivatal Szociális és Gyámhivatala munkatársa koordinálja. Ennek a munkacsoportnak 35 szervezet a tagja, amelyek közül mintegy 10 aktív valójában. Munkájuk a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia prioritásain alapul, rendszeresen tartanak tematikus összejöveteleket, tereplátogatásokat szerveznek. Ez a tevékenység további együttműködéseket generál, együtt terveznek programokat és az interjúk tanúsága szerint helyben hatékonyan elősegítik a szervezetek közti együttműködést. A részt vevő civil szervezetek száma azonban alacsony. Igen fontos lenne, hogy a munkájukba még be nem kapcsolódott szakemberek is megtalálják az utat hozzájuk.

Budapesten számos szakember arra hívta fel a figyelmet, hogy kommunikációs problémák, a nyitottság hiánya nagyon károsan befolyásolja az intézmények közti együttműködést. Az iskolák gyakran nem kérnek segítséget sem konkrét esetekben, sem általában a prevenció területén. Néhány szakember úgy véli nincsenek problémamentes iskolák, mivel az úgynevezett elit iskolákban is van sok probléma, de ezek gyakran csak olyankor kerülnek felszínre, amikor már különösen nagy a baj. Budapest előnye a civil szervezetek jelenlétében tapintható. A civil szervezetek szerepe Budapesten sokkal jelentősebb és sokszínűbb, így noha ott több a „probléma”, az erőforrás is több, hogy megoldják azokat.

8 Prevenció javaslatok

A szakemberek közt nagyfokú egyetértés mutatkozott a következőket illetően:

- A prevenció tevékenységnek tartalmaznia kell a szülői szerepre való felkészítést, illetve a célcsoport szüleit is segíteni kell abban, hogy (elég) jó szülők legyenek. Több szakértő is megjegyezte, illetve mindkét csoportos szakértői megbeszélésen felmerült, hogy noha mindenféle papírokra van szükség sokszor a legegyszerűbb feladataink ellátásához is, senki sem foglalkozik azzal, vajon ki és hogyan képes felnevelni egy gyereket – ezt nagyon jelentős kihívásnak látják.

- A mainál nagyobb teret kellene kapnia az elsődleges és másodlagos megelőzésnek. Az elsődleges prevenció fő terepe az iskola kellene, hogy legyen, de az iskolai bűn-megelőzés léte és volumene teljességgel az iskolaigazgatótól függ.
- Az iskolai prevenciót elsősorban nem a pedagógusoknak, hanem egyéb szakembereknek – szociális munkásoknak, iskolapszichológusok stb. – kellene végeznie. A mentálhigiénéhez értő szakemberek rendszeres jelenléte az iskolákban jelentősen hozzájárulna a megelőzéshez. A megelőzésnek és mentálhigiénének az iskolai tanterv részévé kellene válnia.
- Magyarországon igen kevés olyan ifjúsági központ, intézmény és hely van, ahol a fiatalok szabad idejüket értelmesen eltölthetnék, és ahol az elsődleges prevenció is helyet kaphatna
- A szükséges, szektorokon átívelő, komplex megközelítési módok csak ad hoc jelleggel működnek, hatalmas egyéni/területi különbségekkel, és bár az együttműködési hajlandóság növekedni látszik, és a különböző szervezetek keresik a kapcsolatot egymással, van még hová fejlődni e tekintetben. A jól sikerült projektek fenntarthatóságát és terjesztését intézményesen is biztosítani kellene.
- A finanszírozás ritka és periodikus jellegén változtatni kell. A programok fenntarthatósága nem biztosított, így nagyon jó kezdeményezések halnak el – az állam elvértve (sem) finanszírozza tovább a programokat. Sokszor a politikai változások miatt kell mindent előlről kezdeni.
- A területen dolgozó számos szakember a megelőző tevékenysége jelentős részét saját szabadidejének rovására, „szerelemből” végzi⁷.
- A büntetés végrehajtási intézmények jelenleg inkább a bűnözői karrierre szocializálják a fiatalokat. Fontos lenne már azelőtt elérni a fiatalokat, mielőtt olyan bűncselekményt követnek el, melynek következményeként ezen intézményekbe kerülnek.

⁷ Ami a közsféra bérviszonyait tekintetbe véve különösen szomorú.

- A helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatának, a mediációnak sokkal jelentősebb szerepet kellene kapnia a bűnmegelőzésben.

9 Hivatkozások

Armstrong, J.S. (2006a). How to make better forecasts and decisions: Avoid face-to-face meetings. *Foresight*, 5, 3-8.

Gábos, A., Szivós, P. (2010). Jövedelmi szegénység és anyagi depriváció Magyarországon (Income poverty and material deprivation in Hungary). In: Társadalmi Riport 2010. Eds: Kolozsi, T., Tóth, I.-G., Budapest, pp.58-81.

Gyerekesélyek Magyarországon A „Legyen jobb a gyermeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése (Chances of children in Hungary. Evaluation report for 2009 of the „let is be better for children” National Strategy Evaluation Board, Ferge, Z., Darvas, Á., (eds.), Budapest, 2010

Havas, G. (1999): A kistelepülések és a romák (Small settlements and the Roma). In: Glatz Ferenc (szerk): A cigányok Magyarországon (Gypsies in Hungary), MTA. Budapest.

Hibel, B. et al. (2012) The 2011 ESPAD Report. Substance Use Amongst Students in 36 European Countries. ESPAD.

http://www.espad.org/Uploads/ESPAD_reports/2011/The_2011_ESPAD_Report_FULL_2012_10_29.pdf (Letöltés: 2013. február 1.)

Ladányi J., Szelényi I. (2010): Szuburbanizáció és gettósodás (Suburbanisation and ghettoisation). In: Kovalcsik Katalin (szerk): Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből, BTE-IFA-MKM, Budapest, pp. 185–206. o.

Lakatos, M., Váradi Z. (2009): A foglalkoztatottak napi ingázásának jelentősége a migrációs folyamatokban (The significance of daily commuting in mobility processes). In: Statisztikai Szemle, 87. 7-8. pp. 763-794.

Miller J. W. et al. (2007): Binge Drinking and Associated Health Risk Behaviors Among High School Students. In: *Pediatrics Vol. 119 No. 1*. pp. 76 -85

Powell, C. (2003). The Delphi technique: myths and realities. *Journal of Advanced Nursing*. 41(4), 376-382.

Róbert P. (2004). Iskolai teljesítmény és társadalmi háttér nemzetközi összehasonlításban. In: In: Társadalmi Riport 2010. Eds: Kolozsi, T., Tóth, I.-G., Budapest Pp- 193-205

Rowe, G. (2007). A guide to Delphi. *Foresight*, 8, 11-16.

Rowe, G. & Wright, G. (1999). The Delphi technique as a forecasting tool: issues and analysis. *International Journal of Forecasting*, 15(4), 353-375.

Rowe, G. & Wright, G. (2001). Expert opinions in forecasting: The role of the Delphi technique. In J.S. Armstrong (Ed.), *Principles of forecasting: A handbook for researchers and practitioners* (pp. 125-144). Boston, MA; Kluwer Academic Publishers.

Virág, T. (2010): Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén (Excluded. Rural ghettos on the edge of the country), Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010

Vukovich, G. (2008): Hungary. Country Study of Poverty and Social Exclusion in Rural Areas Final Report, Annex I, European Communities.